

ISSN 2520-2219

СОФРИЯ

ЭЛЕКТРОННЫЙ НАУЧНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЙ ЖУРНАЛ

этот номер посвящён 85-летию филологического факультета БГУ

2024 № 1

Учредители:
БГУ, Фундаментальная библиотека БГУ, ОО «Камя-клуб»

Руководитель проекта:
доктор филологических наук, профессор, председатель Совета ОО «Камя-клуб»,
член Союза писателей Беларуси *И. В. Казакова*

Редакционная коллегия:
д-р филол. наук, профессор *И. В. Казакова* – председатель (Беларусь);
д-р ист. наук *С. Н. Ходин* – заместитель председателя (Беларусь);
д-р юрид. наук *В. Н. Бибилло* (Беларусь);
канд. хим. наук *Е. И. Василевская* (Беларусь);
д-р хим. наук *Т. Н. Воробьева* (Беларусь);
канд. филол. наук *О. А. Горбач* (Беларусь);
д-р филол. наук *А. Н. Гордей* (Беларусь);
д-р ист. наук *А. В. Гурко* (Беларусь);
д-р экон. наук *Е. Л. Давыденко* (Беларусь);
д-р юрид. наук *Т. И. Довнар* (Беларусь);
д-р филол. наук *Л. Р. Дускаева* (Россия);
д-р филос. наук *Р. Иманжусип* (Казахстан);
д-р ист. наук *И. И. Калачева* (Беларусь);
д-р социол. наук *Е. А. Кечина* (Беларусь);
канд. пед. наук *Е. В. Колотова* (Россия);
д-р биол. наук *Л. В. Комлюк* (Беларусь);
д-р социол. наук *И. В. Котляров* (Беларусь);
д-р ист. наук *А. Г. Кохановский* (Беларусь);
д-р филос. наук *Я. С. Яскевич* (Беларусь);
д-р хим. наук *Н. В. Логинова* (Беларусь);
д-р биол. наук *Н. П. Максимова* (Беларусь);
канд. экон. наук *О. Ф. Малашенко* (Беларусь);
д-р культурологии *В. Ф. Мартынов* (Беларусь);
канд. пед. наук *С. Ю. Пащенко* (Украина);
д-р филос. наук *Т. Г. Румянцева* (Беларусь);
канд. филол. наук *А. А. Скоропадская* (Россия);
д-р культурологии *В. П. Скороходов* (Беларусь);
д-р культурологии *А. И. Смолик* (Беларусь);
д-р филол. наук *Тао Юань* (Китай);
канд. филол. наук *Чжан Хуншань* (Китай);
канд. филол. наук *Чэнь Ваньлэй* (Китай);
д-р филол. наук *Н. Г. Шаймердинова* (Казахстан);
д-р социол. наук *Б. А. Швагждиене* (Литва);
д-р гуманитар. наук *Р. Юрковский* (Польша);
д-р филол. наук *О. В. Яковлева* (Украина)

Редакция журнала:
Главный редактор *И. В. Казакова*
Заместитель главного редактора *В. Г. Кулаженко*
Ответственный редактор *Г. А. Фофанова*
Литературный редактор *А. Н. Метлицкая*
Технический редактор *О. Е. Гопиенко*
Ответственный секретарь *А. В. Бутина*

Журнал основан в 2016 г. Периодичность издания – 2 раза в год.
На русском и белорусском языке. ISSN 2520-2219
Включен в библиографическую базу данных научных публикаций
«Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ)
Включен в базу данных научной информации CNKI
(China National Knowledge Infrastructure)

Содержание статей не всегда совпадает с точкой зрения редакции.
Ответственность за точность и правильность информации,
содержащейся в статьях, несут авторы публикаций

Рецензенты номера:
доктор филологических наук, профессор, директор филиала
«Институт литературоведения имени Янки Купалы»
Национальной академии наук Беларуси
И. В. Саверченко;
кандидат философских наук, доцент,
директор Института языкознания имени Якуба Коласа
Центра исследований белорусской культуры, языка и литературы
Национальной академии наук Беларуси
И. Л. Копылов;
кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры
медиалингвистики и редактирования факультета журналистики БГУ
О. А. Горбач

ВІНШАВАЛЬНАЕ СЛОВА ДЭКАНА ФІЛАЛАГІЧНАГА ФАКУЛЬТЭТА Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта Сяргея Аляксандравіча ВАЖНІКА

Дарагія сябры, адзінадумцы-філфакаўцы!

У лістападзе 2024 г. філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта адсвяткуе сваё 85-годдзе. З гэтай нагоды чарговы выпуск навукова-асветніцкага часопіса «Сафія» прысвечаны нашаму слаўнаму юбіляру.

За 85 гадоў колькі дарог прывяло на родны факультэт! Колькі людзей дакранулася да святаго граалю класічных ведаў! Колькі лёсаў вырашыла філалагічная «крывая»! А можа для некаторых і «прамая» – непасрэдна на яго вялікасць Факультэт роднай мовы і прыгожага пісьменства!

У кожнага свой філфак, са сваім пантэонам любімых выкладчыкаў. Светлая памяць тым, каго ўжо няма з намі і на кім да сённяшняга часу трымаецца веліч і слава філалагічнай адукацыі ў нашай краіне.

Пераемнасць традыцый і пакаленняў... Як вядома, мова і літаратура выкладаюцца ў БДУ з 1921 года – года заснавання нацыянальнага ўніверсітэта. Першыя выкладчыкі-філолагі... Хто яны? Што выкладалі? Хочацца зазірнуць у тыя легендарныя часы, пасядзець на лекцыях выкладчыкаў-пачынальнікаў, паразмаўляць з тагачаснымі студэнтамі... На жаль, няма зараз такой мажлівасці. У архівах засталіся толькі лічбы, імёны і прозвішчы. Некаторыя з іх дастаткова знакавыя і прэцэдэнтныя.

Адным з першых выкладчыкаў быў Якуб Колас, якога інакш як дзядзька Колас ці бацька Колас не называлі. У кнізе выпускніка літаратурна-лінгвістычнага аддзялення педагагічнага факультэта БДУ (1928–1930) М. Лужаніна «Колас расказвае пра сябе» (Мінск, 1964) прыводзяцца наступныя словы класіка: *Жывіце даўжэй, хлопцы! Дагледзьце на свае вочы ўсё, чаго не давялося мне, і заўсёды помніце: хай кожны дзень ваш сябруе ці з пачаткам, ці з заканчэннем якой-небудзь справы.*

Спраецыруем гэтыя словы на родны факультэт. Дзядзька Колас на ўласныя вочы «дагледзеў» стварэнне ў 1939 годзе філалагічнага факультэта, яго эвакуацыю на станцыю Сходня пад Масквой на пачатку Вялікай Айчыннай вайны, яго пасляваеннае аднаўленне... А ўжо вучні Якуба Коласа «дагледзелі» яго росквіт у савецкія часы, калі факультэт лічыўся самым вялікім у БДУ: у 1960–1970-я гады на філфаку навучалася больш за 2 500 студэнтаў. Быў новы росквіт і ў 1990-я гады, калі адкрываліся новыя аддзяленні: «Славянскай філалогіі», «Класічнай філалогіі», «Рамана-германскай філалогіі», «Усходняй філалогіі»... Мне, студэнту-філолагу 1990-х, вельмі хочацца «сябраваць» з пачаткам многіх спраў, з якімі будзе асацыявацца сучасны філфак. Вельмі хочацца, каб факультэт развіваўся, але пры гэтым не забываўся на свае слаўныя традыцыі, сваю гісторыю, свае Імёны. Гэтаму прысвечаны многія публікацыі ў юбілейным нумары «Сафіі».

Са святам, родны філфак! Са святам, дарагія калегі!

А. А. Акушевич¹, О. В. Проскалович², И. В. Таяновская³

УДК 372.881.1; 372.882

¹⁻³ Кафедра риторики и методики преподавания языка и литературы, филологический факультет, Белорусский государственный университет, Минск, Республика Беларусь

ИННОВАЦИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН (к истории кафедры риторики и методики преподавания языка и литературы Белорусского государственного университета)

В статье представлены основные направления инновационной деятельности кафедры риторики и методики преподавания языка и литературы филологического факультета Белорусского государственного университета. В контексте истории кафедры проанализированы внедренные разработки и состояние исследований образовательной инноватики на кафедре на современном этапе, а также указаны возможные векторы дальнейшего развития.

Ключевые слова: образовательные инновации; кафедра риторики и методики преподавания языка и литературы; методика преподавания; филологические дисциплины.

Образец цитирования: Акушевич А. А. Инновации в преподавании филологических дисциплин (к истории кафедры риторики и методики преподавания языка и литературы Белорусского государственного университета) / А. А. Акушевич, О. В. Проскалович, И. В. Таяновская // София: электрон. науч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 4–12.

A. Akushevich¹, O. Praskalovich², I. Tayanovskaya³

¹⁻³ Department of Rhetoric and Methods of Teaching Language and Literature of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

INNOVATIONS IN TEACHING PHILOLOGICAL DISCIPLINES (to the History of the Department of Rhetoric and Methods of Teaching Language and Literature of the Belarusian State University)

The article presents the main directions of innovative activities of the Department of Rhetoric and Methods of Teaching Language and Literature (at the Faculty of Philology of Belarusian State University). In the context of the history of the department, the already implemented developments and the state of research in educational innovation at the department at the present stage are analyzed, and possible vectors for further development are indicated.

Keywords: educational innovations; Department of Rhetoric and Methods of Teaching Language and Literature; Method of teaching; philological disciplines.

For citation: Akushevich A. & Praskalovich O. & Tayanovskaya I. Innovations in Teaching Philological Disciplines. Sophia. 2024;1:4–12. Russian.

Авторы:

¹ **Андрей Александрович Акушевич** – кандидат филологических наук, заведующий кафедрой риторики и методики преподавания языка и литературы филологического факультета Белорусского государственного университета.

<https://orcid.org/0009-0008-2605-5188>
AkushevichAA@bsu.by

Authors:

Andrei Akushevich – Candidate of Philological Sciences, head of the Department of Rhetoric and Methods of Teaching Language and Literature of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

² **Ольга Владимировна Проскалович** – доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры риторики и методики преподавания языка и литературы филологического факультета Белорусского государственного университета.

<https://orcid.org/0009-0006-1525-9770>
Pras@bsu.by

Olga Praskalovich – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Rhetoric and Methods of Teaching Language and Literature of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

³ **Ирина Владимировна Таяновская** – доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры риторики и методики преподавания языка и литературы филологического факультета Белорусского государственного университета.

<https://orcid.org/0000-0002-8989-552X>
TayanovskayaIV@bsu.by

Irina Tayanovskaya – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Rhetoric and Methods of Teaching Language and Literature of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

Кафедра риторики и методики преподавания языка и литературы филологического факультета Белорусского государственного университета отметила в 2023 году свое 35-летие. Путь ее становления не единожды отражался в публикациях [3; 4; 10; 18 и др.]. В настоящей статье рассматривается вклад кафедры (в контексте ее истории) в развитие инноватики в филологическом образовании, перспективы разработки этого направления деятельности.

От истоков формирования кафедры риторики и методики преподавания языка и литературы на филологическом факультете БГУ (в 1988 году) наметился и прослеживался активный и глубокий интерес к методическим новшествам, к диалектике взаимосвязей образовательных традиций и инноваций. Так, учебник профессора *Ларисы Александровны Муриной* (рис. 1) «Методика русского языка в школах Белоруссии» (Минск, 1990) [16] включает в себя материал, посвященный экспериментальной методике, педагогике сотрудничества, опыту учителей-новаторов (Е. Н. Ильин, В. Ф. Шаталов, Ю. С. Меженко и др.).

Рис. 1. Л. А. Мурина.

Как заведующий кафедрой, отдавший много плодотворных лет созданному ею структурному подразделению, Л. А. Мурина выстроила среди других направлений деятельности коллектива инновационный вектор работы.

За весь период истории кафедры непрерывно создавались концепции, учебные программы, самые разные виды учебной литературы (учебники, учебные пособия, дидактические и диагностические материалы и т.д.), сосредотачивавшие в себе широкий спектр новых методических решений и находок [5–8; 13; 17; 19; 21–23; 27; 28 и др.]. Следует подчеркнуть, что данные передовые эффективные наработки активно внедряются в практику работы учреждений общего среднего, среднего специального, высшего и последипломного образования.

Труд и талант сотрудников кафедры и всего филологического факультета БГУ, их профессионализм и педагогическое мастерство запечатлены в сотнях изданий и в тысячах практически направленных на совершенствование обучения страниц за каждое из прошедших пятилетий истории кафедры.

В диссертации «Эвристически ориентированная лингвометодическая система развития учебно-коммуникативной текстообразующей компетенции учащихся (5–11-е классы)» [29], выполненной при научном консультировании доктора педагогических наук, профессора А. Д. Короля и утвержденной в 2022 году, как и в других своих работах по риторике и методике преподавания русского языка, доктор педагогических наук И. В. Таяновская освещала инновационные идеи в развитии языкового образования, в том числе эвристическое обучение. И. В. Таяновская, возглавлявшая кафедру после профессора Л. А. Муриной, продолжила и закрепила ранее намеченный инновационный вектор, поддержанный впоследствии и другими заведующими кафедрой: доктором педагогических наук О. В. Проскалович, кандидатом педагогических наук Т. В. Рубаник, кандидатом филологических наук А. А. Акушевичем.

В диссертационном исследовании 2015 г. «Тэарэтыка-метадычная сістэма сродкаў культуратворчага развіцця вучняў V–XI класаў у працэсе навучання беларускай літаратуры» (научный консультант – доктор филологических наук, профессор Т. И. Шамякина) [24] и других научно-исследовательских разработках доктора педагогических наук, профессора кафедры Ольги Владимировны Проскалович разносторонне освещены проблемы культуротворческой организации литературного образования и использования инновационных средств обучения, в том числе привлечения электронных образовательных ресурсов.

Долгое время на кафедре преподавали профессора Фрэнк Михайловна Литвинко и Василий Ульянович Протченко – известные в стране ученые-методисты, авторы научных и учебных работ, существенно повлиявших на развитие инновационно направленной методической мысли [14; 15; 26 и др.].

Свой неоценимый вклад в развитие образовательной инноватики на кафедре внесли все ранее работавшие на ней сотрудники: доктор педагогических наук Л. Н. Гамезо, доценты З. Б. Воронович (в предыстории становления кафедры – заведующий кафедрой методики преподавания белорусского языка и литературы), М. П. Дубограева, М. Б. Ефимова, Т. Е. Зыль, Т. В. Игнатович, В. А. Лашкевич, Н. Б. Решетникова, старшие преподаватели В. А. Коряушкина, К. В. Рыженкова, Т. В. Сенюта, Н. И. Сталивионенко, А. Б. Шепилова и др.

Среди применявшихся и применяемых на кафедре инновационных технологий, стратегий и моделей обучения можно назвать следующие:

- развивающее обучение (Ф. М. Литвинко и др.);
- использование информационно-компьютерных технологий, в том числе для развития медиаобразованности учащихся (О. В. Проскалович, А. А. Акушевич, С. Н. Захарова и др.);
- культуротворческий образовательный подход (О. В. Проскалович и др.);
- модульная технология обучения, технология развития критического мышления (Т. В. Мальцевич, И. М. Санникович и др.);
- эвристическое и проблемное обучение, стратегия построения эвристического полилога (И. В. Таяновская и др.);

- развитие контекстно ориентированного и коммуникативно ориентированного обучения (В. Ю. Дылевская, С. А. Шантарович и др.);
- риторико-аксиологический подход к обучению; технология французских педагогических мастерских (Т. В. Рубаник и др.);
- технология разноуровневого обучения (И. Э. Савко и др.);
- проектное обучение (И. Н. Саматя и др.);
- технология портфолио как способа реализации практико-ориентированного подхода к преподаванию (О. И. Царева и др.);
- технология развития профессиональной креативности педагога (Н. Л. Нижнева-Ксенофонтова и др.);
- дистанционное, смешанное по формату обучение и др.

Приведенный фрагментарный перечень в силу многоаспектности научно-практической деятельности сотрудников, безусловно, не может исчерпать всей полноты использования и исследования профессорско-преподавательским составом кафедры инновационных методических моделей и решений. Благодаря коллективным взаимодействиям создается эффект синергии прирастающих, ансамблевых, «эмерджентных» научно-методических поисков и усилий. Также кафедра поддерживает контакты с ведущими научно-инновационные разработки учеными Российской Федерации, Казахстана, Китайской Народной Республики и других стран.

Инновационные образовательные технологии и идеи применяются студентами при прохождении педагогической практики под общим и групповым руководством преподавателей кафедры. Нет ни одного года выпуска, ни одного поколения молодой смены, которым бы эта проблематика не раскрывалась в темах и содержании (как принято говорить сейчас, контенте) курсовых, дипломных, магистерских работ. Выпускники с честью поддерживают и развивают лучшие научно-методические традиции кафедры.

На кафедре созданы точки концептуального притяжения в области образовательной инноватики. Рассмотрим некоторые из них.

1. Научная школа БГУ «Теория и практика преподавания языка, литературы и риторики», которой сегодня успешно руководит доктор педагогических наук О. В. Проскалович. Данная школа в перспективе должна подготовить новое поколение преподавателей, ученых и методистов [см., в частности: 25].

2. Подготовка для учреждений общего среднего и высшего образования актуальных учебных и методических пособий, которые становятся необходимыми средствами в образовательном функционировании дидактических площадок для оперативного внедрения и усовершенствования инновационных разработок.

3. Научно-исследовательская работа коллектива кафедры над утвержденной Министерством образования Республики Беларусь плановой темой «Инновации в преподавании риторики, языка и литературы в образовательных учреждениях разных типов» (научный руководитель проекта – доктор педагогических наук О. В. Проскалович, ответственный исполнитель – кандидат педагогических наук И. М. Саникович), ориентированная на учет современных социокультурных реалий цифровизации образовательного пространства.

4. Международная научно-практическая конференция «Аксиология филологического образования в контексте подготовки педагога будущего», привлекающая большое количество участников. По итогам конференции издается сборник материалов [1; 2].

5. Международный научно-практический семинар «Инновации в преподавании филологических дисциплин» (в рамках Недели белорусской науки в БГУ). В различных докладах и сообщениях участников семинара затрагиваются проблемы, находящиеся в фокусе внимания сегодняшней методической инноватики филологического образования. Это формирование функциональной грамотности личности и ее ключевых компетенций, применение диалогического, эвристического, проектного, компаративного обучения, использование информационно-коммуникативных ресурсов и дидактических возможностей искусственного интеллекта и т. д.

6. Работа с филиалами кафедры, заказчиками кадров, прохождение педагогических и коммуникативно-деловой практик. Все это позволяет выявить запросы общества, обозначить перспективные направления исследований и апробировать инновационные идеи в реальных условиях.

7. Сборник научных статей «Коммуникативная компетенция: принципы, методы, приемы формирования» [см., например: 11; 12]. Вышло 18 выпусков сборника, аккумулирующего передовые идеи в области риторики и методики преподавания филологических дисциплин в средней и высшей школах.

8. Углубленное высшее образование (магистратура) по специальности 7-06-0113-02 «Филологическое образование». На данный момент для белорусских граждан предлагается заочное обучение, для иностранных – очное (профилизация: «Лингводидактика»).

9. Подготовка научных кадров высшей квалификации: аспирантура по специальности 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования)»; участие членов кафедры в работе советов по защите диссертаций, в оппонировании диссертационных исследований и т. д.

10. Научное консультирование инновационных образовательных проектов, получивших освещение в республиканской педагогической прессе, среди которых: «Внедрение модели формирования читательской грамотности у учащихся II ступени общего среднего образования» (2021–2024, консультантом является доктор педагогических наук О. В. Проскалович); «Внедрение модели семантизации духовно-нравственных понятий и категорий на основе традиционных ценностей белорусского народа» (2021–2024, консультантом является доктор педагогических наук И. В. Таяновская; представлен на международной выставке-ярмарке инновационных образовательных проектов «Территория генерации новых идей» (Российская Федерация, г. Ульяновск) и по итогам мероприятия удостоен диплома I степени).

11. Диссеминация успешных практик и тиражирование инновационных методических разработок, в том числе для духовно-нравственного и гражданского воспитания учащихся [см., в частности: 30]: информирование и пропаганда в периодической печати для педагогов, сетевое взаимодействие, тьюторство и наставничество, курсы методического мастерства, олимпиады по учебным предметам [см., в частности: 9; 20] и др.

За время деятельности кафедры сложилась многоканальная система внедрения инноваций в образовательный процесс. Ее можно изобразить в виде обобщенной схемы, структурные блоки которой являются неразрывно взаимосвязанными (рис. 2).

Рис. 2. Пути внедрения инновационных идей
(кафедра риторики и методики преподавания языка и литературы).

Продвижение инноваций имеет двухстороннюю направленность, например: ученые предлагают к внедрению возможные инновации для учителей и в то же время учителя-практики показывают свои новшества из опыта работы для осмысления учеными.

Таким образом, кафедра риторики и методики преподавания языка и литературы активно занимается образовательной инноватикой. Приоритетными среди направлений инновационной деятельности кафедры на данном этапе являются:

- разработка инновационных методических идей;
- внедрение инноваций в практику преподавания, в том числе посредством создания соответствующего учебно-методического обеспечения;
- формирование инновационного мышления у обучающихся.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ССЫЛКИ

1. Аксиология филологического образования в контексте подготовки педагога будущего [Электронный ресурс] : материалы II Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 35-летию создания каф. риторики и методики преподавания яз. и лит., Минск, 20–21 марта 2023 г. / Белорус. гос. ун-т ; редкол.: И. М. Санникович (гл. ред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2023. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). – ISBN 978-985-881-464-9. – Режим доступа: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/298601>. – Дата доступа: 04.12.2023.

2. Аксиология филологического образования в контексте подготовки педагога будущего [Электронный ресурс] : материалы Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 85-летию со дня рождения проф. Л. А. Муриной, Минск, 22–23 марта 2021 г. / Белорус. гос. ун-т ; редкол.: О. В. Проскалович (гл. ред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2022. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). – ISBN 978-985-881-270-6. – Режим доступа: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/282408>. – Дата доступа: 04.12.2023.

3. Акушэвіч, А. А. Кафедра рыторыкі і метадыкі выкладання мовы і літаратуры філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта: гісторыя і сучаснасць / А. А. Акушэвіч, І. У. Таяноўская // Аксиология филологического образования в контексте подготовки педагога будущего [Электронный ресурс] : материалы II Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 35-летию создания каф. риторики и методики преподавания яз. и лит., Минск, 20–21 марта 2023 г. / Белорус. гос. ун-т ; редкол.: И. М. Санникович

(гл. ред.) [и др.]. – Минск, 2023. – С. 8–17. – Режим доступа: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/298971>. – Дата доступа: 04.12.2023.

4. Акушэвіч, А. А. Супрацоўніцтва, сутворчасць, садружнасць: з гісторыі кафедры рыторыкі і методыкі выкладання мовы і літаратуры філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта / А. А. Акушэвіч, І. У. Таяноўская // Роднае слова. – 2023. – № 4. – С. 53–55.

5. Бадзевіч, З. І. Беларуская мова : вучэб. дапам. для 8 кл. устаноў агулн. сярэдняй адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / З. І. Бадзевіч, І. М. Саматія. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2020. – 255 с.

6. Беларуская літаратура : вучэб. дапам. для 9 кл. устаноў агулн. сярэдняй адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / пад рэд. В. У. Праскаловіч, В. П. Рагойшы. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2019. – 288 с.

7. Беларуская літаратура : вучэб. дапам. для 10-га кл. устаноў агулн. сярэдняй адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання (з электрон. дадаткам для павыш. узроўню) / А. П. Бязлепкіна-Чарнякевіч [і інш.]. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2020. – 294 с.

8. Беларуская літаратура ў 5 класе : вучэб.-метад. дапам. для настаўнікаў устаноў агулн. сярэдняй адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / В. У. Праскаловіч [і інш.] ; пад рэд. В. У. Праскаловіч. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2023. – 160 с.

9. Заключительный этап республиканской олимпиады по русскому языку и литературе (2023 год) / И. М. Санникович [и др.] // Русский язык и литература. – 2023. – № 6. – С. 34–51.

10. Кафедра рыторыкі і методыкі выкладання мовы і літаратуры [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://philology.bsu.by/by/facultyinfo/chairs/2163-kafedra-rytoryki-i-metodyki-vykladannya-movy-i-litaratury>. – Дата доступу: 20.03.2023.

11. Коммуникативная компетенция: принципы, методы, приемы формирования : сб. науч. ст. – Минск : БГУ, 2009. – Вып. 9 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/13337>. – Дата доступа: 20.03.2023.

12. Коммуникативная компетенция: принципы, методы, приемы формирования : сб. науч. ст. / Белорус. гос. ун-т. – Минск : Право и экономика, 2023. – Вып. 18. – 124 с.

13. Лекции по актуальным вопросам методики преподавания русского и белорусского языка : пособие для студентов филол. факультетов вузов / Белорус. гос. ун-т, филол. фак., каф. риторики и методики преподавания яз. и лит. – Минск : БГУ, 2003. – 103 с.

14. Литвинко, Ф. М. Методика изучения разделов школьного курса русского языка (функциональный подход) : курс лекций для филол. фак. специальности Г.02.02.01 – «Языкознание» / Ф. М. Литвинко. – Минск : БГУ, 2001. – 173 с.

15. Литвинко, Ф. М. Методика преподавания русского языка в школе : учеб. пособие для студентов учреждений высшего образования по филол. специальностям / Ф. М. Литвинко. – 2-е изд., испр. – Минск : Выш. шк., 2020. – 448 с.

16. Мурина, Л. А. Методика русского языка в школах Белоруссии : учеб. пособие для филол. факультетов вузов / Л. А. Мурина. – Минск : Университетское, 1990. – 319 с.

17. Мурина, Л. А. Практикум по теории риторики : пособие для филол. специальностей ун-та / Л. А. Мурина, Т. В. Игнатович, И. В. Таяновская. – Минск : Изд. центр БГУ, 2003. – 124 с.

18. Окрыленные словом: к 80-летию филологического факультета БГУ / ред. совет: И. С. Ровдо (пред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2019. – 123 с.

19. Практикум по истории риторики : пособие для филол. специальностей ун-та / Л. А. Мурина [и др.]. – Минск : Изд. центр БГУ, 2003. – 162 с.

20. Праскаловіч, В. У. Алімпіяды па беларускай мове і літаратуры: Водгук на мастацкі твор. Вуснае выказванне / В. У. Праскаловіч [і інш.]. – Мінск : Бел. асац. «Конкурс», 2020. – 272 с.

21. Праскаловіч, В. У. Беларуская літаратура : вучэб. дапам. для 5 кл. устаноў агулн. сярэдняй адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання: у 2 ч. / В. У. Праскаловіч, М. В. Жуковіч, Л. К. Цітова. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2021. – Ч. 1. – 143 с.; Ч. 2. – 143 с.

22. Праскаловіч, В. У. Беларуская літаратура ў 9 класе : вучэб.-метад. дапам. для настаўнікаў устаноў агулн. сярэдняй адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / В. У. Праскаловіч, М. В. Жуковіч, Г. С. Гарадко ; пад рэд. В. У. Праскаловіч. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2022. – 200 с.

23. *Праскаловіч, В. У.* Методыка выкладання беларускай літаратуры : практыкум / В. У. Праскаловіч. – 2-е выд. – Мінск : БДУ, 2023. – 167 с.
24. *Праскаловіч, В. У.* Тэарэтыка-метадычная сістэма сродкаў культуратворчага развіцця вучняў V–XI класаў у працэсе навучання беларускай літаратуры : дыс. ... д-ра пед. навук: 13.00.02 / В. У. Праскаловіч. – Мінск, 2015. – 285 л.
25. *Проскалович, О. В.* «Глаголом жечь сердца людей»: науч.-метод. школа Л. А. Муриной / О. В. Проскалович // Научные школы филологического факультета / под ред. А. И. Зеленкова. – Минск : Изд. центр БГУ, 2023. – С. 241–245.
26. *Протчанка, В. У.* Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове / В. У. Протчанка. – Мінск : НПА, 2001. – 211 с.
27. *Риторика : курс лекций: для студентов гуманитар. факультетов / Л. А. Мурина [и др.].* – Минск : БГУ, 2002. – 174 с.
28. *Таяновская, И. В.* Современная риторика. Основы искусства речи: мысль – молчание – слово (эвристический курс-полилог) : учеб.-метод. пособие / И. В. Таяновская ; под общ. ред. А. Д. Короля. – Минск : БГУ, 2020. – 155 с.
29. *Таяновская, И. В.* Эвристически ориентированная лингвометодическая система развития учебно-коммуникативной текстообразующей компетенции учащихся (5–11-е классы) : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / И. В. Таяновская. – Минск, 2020. – 319 л.
30. *Я – гражданин Республики Беларусь : пособие для учащихся учреждений общего среднего образования (с электрон. приложениями) / Г. А. Василевич [и др.].* – Минск : Адукацыя і выхаванне, 2022. – 143 с.

Г. М. Бутырчык

УДК 82.01./09

Кафедра замежнай літаратуры, філалагічны факультэт, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Рэспубліка Беларусь

КАФЕДРА ЗАМЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: ИСТОРИЯ И СУЩАЩЕЕ

У артыкуле адлюстраваны асноўныя этапы і напрамкі дзейнасці кафедры замежнай літаратуры філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, вылучаны значныя постаці і адзначаны іх унёсак у вывучэнне і даследаванне замежнай літаратуры ў БДУ.

Ключавыя словы: аддзяленне рамана-германскай філалогіі; беларуская літаратура ў кантэксце сусветнай; замежная літаратура; кампаратывістыка; кафедра замежнай літаратуры.

Узор цытавання: Бутырчык Г. М. Кафедра замежнай літаратуры: гісторыя і сучаснасць / Г. М. Бутырчык // София: электрон. науч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 13–20.

H. Butyrchik

Department of World Literature of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

THE DEPARTMENT OF WORLD LITERATURE: ITS HISTORY AND THE PRESENT STATE

The author traces the main stages and activities of the Department of World literature of the Faculty of Philology at the Belarusian State University, highlights the outstanding figures and their input into the teaching and research of the foreign literature at the Belarusian State University.

Keywords: Belarusian literature in the context of world culture; word literature; Department of World Literature; Romano-Germanic philology; comparative studies.

For citation: Butyrchik H. The department of world literature: its history and the present state. Sophia. 2024;1:13–20. Belarussian

Аўтар:**Ганна Міхайлаўна**

Бутырчык – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры замежнай літаратуры філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Author:

Hanna Butyrchik – PhD in Philology, docent, head of the Department of World Literature of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

<https://orcid.org/0009-0001-5572-5098>
hannabela@gmail.com

Даследаванне літаратур замежных краін – важны складнік фундаментальнай літаратуразнаўчай навукі, які не толькі раскрывае спецыфіку мастацкага мыслення і стварэння нацыянальнага наратыву рознымі народамі, спрыяе лепшаму разуменню іншага, але і, паводле слоў Алеся Адамовіча, стварае тое «сілавое поле» сусветнай літаратурнай традыцыі [1, с. 184], у якое арганічна ўключаецца беларуская слоўнасць. Юбілейны для кафедры замежнай літаратуры і філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта 2024 год – выдатная нагода згадаць гісторыю кафедры і яе знакавых постацей, а таксама абазначыць перспектывы далейшага вывучэння замежных літаратур на філалагічным факультэце БДУ.

Выкладанне замежнай літаратуры ў Беларускім дзяржаўным універсітэце пачалося задоўга да стварэння філалагічнага факультэта. У 1922 годзе ў «Працах Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў Мінску» Ф. Ф. Турук прыводзіць прыкладныя планы этнолага-лінгвістычнага аддзялення факультэта грамадскіх навук, якія прадугледжвалі лекцыйныя і семінарскія заняткі па гісторыі заходнееўрапейскай літаратуры [9, с. 185–190]. Звернем увагу на тое, што беларуская, руская, польская, габрэйская мовы і літаратуры выкладаюцца ў адпаведных секцыях як раўнапраўныя слоўнасці насельнікаў БССР, але, акрамя гэтага, у праграму навучання ўваходзяць гісторыя ўкраінскай, літоўскай літаратур, а ў габрэйскай секцыі – гісторыя нямецкай літаратуры. У наступным выданні «Прац...» С. З. Кацэнбоген прыводзіць планы навучання на этнолага-лінгвістычным аддзяленні педагагічнага факультэта на 1922–1923 гг., з якіх вынікае, што прафесар М. М. Піятуховіч (1891–1937) прапануе курсы па гісторыі заходнееўрапейскай літаратуры для беларускай, рускай, польскай і габрэйскай секцый [2, с. 356–357]. М. М. Піятуховіч у нашай гуманітарыстыцы больш вядомы як даследчык беларускай літаратуры, у прыватнасці, творчасці Ф. Скарыны, М. Багдановіча, Я. Купалы, Я. Коласа, К. Чорнага і, на жаль, мала хто згадвае пра тое, што ён быў добра абазнаны ў творчасці, напрыклад, французскіх рамантыкаў. Навуковыя інтарэсы М. М. Піятуховіча – яскравае сведчанне таго, што цікавасць да замежнай і айчынай літаратур заўжды была неабходным складнікам даследавання сусветнага літаратурнага працэсу. Гэтая традыцыя была працягнута легендарным выкладчыкам антычнай літаратуры Н. І. Лапідусам [3], які абараніў кандыдацкую дысертацыю па беларускай літаратуры «Максім Багдановіч як крытык і перакладчык» (1956), а ў памяці некалькіх пакаленняў філфакаўскіх студэнтаў атаясамліваўся з грэчаскім Зеўсам. Дарэчы, гэтая мянушка настолькі прышчапілася да Навума Ісакавіча, што, паводле слоў Б. Ю. Нормана, некаторыя мала дасведчаныя студэнты вярхоўнага бога Грэцыі называлі Лапідусам. На беларускай мове антычную літаратуру стала выкладаць і даследаваць антычныя матывы ў беларускай літаратуры ў 1990–2000-я гады С. Д. Малюковіч [5].

З моманту стварэння філалагічнага факультэта кафедра замежнай літаратуры ўваходзіла ў склад кафедры рускай і ўсеагульнай літаратуры, а з 1944-га пачала сваё жыццё як самастойная структурная адзінка спачатку як кафедра заходнееўрапейскай літаратуры, пасля – кафедра ўсеагульнай літаратуры і, нарэшце, кафедра замежнай літаратуры (1954). З 1944 года, калі філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта з падмаскоўнай станцыі Сходня вярнуўся ў Мінск, для аднаўлення беларускай навукі і адукацыі ў Мінск актыўна запрашаліся спецыялісты з іншых рэспублік, сярод якіх – выпускнік Маскоўскага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта і вучань Б. І. Пурышава, кандыдат філалагічных навук (дысертацыя на тэму «Навела

Сервантэса»), дацэнт Давід Яўсеевіч Фактаровіч (1917–1993), якому наканавана было стаць першым загадчыкам кафедры замежнай літаратуры. За доўгія васьмнаццаць год загадвання кафедрай (з 1947 па 1965 г.) Давід Яўсеевіч сфарміраваў магістральныя напрамкі дзейнасці кафедры і, найперш, акадэмічнае паэтапнае выкладанне гісторыі замежнай літаратуры ад Сярэдніх вякоў і Адраджэння да найноўшага перыяду. Цудоўна валодаючы нямецкай, англійскай, іспанскай, французскай, польскай мовамі, Давід Яўсеевіч значную ўвагу надаваў праблемам мастацкага перакладу, падрыхтаваў фундаментальную працу «Асновы тэорыі мастацкага перакладу», якая цалкам увайшла ў кнігу ўніверсітэцкай серыі «Памяць і слава. Memoria et Gloria» [6], прысвечаную тым, хто праславіў нашу alma mater, нашу краіну, пакінуў аб сабе добрую памяць у айчыннай адукацыі і навуцы. Д. Я. Фактаровіч заўжды заахвочваў студэнтаў да чытання літаратуры ў арыгінале. Пры кафедры працаваў гурток замежнай літаратуры, які з цёплынёю згадваюць многія выпускнікі філфака.

Кафедра замежнай літаратуры ў 60-я гады ХХ стагоддзя не была шматлікай. У 1966 годзе эстафету загадвання кафедрай пераняў Барыс Паўлавіч Міцкевіч (1925–1983), які быў не толькі выдатным знаўцам французскай і бельгійскай літаратур, але і сапраўдным інтэлігентам з выключнай памяццю. Былыя студэнты, яго вучні, згадваюць, што ён ніколі не карыстаўся запісамі на занятках, чытаў лекцыі па памяці. І толькі нямногія ведалі пра тое, што васьмнаццацігадовым хлопцам Барыс Паўлавіч пайшоў на фронт, быў стралком, пазней – камандзірам аддзялення, які выратаваў жыцці сваім байцам, быў узнагароджаны баявымі медалямі і ордэнам Чырвонай Зоркі. Скончыўшы аддзяленне журналістыкі філалагічнага факультэта БДУ, вучыўся ў аспірантуры пры кафедры замежнай літаратуры, а абараняўся, як і іншыя выкладчыкі кафедры ў тыя часы, у Маскве па тэме «Творчасць Шарля дэ Кастэра і станаўленне рэалізму ў бельгійскай літаратуры». Старэйшае пакаленне сённяшніх выкладчыкаў кафедры замежнай літаратуры згадвае, што менавіта намаганнямі Барыса Паўлавіча студэнты рускага і беларускага аддзяленняў (а іншых аддзяленняў на філалагічным факультэце да 1990-х не было) маглі спецыялізавацца ў замежнай літаратуры, а значыць пісаць дыпломныя працы па кампаратывістыцы і па творчасці асобна ўзятых замежных аўтараў, што з цягам часу дазволіла даволі хутка падрыхтаваць спецыялістаў для выкладання нацыянальных (польскай, чэшскай, англійскай, італьянскай, нямецкай, французскай) літаратур на аддзяленнях славянскай і рамана-германскай філалогіі.

З імем Валянціны Міхайлаўны Цімафеевай (1921–1997) звязваюць развіццё айчыннай славістыкі і, у прыватнасці, балгарыстыкі, а таксама незабыўныя творчыя вечары на філфаку, арганізатарам і натхняльнікам якіх яна была. Ад старэйшых калег сённяшняму пакаленню выкладчыкаў дасталіся ўспаміны пра торт з безэ і кававага крэму з дзіўнай назвай шахіншах, якім Валянціна Міхайлаўна частавала калег, ствараючы такую ​​неабходную для доўгатэрміновай супольнай працы добразычлівую атмасферу на кафедры. Застаецца толькі здзіўляцца, як людзі, якія прайшлі праз пекла вайны (Валянціна Міхайлаўна працавала медсястрой у ваенным шпіталі), прыносілі з сабой на кафедру адчуванне дому, стваралі атмасферу ўзаемапавагі і творчасці. Дзякуючы Валянціне Міхайлаўне і яе вучням, студэнты аддзяленняў беларускай і рускай філалогіі былі добра абазнананы ў славянскіх літаратурах, літаратурах народаў СССР, літаратурах сацыялістычных краін. Дыяпазон літаратур, якія прапаноўваліся студэнтам для вывучэння, заўжды быў досыць шырокі і не абмяжоўваўся выключна Заходняй

Еўропай. Пры непасрэдным удзеле В. М. Цімафеевай падрыхтаваны кандыдаты навук, сярод іх С. П. Мусіенка, У. І. Ганчароў, Г. Я. Адамовіч, Е. А. Лявонава.

Сённяшняя кафедра замежнай літаратуры БДУ, яе прэстыж сярод калег і студэнтаў – гэта ў многіх адносінах плён працы Ірыны Вікенцьеўны Шаблоўскай (1939–2004), якая ў Беларускам дзяржаўным універсітэце прайшла ўсе этапы прафесійнага росту ад студэнткі да прафесара і загадчыка кафедры, якую ачольвала больш як дваццаць гадоў.

Ірына Вікенцьеўна – аўтар падручніка «Гісторыя замежнай літаратуры (XX стагоддзе, першая палова)» (1998), дзякуючы інтэрнэт-прасторы шырока распаўсюджанага ў постсавецкіх краінах; аўтар шматлікіх артыкулаў па гісторыі чэшскай літаратуры, славянскай драматургіі, параўнальным літаратуразнаўстве. У апошнія гады жыцця падрыхтавала да выдання манаграфію ў артыкулах «Сусветная літаратура ў беларускай прасторы: Рэцэпцыя. Тыпалогія. Кантакты» [10], падагуліўшы ў ёй багаты выкладчыцкі і даследчыцкі досвед. Кожны, хто трымаў у руках гэтую кнігу, каму пашанцавала слухаць лекцыі Ірыны Вікенцьеўны, нязменна адзначаў талент выкладчыцы і даследчыцы спалучаць прафесійны, навуковы інтарэс з асабістай, агульначалавечай зацікаўленасцю лёсам творцы.

Кожны раз, калі пішу пра яе, думаю пра магічнае супадзенне года нараджэння факультэта і першага на Беларусі доктара філалагічных навук па замежнай літаратуры. Ірыны Вікенцьеўны дваццаць год няма з намі, але справа яе жывая. Яе вучні застаюцца на факультэце, выкладаюць сусветную літаратуру і адчуваюць асалоду ад сваёй працы, рыхтуючы новае пакаленне выкладчыкаў замежных літаратур і таленавітых перакладчыкаў, якія арганічна ўпісваюць замежнае мастацтва слова ў беларускі культурны кантэкст. У 2020 годзе ў згаданай вышэй серыі «Памяць і слава. Memoria et Gloria» пра выбітных асоб БДУ была выдадзена кніга, прысвечаная І. В. Шаблоўскай [7], значную частку якой склалі ўспаміны калег і вучняў. З 2021 года на кафедры штогод праводзяцца Шаблоўскія чытанні студэнтаў, магістрантаў, аспірантаў і маладых вучоных, мэта якіх – захаванне пераемнасці ў даследаванні сусветнай літаратуры, далучэнне маладога пакалення да навуковай школы І. В. Шаблоўскай, развіццё такіх літаратуразнаўчых кірункаў, як кампаратывістыка, беларуская літаратура ў сусветным кантэксце, нацыянальнае і ўніверсальнае, праблема іншасці і формы яе рэалізацыі ў літаратуры. У 2022 годзе вучань І. В. Шаблоўскай М. М. Хмяльніцкі абараніў доктарскую дысертацыю на тэму «Беларускі дыкурс у польскай літаратуры (1918–1939 гг.)».

З 1976 года на кафедры замежнай літаратуры БДУ пачала працаваць Таццяна Уладзіміраўна Кавалёва (1946–2011). У некалькіх пакаленняў выпускнікоў філфака яе імя атаясамліваецца з незабыўнымі вечарамі французскай паэзіі, музыкі і жывапісу. Таццяна Уладзіміраўна пастаянна паўтарала, што бачыць сябе найперш настаўнікам. Яна любіла паўтараць, што філалагі – шчаслівыя людзі, таму што ў іх хобі і прафесія супадаюць. Бездакорны густ, высокі прафесіяналізм, паглыбленасць у актуальныя праблемы сучаснасці дазвалялі ёй пастаянна адкрываць новыя імёны французскай літаратуры. Таццяна Уладзіміраўна валодала дарам інтуіцыі, прапануючы сваім паслядоўнікам навуковыя тэмы, актуальнасць якіх сцверджана часам. Пад яе кіраўніцтвам былі абаронены чатыры кандыдацкія дысертацыі па французскай літаратуры, дзясяткі магістарскіх і дыпломных прац. У 2014 годзе намаганнямі калег, аднакурснікаў і вучняў Т. У. Кавалёвай выдадзена кніга «Я живу ў незлічоных абліччах жыцця. Таццяна

Кавалёва – чалавек і вучоны» [11], у якой сабраны яе навуковы даробак, пераклады і ўспаміны пра яе.

З першых гадоў існавання кафедры замежнай літаратуры акрэсліліся такія кірункі яе працы, як даследаванне паэтыкі заходнееўрапейскіх літаратур і праблемы ўзаемадзеяння беларускай літаратуры з сусветнай. Спецыялісты па літаратурах замежных краін былі вельмі рэдкімі, ды і зараз колькасць доктарскіх дысертацый, абароненых па спецыяльнасці 10.01.03 – літаратура народаў краін замежжа, застаецца адносна невялікай. Абароны кандыдацкіх дысертацый да 1998 года адбываліся выключна па-за межамі Беларусі, пераважна ў навуковых установах Масквы (Расійскай акадэміі навук і Маскоўскім дзяржаўным універсітэце) і Санкт-Пецярбурга. Супрацоўнікі гэтых устаноў выступалі, за рэдкім выключэннем, афіцыйнымі кіраўнікамі аспірантаў кафедры і іх апанентамі. Сярод дысертацый, якія абараняліся ў Расіі выкладчыкамі кафедры, назавём наступныя даследаванні: «Тургенеў і Жорж Санд: праблема ідэяна-мастацкай адметнасці» Т. У. Кавалёвай (1974), «Станаўленне рэалізму ў творчасці Юзафа Крашэўскага (аповесці і раманы 30–40-х гадоў)» С. Д. Малюковіч (1984), «Традыцыя філасофскай лірыкі Гельдэрліна ў паэзіі ГДР (І. Р. Бехер, Г. Маўрэр)» Г. В. Сініла, (1984), «Проза ГДР 50-х – 60-х гадоў аб другой сусветнай вайне: пытанні жанру і стылю» Е. А. Лявонавай (1985), «Імпрэсіянізм у паэзіі Поля Верлена» С. В. Логіша (1988), «Паэтыка балад Іаганеса Роберта Бехера» А. С. Шаўчэнка (1989), «Паэтыка ранняй драматургіі Макса Фрыша» М. А. Паповай (1994), «Філасофская паэзія С. Т. Колрыджа» Н. М. Саркісавай (Шахназаран) (1999). Аўтары гэтых даследаванняў працавалі альбо працягваюць выкладаць на кафедры замежнай літаратуры. У 1998 годзе ўпершыню ў БДУ і ў Беларусі В. В. Халіпавым была абаронена дысертацыя «Постмадэрнісцкія дэканструкцыі «Гамлета» Шэкспіра ў драматургіі Тома Стопарда». Вучань І. В. Шаблоўскай на працягу васьмі год кіраваў кафедрай, падрыхтаваў трох кандыдатаў навук па англійскай літаратуры. І амаль праз дваццаць гадоў пасля гэтай абароны ў 2017 годзе ў БДУ адбылася першая абарона па спецыяльнасці 10.01.03 – літаратура народаў краін замежжа (англійская) замежнага аспіранта кафедры з Ірака: Хайдар Аль-Гарзі прадставіў дысертацыю «Рэцэпцыя шэкспіраўскай літаратурнай спадчыны ў творчасці Бернарда Шоу».

Традыцыі вывучэння беларускай літаратуры ў кантэксце сусветнай актыўна развіваліся Е. А. Лявонавай, якая падрыхтавала 5 кандыдатаў навук, што пасляхова працавалі і працуюць у вышэйшых навучальных установах Беларусі. Е. А. Лявонава належыць да таго пакалення акрыленых словам людзей, чыё ўсё прафесійнае жыццё звязана з філалагічным факультэтам і кафедрай замежнай літаратуры. Яна з’яўляецца аўтарам больш за 500 публікацый, сярод якіх манаграфія ў артыкулах па тыпалогіі літаратур [4] і падручнікі па нямецкай літаратуры. Разам з Г. В. Сініла яна стаяла ля вытокаў выкладання нямецкай літаратуры на філалагічным факультэце. Г. В. Сініла на працягу многіх гадоў таксама займалася даследаваннямі старажытных літаратур Усходу і біблістыкай, распрацавала шэраг акадэмічных курсаў па Бібліі, падрыхтавала адпаведныя падручнікі і дапаможнікі, у тым ліку на беларускай мове [8].

Якасна новы этап у развіцці кафедры замежнай літаратуры пачаўся з 1995 г., калі на факультэце была пачата падрыхтоўка студэнтаў па спецыяльнасці «Раманагерманская філалогія». Сёння не часта згадваюць, што значная роля ў адкрыцці аддзялення раманагерманскай філалогіі належыць менавіта Ірыне Вікенцьеўне Шаблоўскай. Дастаткова паглядзець артыкулы таго часу, і амаль у кожным – развагі

пра будучых беларускіх багемістаў, паланістаў, германістаў, арабістаў, кітаістаў, перакладчыкаў з самых розных моў. Арыгінальныя праграмы па гісторыі славянскіх, англійскай, нямецкай, французскай літаратур, вучэбныя планы былі падрыхтаваны пад яе кіраўніцтвам і пры яе непасрэдным удзеле. У 1995 годзе адбыўся набор студэнтаў на спецыяльнасці «Нямецкая і беларуская мовы і літаратуры», «Англійская і беларуская мовы і літаратуры», «Французская і беларуская мовы і літаратуры». Менавіта так задумвалася гэтае аддзяленне на хвалі беларускага адраджэння: выдатнае веданне замежнай мовы і культуры ў арганічным спалучэнні з валоданнем беларускай мовай і кантэкстам нацыянальнай літаратуры. Праз год беларускі кампанент быў заменены на вывучэнне другой замежнай мовы. Тым не менш з 1995 года кафедра замежнай літаратуры становіцца выпускаючай кафедрай самага вялікага на сённяшні дзень аддзялення філалагічнага факультэта БДУ. Для выкладання новых дысцыплін на кафедру былі запрошаны маладыя выкладчыкі Н. М. Саркісава (Шахназаран), В. В. Халіпаў, Г. М. Бутырчык, Н. С. Пávaляева, С. В. Логіш, крыху пазней – А. А. Барысеева і першыя выпускнікі новага аддзялення А. А. Гінак, В. Ч. Гронская, Ю. Г. Курылаў, Н. У. Ламека. Базавымі для рамана-германскага аддзялення становяцца чытаемыя ў некалькіх семестрах лекцыйныя курсы «Гісторыя англійскай літаратуры», «Гісторыя французскай літаратуры», «Гісторыя нямецкай літаратуры», «Гісторыя італьянскай літаратуры». Гэта была сапраўды тытанічная праца па стварэнні тыпавых вучэбных праграм і паўнаважных паэтапных акадэмічных курсаў па нацыянальных літаратурах, якія не мелі аналагаў на постсавецкай прасторы. Паралельна з курсамі па нацыянальных літаратурах студэнты ўсіх спецыяльнасцей слухаюць курс «Гісторыя замежнай літаратуры» і напачатку – вялікі корпус спецкурсаў і спецсемінараў, якія рыхтуюць выкладчыкі, зыходзячы з асноўных напрамкаў сваіх навуковых штудый. На жаль, за амаль трыццаць гадоў існавання рамана-германскага аддзялення (і не толькі) страціла шырокі спектр спецсемінараў, у якіх студэнты старэйшых курсаў пад кіраўніцтвам выкладчыка (дацэнта, прафесара) распрацоўвалі адзін з абраных напрамкаў філалагічнай (мовазнаўчай, літаратуразнаўчай) навукі, у рэчышчы якога фармуляваліся тэмы курсавых, дыпломных работ і, нярэдка, кандыдацкіх дысертацый. Сістэма спецсемінараў таксама выдатна стымулявала навуковую творчасць кіраўнікоў семінараў. Старэйшае пакаленне філфакаўскіх выкладчыкаў і выпускнікоў з настальгіяй згадваюць падобныя спецсемінары, праца якіх адначасова забяспечвала на факультэце актыўную дзейнасць дзясяткаў студэнцкіх навуковых мікракалектываў, а сяброўскія і прафесійныя стасункі, якія ўзнікалі ў межах семінара, захоўваліся на многія гады.

Сярод абавязковых курсаў, што зараз па-ранейшаму прапануюцца студэнтам рамана-германскай філалогіі, – «Міфалогія рамана-германскіх народаў». Асноўныя курсы дадаюцца і канкрэтызуюцца з дапамогай сістэмы курсаў на выбар: «Асновы акадэмічнага і крэатыўнага пісьма», «Замежнае літаратуразнаўства», «Параўнальнае літаратуразнаўства», «Тэорыя і практыка мастацкага перакладу», «Нацыянальнае і ўніверсальнае ў літаратурах Азіі, Афрыкі, Паўночнай і Лацінскай Амерыкі». Варта адзначыць, што на пачатку 1990-х кафедра актыўна рыхтавала кадры і для новага тады аддзялення славянскай філалогіі (дацэнты А. У. Вострыкава, М. В. Трус, М. М. Хмяльніцкі), а пазней – для аддзялення ўсходняй філалогіі (А. М. Букатая), а таксама выкладчыкі кафедры чыталі курсы сусветнай/замежнай літаратуры на факультэце міжнародных адносін і на філасофскім факультэце.

Развіваючы асноўныя напрамкі даследавання заходнееўрапейскіх літаратур, кафедры замежнай літаратуры з 2022 года праводзіць штогадовую міжнародную навуковую канферэнцыю «Рамана-германскія літаратуры: традыцыі і сучаснасць» (каардынатар Н. М. Шахназаран), на якую збіраюцца навукоўцы з беларускіх універсітэтаў, а таксама з Расіі, Ірака, Кітая, ЗША. На кафедры ў 2023–2024 вучэбным годзе навучаецца 15 аспірантаў і саіскальнікаў, з іх – чатыры замежныя грамадзяне на англійскай мове. Адкрыта магістратура на англійскай мове па спецыяльнасці «Літаратуразнаўства. Англійская літаратура».

Навуковая дзейнасць студэнтаў на працягу многіх гадоў з'яўляецца прыярытэтным напрамкам дзейнасці кафедры. Студэнты і аспіранты актыўна ўдзельнічаюць у працы навукова-даследчай лабараторыі «Нацыянальнае і ўніверсальнае ў сусветнай літаратуры» (кіраўнік – дацэнт А. А. Барысеева), а таксама ў двух гуртках «Нябачная калегія» (вядзе аспірантка Г. А. Яфіменка), «Светлавякоўе і ўяўленне» (вядзе дацэнт Н. С. Зелязінская). Студэнты і аспіранты паспяхова ўдзельнічаюць у рэспубліканскіх конкурсах работ, атрымліваюць гранты Міністэрства адукацыі і імянных стыпендыі. У мэтах паглыблення даследаванняў беларускай літаратуры ў сусветным кантэксце, развіцця айчыннай кампаратывістыкі з 2022 года на кафедры штогод праводзіцца канферэнцыя маладых навукоўцаў «Беларуская літаратура ў сусветным кантэксце», на якой студэнты не толькі заахвочваюцца да кампаратыўных штудый, але і прадстаўляюць вынікі сваіх даследаванняў рамана-германскіх літаратур на беларускай мове, тым самым павялічваючы сегмент беларускамоўных прац, прысвечаных сусветнай слоўнасці.

Развіццё міжнародных стасункаў Рэспублікі Беларусь з краінамі далёкай дугі стымулюе цікавасць маладых даследчыкаў да літаратур Афрыканскага кантынента, што дазволіць паспяхова развіваць новыя кірункі вывучэння сусветнай літаратуры, у прыватнасці, на кафедры даследуюцца нігерыйская (творчасць Чынуа Ачэбе, Бена Окры) і івуарыйская (творчасць Ахмаду Курумы) літаратуры. Перспектыўным бачыцца вывучэнне іспанамовных і партугаламовных культур Лацінскай Амерыкі і ўласна іспанскай літаратуры. А таксама, улічваючы дынаміку развіцця адносін з арабскім светам, арабістыка можа стаць тым новым напрамкам, які прыцягне ўвагу таленавітых абітурыентаў, якія не хацелі б абмяжоўвацца вывучэннем еўрапейскіх моў.

У 2022 годзе на кафедры пачалі працу маладыя перспектыўныя выкладчыкі Я. А. Аляксеенка, Ю. А. Афанасьева, Н. С. Іванова, А. А. Карпіевіч, Д. М. Лук'янава, якія, з аднаго боку, працягваюць найлепшыя кафедральныя традыцыі акадэмічнага выкладання замежных літаратур, і з другога – крочаць у нагу з патрабаваннямі новага часу, асвойваючы новыя метады выкладання з улікам развіцця інфармацыйных тэхналогій. Даследуючы выбраныя напрамкі замежных літаратур, яны захоўваюць нязменную цікавасць да беларускай літаратурнай спадчыны, пашыраючы кантэксты вывучэння беларускай літаратуры. Даследаванне сусветнай культуры ў разнастайнасці яе нацыянальных варыянтаў, жанраў і філасофска-эстэтычных напрамкаў праз універсітэцкія курсы, праз інтэнсіфікацыю мастацкага перакладу з розных моў, праз навуку, асабістыя і прафесійныя кантакты і іншыя формы культурных узаемадачынненняў, безумоўна, паспрыяе далейшаму развіццю беларускай літаратуразнаўчай школы.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. *Адамовіч, А.* Класік беларускай прозы / А. Адамовіч // Літаратура, мы і час : артыкулы і выступленні / А. Адамовіч. – Мінск : Маст. літ., 1979. – С. 180–204.
2. *Каценбоген, С. З.* Белорусский госуд. университет в 1921–1922 акад. году (Итоги и перспективы) / С. З. Каценбоген // Труды Белорусского государственного университета в Минске. Т. 2–3. – Минск : Гос. изд-во Белоруссии, 1922. – С. 326–364.
3. *Лapidус, Н. И.* Античная литература : учеб. пособие для филол. фак. вузов / Н. И. Лапидус ; под ред. Я. Н. Засурского. – Минск : Университетское, 1986. – 158 с.
4. *Лявонава, Е. А.* Беларускае мастацтва слова XX ст. у еўрапейскім літаратурным кантэксце: Тыпалогія. Рэцэпцыя. Пераклад / Е. А. Лявонава. – Мінск : БДУ, 2014. – 319 с.
5. *Малюковіч, С. Д.* Міфалогія: Старажытная Элада : вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак.: У 2 ч. / С. Д. Малюковіч. – Ч. 1. – Мінск : БДУ, 2000. – 209 с.; Ч. 2. – Мінск : БДУ, 2003. – 193 с.
6. Память и слава: Давид Евсеевич Факторович: к 100-летию со дня рождения / редкол.: И. С. Ровдо [и др.]. – Минск : БГУ, 2016. – 190 с.
7. Памяць і слава: Ірына Вікенцьеўна Шаблоўская: да 80-годдзя з дня нараджэння / склад. Н. М. Шахназаран ; рэдкал.: І. С. Роўда, Г. М. Бутырчык, Н. М. Шахназаран. – Мінск : БДУ, 2020. – 198 с.
8. *Сініла, Г. В.* Біблія як феномен культуры і літаратуры: У 2 ч. / Г. В. Сініла. – Ч. I. Духоўны і мастацкі свет Торы: Кніга Быцця. – Мінск : Беларус. навука, 2003. – 451 с.; Ч. II. Духоўны і мастацкі свет Торы: Кніга Зыходу. – Мінск : Беларус. навука, 2004. – 612 с.
9. *Турук, Ф. Ф.* Университетская летопись / Ф. Ф. Турук // Труды Белорусского государственного университета в Минске. Т. 1. – Минск : Гос. изд-во Белоруссии, 1922. – С. 175–207.
10. *Шаблоўская, І. В.* Сусветная літаратура ў беларускай прасторы: Рэцэпцыя. Тыпалогія. Кантакты / І. В. Шаблоўская. – Мінск : Радыёла плюс, 2007. – 304 с.
11. «Я в бесчисленных образах жизни живу»: Татьяна Ковалёва – человек и ученый / сост. А. М. Бутырчик, Е. А. Борисеева. – Минск : изд-во «Четыре четверти», 2014. – 236 с.

С. А. Важнік

УДК 811.161.3'367

Кафедра беларускага мовазнаўства, філалагічны факультэт, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Рэспубліка Беларусь

ЦЁТКА: МОЎНАЯ АСОБА – СІНТАКСІС

У артыкуле ўпершыню ў беларускім мовазнаўстве апісваецца сінтаксіс тэкстаў Алаізы Пашкевіч (Цёткі) у аспекце такога паняцця, як моўная асоба. Вылучаюцца агульныя беларуска-польскія і агульныя беларуска-рускія структуры таго перыяду. Прычым першыя з іх відавочна пераважаюць, што можна растлумачыць уплывам на мову пісьменніцы мясцовых (лідскіх) гаворак. Канстатуем наяўнасць і ўласнабеларускіх сінтаксічных інавацый.

Ключавыя словы: моўная асоба; беларуска-польскія і беларуска-рускія ізаінавацыйныя структуры; ўласнабеларускія сінтаксічныя інавацыі.

Узор цытавання: Важнік С. А. Цётка: моўная асоба – сінтаксіс / С. А. Важнік // София: электрон. на-уч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 21–35.

S. Vazhnik

Department of Belarusian Linguistics of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

CIOTKA: LINGUISTIC PERSONALITY – SYNTAX

For the first time in Belarusian linguistics, the article describes the syntax of texts by Alaiza Pashkevich (Ciotka) in the aspect of such a concept as linguistic personality. Common Belarusian-Polish and common Belarusian-Russian structures of that period are identified. At the same time, the former clearly predominate, which can be explained by the influence of native (Lida's) dialects on the writer's language. We note the presence of Belarusian syntactic innovations.

Keywords: linguistic personality; common Belarusian-Polish and Belarusian-Russian structures; Belarusian syntactic innovations.

For citation: Vazhnik S. Ciotka: linguistic personality – syntax. Sophia. 2024;1:21–35. Belarussian.

Аўтар:

Сяргей Аляксандравіч Важнік – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, прафесар кафедры беларускага мовазнаўства, дэкан філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

<https://orcid.org/0009-0000-1679-0746>
wazhnik@yandex.ru

Author:

Siarhei Vazhnik – PhD in Philology, Associate Professor, Professor of the Department of Belarusian Linguistics, Dean of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

Да 85-годдзя філалагічнага факультэта БДУ

Прызнаюся, наноў адкрыў для сябе Цётку (Алаізу Пашкевіч) як далікатную і тонкую паэтку, што да апісання прыроды і псіхаэмацыянальнага стану герояў, асабістых перажыванняў. Маё сённяшняе ўспрыняцце Цёткі-пісьменніцы моцна адрозніваецца ад школьнага. Школьнае ўспрыняцце малое вобраз паэткі-рэвалюцыянеркі, паэткі-бунтаркі, барацьбіткі, калі чытаеш такія праграмныя творы, як «Мора», «Хрэст на свабоду», «Добрыя весці», «Бура ідзе», «Бунтаўнік», «Вера беларуса», «Грайка», «Прысяга над крывавымі разорамі»... Мажліва, менавіта таму М. Гарэцкі напісаў у «Гісторыі беларускае літаратуры» пра Алаізу Пашкевіч наступнае: «Цётка знаходзіць і прыносіць у нашу мяккую слабавольную літаратуру – цвёрдасць, запал і магутную энергію» [8, с. 291–292]. Мяркуйце самі: *Цяпер, братцы, мы з граніту, / Душа наша з дынаміту, / Рука цвёрда, грудзь акута, / Пара, братцы, парваць пута!* («Вера беларуса», 1905).

Але, думаю, тут ідзеца не толькі пра ідэйны змест твораў, але і пра асобу паэткі, якая, паводле М. Гарэцкага, «мае духова-літаратурны звязак з Багушэвічам» і паспяхова працягвае яго традыцыі [8, с. 289, 292].

1. Моўная асоба.

Свой нарыс пра Цётку ў «Гісторыі беларускае літаратуры» М. Гарэцкі заканчвае наступнымі словамі: «Мова Цёткі мае ў сабе *паланізмы*¹, прызвычаеныя беларусам Лідчыны, і *русізмы*, прышчэпленыя школаю. Бо як на апрацаванне свае мовы, так і на шліфоўку верша Цётка за рэвалюцыйнаю працаю шкадавала часу» [8, с. 295].

Парадокс у тым, што гэтыя словы маглі прагучаць у дачыненні да ўсіх без выключэння пісьменнікаў пачатку ХХ ст. (гл., напрыклад, [2; 7]). У тым ліку і да самога М. Гарэцкага [5].

Адносна гэтага перыяду нельга казаць, аднак, пра ўласна *паланізмы* ці *русізмы*, бо новая беларуская літаратурная мова ў гэты час толькі фарміруецца. Мажліва толькі вылучаць агульныя *беларуска-польскія* і / або *беларуска-рускія* элементы, якіх шмат у народных гаворках, на аснове якіх утварылася беларуская літаратурная мова.

Безумоўна, мы не выключаем, што і польская мова, і руская мова маглі паўплываць на мову Цёткі. Асабліва падчас навучання. Але, на нашу думку, асноўны чыннік тут – уплыў мясцовых (лідскіх) гаворак. Тым больш, што «за рэвалюцыйнаю працаю» яна не мела часу на апрацоўку сваіх твораў, а значыць пісала так, як умела.

Як адзначае Н. Б. Мячкоўская, шматмоўе – галоўная праблема *беларускай моўнай сітуацыі ХХ ст.* [13, с. 152]. Пры гэтым моўныя кантакты, моўныя «ўплывы» ажыццяўляюцца выключна па лініі «ЗАХАД – УСХОД» (*польская мова – руская мова*). І амаль зусім не праяўляюцца па лініі «ПОЎНАЧ – ПОЎДЗЕНЬ» (*літоўская мова – украінская мова*). Невыпадкова, характарызуючы перыяд Першага беларускага адраджэння (1906–1928 гг.), Н. Б. Мячкоўская гаворыць аб «дывергентным развіцці» беларускай літаратурнай мовы ў адносінах, з аднаго боку, да рускай мовы, і з другога – да польскай мовы [13, с. 152–153]. І сітуацыя «ПАМІЖ», у якую трапляў кожны «тутэйшы» беларус, была вельмі няпростай і зводзілася да сітуацыі *выбару*.

¹ Тут і далей паўтлустым курсівам вылучана намі. – С. В.

Вось як пра моўную сітуацыю напярэдадні з'яўлення беларускай «Энеіды навыварат» піша Я. Лёсік: «Несьвядомая нацыянальная беларуская інтэлігэнцыя падзялілася к таму часу на два варожыя станы: *на людзей расійскай і польскай культуры*. Гэты падзел цягнецца аж да нашага часу й дае сябе адчуваць на кожным кроку...»¹ [10, с. 13]. Звяртаем увагу на апошнія словы, з якіх вынікае, што нічога не змянілася і ў часы самога Я. Лёсіка.

Яшчэ цытата: «У тэй часьці Беларусі, што ляжала бліжэй да Расіі, *школы* былі *расійскія*, а ў заходняй Беларусі – *польскія*... Хто праходзіў гэтыя школы, той прападаў для свайго краю... Людзі асьвечаныя, пісьменьнікі і поэты, пайшлі ў найміты ды *сталі працаваць на расійскай або польскай ніве*. А народ, як раней, не пераставаў гаварыць сваёю мовай, тварыў свае песьні, складаў казкі, паданьні, загадкі, прыказкі» [10, с. 27].

А дзе людзі беларускай культуры? На пачатку ХХ ст. яны, як і Цётка, пачалі «абуджацца», у тым ліку і дзякуючы рэвалюцыйным падзеям у Расіі, якія захлынулі і беларускія землі, «калі, поруч з рэвалюцыйным рухам па ўсёй Расеі, пачаўся ў шырокіх масах народны рух беларускі» [11, с. 62].

У сітуацыі выбару, калі прасцей было «прыстасавацца» да якой-небудзь апрацаванай ужо «нівы», Цётка абірае для сябе ніву беларускую, праблемную і цалінную, якую нават беларускамоўнае прагматычнае сялянскае насельніцтва Беларусі асабліва не падтрымлівае [13, с. 157–158].

Алаіза Пашкевіч нарадзілася на Лідчыне, вучылася ў Вільні, Кракаве, Львове і ў Пецярбургу. Рэвалюцыйная дзейнасць – у Вільні, на Вілейшчыне і Лідчыне, літаратурная – у Вільні і ў эміграцыі [8, с. 295; 11, с. 62–63].

Першая беларуская паэтка і пісьменніца была аўтаркай першых чытанак для дзетак беларусаў, прыняла «гарачае ўчасьце» ў выхадзе першых беларускіх легальных газет – «Нашай Долі» і «Нашай Нівы», пісала навуковую працу па беларускай батлейцы, стаяла ля вытокаў беларускага тэатра ў Вільні, беларускіх грамадскіх арганізацый, арганізоўвала першыя беларускія школы і беларускія настаўніцкія курсы ў Вільні, была рэдактаркай мінскага літаратурнага часопіса для моладзі «Лучынка». На рабочых сходах «выступала з незвычайна гарачымі рэвалюцыйнымі прамовамі ў беларускай мове, якімі захоплівала работнікаў» [8, с. 289]. Была «міласэрнай» сястрой. Ратавала людзей ад тыфу. Падчас вайны не толькі аказвала медычную дапамогу параненым, але і вяла рэвалюцыйную прапаганду сярод іх...

Ці лёгка было быць беларускай ва ўмовах пачатку ХХ ст.? У разы цяжэй, чым зараз. Паводле ўспамінаў мужа паэткі Сцяпонаса Кайрыса, Цётка «ўважала за свой абавязак і гонар быць усюды там, дзе так ці гэтак выяўляўся нарастаючы супраць існуючага стану настрой... *Адразу самавызначылася беларускай і гэткаю засталася назаўсёды*» [18, с. 235]. Наколькі гэта быў цяжкі і самаахвярны выбар быць «заядлаю беларускай», можна меркаваць па словах Уладзіслава Луцэвіч, жонкі Янкі Купалы: «Звычайна не толькі чужыя, але і хатнія *смяяліся* нада мной і *дакаралі за беларускасць як за “надуманую непатрэбшчыну”*» [18, с. 258].

Як адзначае Н. Б. Мячкоўская ў спецыяльным «гендарным» даследаванні, прысвечаным псіхалагічным рысам жанчын «нашаніўскага адраджэння»: «В белорусское движение шли сильные натуры, которым нужны большие дела, высокие цели, социальная справедливость. Такие люди, склонные к самопожертвованию, ищут испытаний,

¹ Тут і далей у прыкладах захоўваюцца арфаграфія і сінтаксіс першакрыніц. – С. В.

сопротивления – родителям, властям, окружению... У некоторых из участниц “нашаніўскаго” движения отчетливо видна если и не жажда противостояния, то и не боязнь быть “не как все”» [12, с. 220–221].

Гэтыя назіранні пацвярджае папличнік *Тымчасовага* А. Луцкевіч: «Страшэнная палітычная рэакцыя, пачаўшаяся пасля выбуху рэвалюцыі, пакіравала творчасць Цёткі на новую дарогу – на дарогу індыўідуальных перажыванняў, звязаных вельмі крэпка з усім беларускім рухам. І гэта звязь – лёгка зразумела: для тэй невялікай жмені людзей, каторыя *тварылі беларускую ідэю*, справа беларуская становіла быццам інтэгральную, неаддзялімую часць іх душы» [11, с. 64].

Такім чынам, *Цётка* – *трохмоўная моўная асоба*, гэта значыць асоба, што валодае, як мінімум, трыма мовамі – беларускай, польскай і рускай. Беларускую мову абірае для сябе *мовай камунікацыі і мовай культуры*. Цётка – выбітная прадстаўніца беларускай культуры, якую па сутнасці вакол сябе і стварала.

2. СІНТАКСІС ТВОРАЎ ЦЁТКІ.

У кожнага творцы свой сінтаксіс. Тым больш паэтычны, калі мы маем на ўвазе паэта ці паэтку. Але гаворка далей пойдзе не пра *індыўідуальна-аўтарскі (ідэястылёвы) сінтаксіс* Алаізы Пашкевіч, а пра ўвасабленне ў яе творах, перадусім публіцыстычных і мастацкіх, асноўных спецыфічных асаблівасцей сінтаксісу беларускай літаратурнай мовы канца XIX – пачатку XX ст.

Наколькі сінтаксічная «палітра», сінтаксічны «код» Цёткі адпавядаюць агульным тэндэнцыям, што выяўляюцца ў тэкстах іншых аўтараў таго часу? Варта прасачыць таксама мажлівыя польскія і рускія «ўплывы», а таксама ўнутрымоўныя інавацыйныя працэсы.

У тэкстах розных аўтараў канца XIX – пачатку XX ст. можна вылучыць агульныя беларуска-польскія і беларуска-рускія сінтаксічныя звароты. Першыя назавём *беларуска-польскімі ізасінтаксічнымі канструкцыямі (БПК)*, другія – *беларуска-рускімі ізасінтаксічнымі канструкцыямі (БРК)*. Ёсць і спецыфічныя, нацыянальна-маркіраваныя структуры, якія не «паўтараюцца», не супадаюць з адпаведнымі адзінкамі ў іншых мовах. Гэта так званыя *ўласнабеларускія канструкцыі (УБК)*.

З улікам родных для Цёткі лідскіх гаворак можам дапусціць, што ў яе творах будуць пераважаць БПК. Ёсць сумненні адносна вялікай колькасці БРК. УБК у асноўным будуць мець катэгарыяльны характар.

У дадзенай публікацыі абмяжуем эксплікаваныя намі матэрыялы шматлікімі выпадкамі архаічнага кіравання.

2.1. БЕЛАРУСКА-ПОЛЬСКІЯ ІЗАСІНТАКСІЧНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ

1) Канструкцыі з родным склонам.

Канструкцыі з архаічным генітывам пераважаюць у тэкстах Цёткі. Ім адпавядаюць сучасныя сінтэтычныя і аналітычныя структуры.

1.1) «Шукаць папараць-кветкі».

У творах Цёткі вялікая колькасць беспрыназоўнікавых генітыўных канструкцый, што з’яўляюцца выразнікамі розных глыбінных склонаў:

адракацца каго-чаго: *Адракаюцца бацькоў і братоў сваіх найбольш тыя, хто дайшоў навук, выйшаў у людзі* [19, с. 151]; *Хто адрокся мовы бацькоў сваіх, хто ўздзеў чужую апратку – той адышоў ад народа далёка-далёка* [19, с. 152].

Але ў гэтым жа творы бачым і варыянт з прыназоўнікам ад: *Чаму сыны нашчага народа так лёгка адракаюцца ад матчынай гутаркі?* [19, с. 151].

Вельмі блізкія па значэнні да дзеяслова «адракацца» дзеясловы «цураць» і «цурацца»¹. Параўн.: *І абодва разам цуралі роднае мовы* [19, с. 126]; *Доўга мы, беларусы, цураліся сваёй мовы і, як кажучь, хаваліся з ёю за печ перад чужымі людзьмі* [19, с. 145];

запірацца чаго: *Яўрэі хутка зразумеюць сваю ганьбу, каторая няволіць іх запірацца ўсяго свайго роднага і падшывацца пад апраткі чужых, сільнейшых культур...* [19, с. 65];

перапрабаваць чаго: *Перапрабавалі ўсяго чыста* [19, с. 58];

пілнаваць чаго: *Астаетца адна бабуля пілнаваць хаты* [19, с. 116];

прыслаць чаго: *Рэдакцыя ж «Лучынкi»... прышле ім гасцінца* [19, с. 163];

раіцца каго: *Найбольшую сілу мае сэрца маткі, дзеля таго выгадаваны ўжо сын у найважнейшай для сябе хвіліне жыцця раіцца маткі* [19, с. 168];

слухаць чаго: *Яму было брыдка слухаць Аленіных слоў...* [19, с. 77]; *3 жахам слухаеш гэткай песні!* [19, с. 171], але: *Не вельмі прыемна дзецюку слухаць такія словы* [19, с. 174];

спадзявацца каго: *За два гады не пазнаеце – так выгладзіцца, нябось тады і стол вышаруе, як будзе спадзявацца сватоў* [19, с. 162];

сцерагчы чаго: *Праўду сказаць, закон нямецкі добра сцеражэ гэтых дрэваў* [19, с. 90]; *Светлая думка развейвае цемру ночы, разганяе ўсялякія страхі, што сцерагуць заклатай кветкі купальскай* [19, с. 159];

чапляцца чаго: *Гутарка чапляецца сяго-таго* [19, с. 61];

шкадаваць чаго: *У вачах іх я бачу, што шкадуюць маёй маладосці* [19, с. 89];

шукаць чаго: *Другі паехаў да Пецяярбурга шукаць хлеба* [19, с. 52]; *І пачынаеш неспакойна шукаць спосабу, каб захаваць на ўсё жыццё тыя добрыя светлыя ідэалы і жаданні, што напаўняюць сэрца моладзі* [19, с. 160]; *Калі пайсці далей шукаць кветак балотных, дзірваных і іншых, тады ўжо трудней...* [19, с. 186]; *Шукаючы папараць-кветкі ўсёзнання, тысячы ахвяр гіне ад непасільных трудоў і працы* [19, с. 187]; *Думка яго, узгадаваная прымітыўнай жаваранчынай песняй, узбагачаная няхітрай пазалотай даспяваючай паласы жыта, шукае цуду* [19, с. 188–189].

1.2) **КАРЫСТАЦЬ** З ТАГО, ДА ЧАГО ДАДУМАЛІСЯ.

Архаічныя прыназоўнікавыя канструкцыі з генітывам маюць сучасныя адпаведнікі або з іншым прыназоўнікам, або з іншым склонам:

адабраць ад каго: *Такі скарб, каторы ніхто і ніколі адабраць ад нас не здалее...* [19, с. 152];

вылечыць з чаго: *Але перад усім і над усё «Лучынка»... і растлумачыць, якім спосабам можна з гэтых балючак вылечыць родну старонку* [19, с. 150];

карыстаць з чаго: *Трэба перш-наперш даць ім навуку, даць можнасць вучыцца ўсім нашым дзецям, каб пасля кожны мог добра чытаць і карыстаць з таго, да чаго дадумаліся і што напісалі вучоныя людзі* [19, с. 144].

¹ ЦУРАЦЦА 'пазбягаць каго-, чаго-н.; ухіляцца ад зносін з кім-н., ад выканання чаго-н.' [16, с. 507]. Дзеяслова ЦУРАЦЬ у слоўніку няма.

Але: *Найважнейшымі, аднак, дарогамі бываюць рэкі: імі карыстаюць не толькі вадзяныя птушкі, але і большая часць лясных і інш.* [19, с. 182];

скарыстаць з чаго: *Ёсць такія народы і краі, каторыя ўжо патрапілі скарыстаць з усіх здабыч навукі* [19, с. 150].

1.3) «Засмяяцца да ХІМЕР».

У творах Цёткі намі выяўлена архаічная структура «смяяцца + да N Gen», якую мы сустрэлі яшчэ ў творах Янкі Купалы: *Мілья, бясконца багатыя мінуты смяяліся да яе, ласкаліся вяснянымі ўздохамі, апляталі чаромхі шэптам змучаны мозг. Перажыты рай ставаў цяперашнім. Засмяялася да ігрывых хімер і паверыла абману. Краса жыцця ва ўсё! А яна ідзе шчасліва сваім характарам, горда буйнай моладасцяй, з надзеяй, што нешта вялікае, няказанае ждзжэ яе ўперадзе...* [19, с. 69–70]. Параўн. з Я. Купалам: *Рэчка ўеца і смяецца Да зялёных лоз і волях...* («Выйду, сяду каля саду...»). Дзеяслоў «смяяцца» выступае тут як **прэдыкат адносіна са станоўчай ацэнкай**. Смех выконвае *фатычную функцыю*: дапамагае падтрымліваць або наладжваць добрыя адносіны.

Паралельна ўжываюцца канструкцыі, дзе «смяяцца» – **прэдыкат адносіна з адмоўнай ацэнкай**. Нагадаем, што такія структуры лічацца нарматыўнымі ў сучасным сінтаксісе. Параўн.: *Нібы смяюцца курсісткі з Зялёных думак...* [19, с. 61]; *Не смейся з чужой бяды; Багаты з яго смяецца і кажэ: – Пакуль ты пасееш, дык я збіраць буду* [19, с. 115].

І «смяяцца + з N Gen», і «смяяцца + да N Gen» – гэта агульныя беларуска-польскія канструкцыі, якіх багата ў беларускім сінтаксісе пачатку ХХ ст.

Яшчэ адна лінія сінтаксічных *наводзінаў* беларускага прэдыката «смяяцца» разгортваецца ў творы «Разумныя, ды не на дурню напалі» (1908 г.): *Так ён з паднятымі рукамі стаў і смяецца перад разгневаным законам* [19, с. 54]. Параўнаем з сучасным (!) кантэкстам: *Я смяюся перад бядой! – Смеюсь перед невзгодами!* Па сутнасці гаворка ідзе тут пра прэдыкат «смяяцца» з выразным супрацьпастаўляльным акцэнтам.

Па назіраннях А. У. Міхайлавай, у паэтычных тэкстах розных паэтаў (даследчыцай аналізаваліся тэксты В. Брусава, А. Блока, С. Ясеніна, Г. Ахматавай, М. Цвятаевай, Я. Купалы, Цёткі і інш.) «чалавек, які смяецца», можа быць «чалавекам, які радуецца», і «чалавекам, які насміхаецца (здзекуецца)». У Цёткі прадстаўлена толькі іпастась «чалавека, які радуецца». Гэтаму адпавядае светаўспрыняцце паэткі, яе інтэнцыя адлюстроўваць прыгажосць свету, нягледзячы на складанасці і праблемы, што адлюстравана не толькі ў паэтычных, але і ў публіцыстычных тэкстах. У Цёткі ёсць таксама «чалавек, які пакутуе», і «чалавек, які мае зносіны, кантактуе» [14, с. 11].

1.4) «Гукаю да ЦЯБЕ».

Пры дзеясловах маўленчай дзейнасці **адрасат** выражаны праз сінтаксему «да N Gen»: *гукаю да цябе* [19, с. 92]; *загаварыла да сябе* [19, с. 69]; *да іх загаварыць* [19, с. 74]; *кажэ да бацькі* [19, с. 58]; *пісаў да беларусаў* [19, с. 153]; *цвіркае да дзетак* [19, с. 179]; *шэпча да сябе* [19, с. 90]. Як бачым, адна з самых прадуктыўных структур.

1.5) «Ляцець да роднай ВЁСКІ».

Праз «да N Gen» выражаецца таксама **дырэктыў** пры дзеясловах руху і пранікнення: *даляцеў да свае мэты* [19, с. 181]; *ляцець да роднай вёскі* [19, с. 80]; *паехаў да Пецярбурга* [19, с. 52]; *пайшоў да двара* [19, с. 52]; *трапляе да нашага сэрца* [19, с. 171]; *трапляе да свайго гнязда* [19, с. 181]; *хадзілі вучыцца да казённага вучылішча* [19, с. 126]; *шурціць да кішэні* [19, с. 54].

1.6) «ЗНАЙСЦІ ДА ГУСТУ».

Як бачым, БПК з прыназоўнікам «да» ў Цёткі багата. Параўн. таксама:

засесці да чаго: *Іншы зноў хоча засесці да філалогіі і археалогіі* [19, с. 193];

знайсці да чаго: *Глядзі, колькі хлопец наездзіўся, покуль да густу знайшоў дзеўчука* [19, с. 174];

кніжкі да чаго: *Можна, хто спытаецца: а ці ёсць якія кніжкі да навукі?* [19, с. 146];

прызнацца да чаго: *А што цяпер задумалася, так аж сорамна прызнацца да такой глудзячыны*... [19, с. 61];

ужываць да чаго: *Мо каторыя кветкі ужываюць да якіх чараў* [19, с. 183].

1.7) «НЕ ДУРЫЦЕ ГАЛАВЫ», або НЕГАЦЫЯ.

Адмоўная часціца «не» пры прама-пераходных дзеясловах змяняе акузатыў на генітыў: *Не пытайце! не дурыце галавы!* [19, с. 65].

2) КАНСТРУКЦЫІ З ВІНАВАЛЬНЫМ СКЛОНАМ.

Вылучым тут прыназоўнікавыя канструкцыі з *дэлібератыўным аб'ектам*, дырэктывам і *фінітывам*:

2.1) КАЛАКАЦЫЯ ЗНАЦЬ МОВУ.

Гэтая калакацыя прадстаўлена ў Цёткі толькі адным кантэкстам: *У школе вучыцель усё тлумачыць толькі па-расейску, а гэтай мовы дзеці не знаюць, ніколі ў хаце ад бацькоў не чулі, яна для іх чужая. Вось і выходзіць, што пакуль дзіцё не пазнае расейскай мовы, то ў школе нічога не разумее, што кажаць вучыцель, і сядзіць, як баран* [19, с. 145]. Але яна адлюстроўвае больш шырокае, чым зараз, ужыванне дзеяслова «знаць» у тэкстах канца XIX – пачатку XX ст., перадусім у плане спалучальнасці: з назоўнікам «мова» ў адпаведны перыяд ужываецца пераважна дзеяслоў «знаць» [3]. Мае месца *беларуска-польская ізасінтаксічная канструкцыя*. Параўнаем з польскай мовай: *znać języki obce* – «ведаць замежныя мовы».

Сёння беларускія дзеясловы «знаць» і «ведаць» нібы памяняліся месцамі: у сучаснай беларускай мове з назоўнікам «мова» ўжываецца выключна дзеяслоў «ведаць». Дзеяслоў «знаць» не вытрымаў канкурэнцыі са сваім сінанімічным адпаведнікам. Яго ўжыванне звязана да абмежаванага пэўнага кола структур тыпу: *даць аб сабе знаць; знаць меру; знаць не знаю; знаць сваё месца; не знаць не ведаць; не знаць, куды вочы (рукі, сябе) падзець; як знаеш*, а таксама да ўжывання ў прэцэдэнтных тэкстах канца XIX – пачатку XX ст.

2.2) «РУПІЦЦА АБ ТОЕ, КАБ...»

Дэлібератыўны аб'ект выражаецца праз сінтаксему «аб N Асс»:

закрануць аб што: *Як толькі песня закране аб долю кабеты, зараз таварыш ёй – смутак, бо справядлівасці для кабеты няма ні ў звычаі нашым народным, ні ў законе* [19, с. 171];

рупіцца аб што: *Трэба рупіцца аб тое, каб маладзёж наша развівала ў сабе ўсе лепшыя зачаткі, якія ў душы яе змалку заложаны* [19, с. 161].

У польскай мове аб'ект-дэлібератыў таксама выражаецца пераважна праз акузатыўную сінтаксему «аб N Асс» [6, с. 266–271].

У гэтым жа кантэксце будзем разглядаць і дзеяслоў «заслужыць» з іменным папырэннем «на N Асс»: *Сонца, пярун, вецер – яны прызнавалі тады за сваіх багоў, каторыя маглі рабіць чалавеку і дабро і зло, зважаючы, як чалавек на гэта заслужыў* [19, с. 189]; *Верце, дзеткі беларускія, верце: цэлы свет вам падтакне, што заслужваеце на папараць-кветку, на папараць-кветку – сімвал знаання, навукі!* [19, с. 192].

2.3) «Бягом на вёску».

Дырэктыў рэалізуецца праз сінтаксему «на N Асс» пры дзеясловах руху: *бягом на вёску* [19, с. 77]; *бяжыць на вёску* [19, с. 116]; *выходзіць на хату* [19, с. 75]; *ідзе на вырай* [19, с. 179]; *кацілі на знак* [19, с. 190]; *пайшоў на вёску* [19, с. 55].

2.4) «Месцы на гнёзды».

Фінітыў (мэта) таксама выражаецца праз акузатыўную канструкцыю з прыназоўнікам «на»: *Перш-наперш трэба выбраць месца на гняздо* [19, с. 177]; *Найраней прылятаюць самцы абгледзець месцы на гнёзды...* [19, с. 179].

2.5) «Могуцца на вясёласць».

Звяртае на сябе ўвагу сінтаксіс мадальнага дзеяслова «магчыся»: мадэль «**магчыся на што**». Параўн.: *Усе могуцца на вясёласць* [19, с. 61], дзе вылучаная частка – аналітычны прэдыкат.

2.6) Названні, дадзеныя праз народ.

Дзеепрыметныя звароты тыпу *miasto założone przez kogoś* дастаткова прадуктыўныя ў сучаснай польскай мове. Відавочная БПК у тэкстах Цёткі: *Лацінскія названні ва ўсіх навуковых кніжках і ва ўсіх народаў прыняты поруч з названнямі, дадзенымі праз сам народ* [19, с. 186].

3) Канструкцыі з давальным склонам. «Дзеецца крыўда нявестцы».

Датыў «карысці – шкоды» даволі часта сустракаецца ў тэкстах адпаведнага перыяду. Гэтая сінтаксема таксама можа лічыцца своеасаблівым маркёрам, дамінантай сінтаксісу канца XIX – пачатку XX ст. Параўн.: *На гэты тэма т найбольш народ злажыў песняў, а з іх бачым, што найчасцей нявестцы дзеецца крыўда* [19, с. 169]; *Цень скрытага смутку то тут, то там мільгне праз вочы гасця* [19, с. 61].

Я. Ф. Карскі фіксуе прыклады *dat. commodi/incomodi* з XIV стагоддзя [9, с. 403].

4) Канструкцыі з творным склонам.

4.1) «Ісці вуліцай».

Да ліку БПК аднясём **транзітыў** «N Instr» у наступным кантэксце: *Франт пасвістываў сабе, ідучы вуліцай* [19, с. 55].

4.2) «Жыццё трасе чалавекам».

Архаічнае кіраванне «**трэсці** кім-чым» не ўкладваецца ў сучасную «сістэму кардынат»: *Чуў, имат чуў ад людзей пра тваё адзіноцтва, але што зробіш, жыццё трасе чалавекам... так трасе, так трасе, як вецер лісцем на дзевале! А мы з табою, Сцяпане, праўду сказаць, асеннія лісты, патрасе шчэ крыху намі...* [19, с. 59].

4.3) «Над Эльбай».

У польскай мове дзеясловы месцазнаходжання маюць спецыфічнае дыстрыбуцыйнае абмежаванне: аблігаторныя лакатывы пры такіх дзеясловах ужываюцца з прыназоўнікам «nad», калі з’яўляюцца назвамі водных аб’ектаў. Параўн.: *mieszkać nad rzeką (nad Wisłą), nad jeziorem, nad morzem (nad Bałtykiem)* [6, с. 277]. Гэтаксама і ў Цёткі:

Я не вытрывала, каб не паглядзець на горад Дрэздна. Вельмі пекны горад над ракою Эльбай [19, с. 91].

4.4) «З САБОЙ НЕ РАССТАЮЦА».

Камітатыўнае (сумеснае) значэнне выражаецца праз агульную беларуска-польскую структуру «з N Instr»: *Міхась з жоравам вытварылі сабе нейкае асобнае жыццё, без слоў разумеюць адзін другога, з сабой не расстаюцца* [19, с. 76].

4.5) «ПАЖАЛІЦЦА НАД СВАЁЙ ДОЛЯЙ».

Структура «**пажаліцца** над кім-чым» з прэдыкатам маўленчага выражэння эмоцый «пажаліцца» можа разглядацца як кантамінаваная: «паплакаць над сваёй доляй 'праява эмацыянальнага стану' + пажаліцца на сваю долю»: *Не вытрывала дзіцячае сэрца ў маркотны асенні дзень, каб не пажаліцца над сваёй сірочай доляй* [19, с. 73]. Прамая аналогія з польскай мовай, у якой прыназоўнік «nad» ужываецца ў актантным акружэнні дзеясловаў эмацыянальнага стану. Параўн.: *Plakala nad nim matka i stroskany ojciec; Wszyscy płaczemy nad twoim nieszczęściem; Nawet dalsi znajomi płakali nad jej losem* [23, с. 10–11]; *Jaki on nieszczęśliwy – bolała matka nad nim, nad jego smutnym losem; Matka bolała nad ciężkim losem swych dzieci* [22, с. 36].

5) КАНСТРУКЦЫІ З МЕСНЫМ СКЛОНАМ.

5.1) «СЯДАЮ НА ЛАЎЦЫ».

У сучаснай беларускай мове «сесці» можна «на што», а не «на чым», у адрозненне ад польскай мовы. Адпаведна «на лаву» ці «на лаўку», якія выступаюць тут у якасці **дырэктыва** [6, с. 292–293].

У Цёткі мае месца агульная беларуска-польская структура з **лакатывам**, выражаным месным склонам: *Сядваю на лаўцы, гляджу на творы рук людскіх* [19, с. 91]; *Аднаго разу між іншымі птушкамі і салавейка ўпаў на спячага марака і ўсеўся на ім адпачыць, марака, абудзіўшыся, накарміў птушачку, прыгарнуў* [19, с. 181].

5.2) «СТАНЕ НА ПЕРАШКОДЗЕ, СЯДЗЕ Ў АРЭШЦЕ».

Яшчэ некалькі прыкладаў аналітычных прэдыкатаў, але ўжо з месным склонам намінацыўнага кампанента: *Матка добра ведае, што пры беднаце сыну патрэбна жонка-гаспадыня, і не раз стане нават на перашкодзе між сынам і выбранай ім дзяўчынай* [19, с. 168–169]; *Справа скончана, калі бацькі не стануць на перашкодзе* [19, с. 174]; *Падарожны, ідучы, можа з'есці колькі хоча, але няхай толькі спрабуе хоць адзін яблык палажыць у кішэнь, зараз заплаціць вялікую кару або сядзе ў арэшце* [19, с. 90].

5.3) «ПАЗНАЦЦА НА ПЕКНАСЦІ».

Устойлівая канструкцыя «пазнавацца на пекнасці» цалкам адпавядае сучасным польскім канструкцыям «znać się na czymś» і «roznać się na czymś». Параўн.: *Выдзержыкуст адразу як мае быць пазнаўся на пекнасці хлапца, бо аб Міхася твар хоць хрэн дзяры* [19, с. 71–72]. На БПК указвае таксама ўласнапольская лексема «пекнасць».

5.4) «ГУДЗЕ ПЕСНЯ ПРЫ ПРАЦЫ».

Цікавая заканамернасць, паўтаральная з тэксту ў тэкст: ужыванне сінтаксем «пры працы / пры рабоце» з дзеясловамі розных семантычных класаў: *Затым то наша песня народная так гудзе ўлетку пры кожнай працы – ці то на полі, ці то на лузе, ці ў лесе, ці ў садочку* [19, с. 163]; *Маладзіцы спрытна ўвіхаюцца пры вясновай рабоце* [19, с. 166]; *Маладыя працаўнікі! Пэўна, вось і цяпер стаіце пры якой працы*

[19, с. 149]; *Калі глянуць на вас пры рабоце ў полі вясной або ўлетку: работка гарыць-кіпіць у ваших руках, сошка пяром зямлю піша...* [19, с. 149].

5.5) «ПРАЧЫТАЦЬ У РОДНАЙ МОВЕ».

У тэкстах Цёткі выяўлена яшчэ адна адметная асаблівасць сінтаксісу простага сказа канца XIX – пачатку XX ст.: сінтаксема «ў мове / у N Loc», што ўжываецца пры выражэнні медыятыва мова. Параўн.: *Хацела яно [правіцельства] гэтакім парадкам абрусіць усе народнасці і палажыла запрэт на навучанне ў іншых мовах* [19, с. 145]; *Мала кніжак, праўда, але яны ўсё прыбываюць, і цяпер ужо можна вучыць чытаць дзяцей па-нашаму, бо ёсць і «Лемантар», і «Першае чытанне для дзетак беларусаў»... а дасць Бог, хутка будзе болей, каб аб усім, што чалавеку патрэбна, можна было прачытаць у сваёй роднай мове* [19, с. 146]; *Не хватае табе толькі... навукі ў тваёй роднай беларускай мове* [19, с. 149]; *Можна ўзяць батанікі ў розных мовах... пасля дадаць да ўсяго гэтага яшчэ і тое, што наш народ беларускі аб ёй [раслінцы] ведае, і такім спосабам зложыцца беларуская батаніка* [19, с. 186].

Згаданая вышэй канструкцыя мае сістэмны характар, бо выяўляецца ў тэкстах розных аўтараў, а таму можа лічыцца сінтаксічным маркёрам тэкстаў адпаведнага перыяду [3].

Сінтаксема «ў мове / у N Loc» мае тры сінанімічныя варыянты: «мовай / N Instr»; «на мове / на N Loc»; «па-беларуску / па-Adv». У тэкстах Цёткі прадстаўлены толькі два з іх. Параўн.: *Унярод стаўбунецкія дзеці хадзілі вучыцца да казённага вучылішча, і там іх вучылі па-расейску... Выйшла каша, бо траплялася так, што адных бацькоў адзін сын хадзіў да расейскага вучылішча, другі да польскага, вярнуўшыся дахаты, адзін гаварыў па-расейску, другі па-польску. І абодва разам цуралі роднае мовы* [19, с. 126]; *Трэба, канечне, каб дзяцей... навучалі па-беларуску, каб тлумачылі ім усё па-тутэйшаму, па-свойму, як дзеці гавораць у хаце з бацькамі і як ім найлягчэй разумець* [19, с. 145]; *Усе збіраюцца з сіламі і заводзяць свае школы на роднай мове: палякі – польскія, літоўцы – літоўскія, жыды – жыдоўскія. Адны мы, беларусы, неяк кепска стараемся аб сваіх школах* [19, с. 145]; *Вось і злажылася нейкая дурная пагаворка, што наша мова хамска, брыдка, што на ёй не можна гаварыць з вучоным чалавекам, ані пісаць кніжак, як на іншых «далікатных» мовах* [19, с. 145]. Якраз гэтыя дзве медыятыўныя канструкцыі мы і выкарыстоўваем сёння ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. Па сваёй сутнасці гэта беларуска-рускія ізасінтаксічныя канструкцыі.

З пазіцый сінхроніі сінтаксему «ў мове» кваліфікуем як сінтаксічны архаізм (відавочная беларуска-польская ізасінтаксічная структура).

Да ліку БПК адносяць і адзіночныя структуры: *народ дастаў крыху свабоды* [19, с. 145]; *апрача грошы* [19, с. 152]; *Але маеш, ні гарачую гарбату* [19, с. 62]; *усё растрасеіца да скутку* [19, с. 79]; *што да пісання паперы* [19, с. 185] і інш.

2.2. БЕЛАРУСКА-РУСКІЯ ІЗАСІНТАКСІЧНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ.

Канстатуем наяўнасць нешматлікіх і хутчэй адзінкавых выпадкаў БРК.

1) «ВУЧЫЦЦА МОВЕ».

Маркёры эпохі – «вучыць», «вучыцца чаго» (Р. скл.), што адлюстравана, напрыклад, на старонках «Нашай Нівы» [15, с. 323–324], у творах В. Ластоўскага і М. Гарэцкага. У Цёткі прадстаўлены агульны беларуска-рускі сінтаксічны зварот з Д. скл.: *Нашы дзеткі ўсё яшчэ вучацца не вельмі панятнай для іх мове, розніца толькі тая, што*

каталікі цяпер ахвотна пасылаюць дзяцей да польскай школы, праваслаўныя – па-старому – да расейскай. Чаму ж няма ў нас сваіх беларускіх школ? [19, с. 145].

2) «У МАЦЕЯ БЫЛО ТРОХ СЫНОЎ».

Пасесіўная канструкцыя *esse*-тыпу – з дзеясловам «быць», што характэрна для рускай мовы. Параўн.: *У Мацея было трох сыноў...* [19, с. 52]. Праўда, кіраванне тут ад *habere*-структуры: *Мацей мае трох сыноў*. Навідавоку кантамінаваная структура: «*esse*» – па прэдыкаце і «*habere*» – па кіраванні.

3) «РАГОЧУЦЬ НАД МОВАЙ».

Прэдыкаты адносін з адмоўнай ацэнкай часцей прадстаўлены з сінтаксмай «з N Gen». Гл., напрыклад: *З вас часта насмяхаюцца, калі гаворыце па-свойму* [19, с. 152]. Аднак дастаткова часта спрацоўвае і беларуска-рускі сінтаксічны варыянт з сінтаксмай «над N Instr»: *Мову сваю перадражніваюць, гутаркі роднае стыдаюцца, над бацькоўскай рагочуць* [19, с. 126].

4) «ПАДОБНЫ НА» ЦІ «ПАДОБНЫ ДА»?

Тут канстатуем наяўнасць сінтаксічных варыянтаў: агульная беларуска-руская структура «на N Acc» канкуруе з агульнай беларуска-польскай «да N Gen»: *Гэтыя часці бываюць і жыткаватыя (рэдка), і густыя, і газавідныя, т.е. падобныя на наветра* [19, с. 156]. Але: *А мамачкі мае, да каго я падобна?* [19, с. 60]; *Найбольш з усіх металаў сюды ўходзіць вугляродзістага жалеза, каторае вельмі падобна да чыгуну* [19, с. 158].

2.3. УЛАСНАБЕЛАРУСКІЯ СІНТАКСІЧНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ.

1) «МНЕ БАЛІЦЬ ГАЛАВА».

Па лініі «ЗАХАД – УСХОД» (польская мова – руская мова) датыў пры дзеяслове «балець» – відавочная ўласнабеларуская інавацыя. Гл. у Цёткі: *Галоўка яму нешта балела, палалі шчокі* [19, с. 72–73]. Беларуская мова не «капіруе» тут ніводную з адзначаных вышэй моў: у польскай мове ў адпаведнай актантай пазіцыі імёны будуць выступаць у акузатыве, у рускай мове – у генітыве з прыназоўнікам «у» [6, с. 264–266]. Параўн.: польск. «*Piotra boli głowa*» – бел. «*Пятру баліць галава*» – руск. «*У Петра болит голова*».

Я. Ф. Карскі фіксуе гэтую мадэль як пасесіўную: *яму живот, гылыва болюць; яму баліць галава* [9, с. 405–406].

Слоўнік Г. У. Арашонкавай, В. П. Лемцюговай падае падвойнае кіраванне дзеяслова «балець»: «што ў каго» і «што каму»: *Ці баліць яшчэ ў вас галава, ці перастала?; Не спалі толькі тыя раненыя, у якіх балелі раны; У пані Даміцэлі баляць ногі; Умеламу руці не баляць* [1, с. 43–44]. Варыятыўнасць прадстаўлена і ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы», але з большай прадуктыўнасцю датыўнай сінтаксемы: *У Тарэнты пачынае балець галава, яму робіцца гарача; Кандрату Назарэўскаму балела рана на назе; Толькі пакутлівая грыва застыла на [хлапчуковым] твары; відаць, яму вельмі балела; Цяпер тое, што баліць аднаму, трывожыць усіх; Шчыраму сэрцу і чужая болька баліць* [17, с. 333].

2) ПЕРСАНАЛЬНАЯ ІМПЛІКАЦЫЯ.

Сінтаксічная мадэль беларускіх прама-пераходных дзеясловаў (= *транзітыўная мадэль*) у пачатку ХХ ст. будзеца паводле катэгорыі *персанальнасці / неперсанальнасці*: сінкрэтызм вінавальнага і роднага склонаў магчымы тут толькі ў выпадку

ўжывання ў аб'ектнай пазіцыі персанальных імёнаў-антрапонімаў. Неперсанальныя імёны, што абазначаюць жывёл, птушак, рыб, насякомых, захоўваюць старажытны вінавальны склон. Параўн.: *запрог валы, пасе коні, падаіла каровы*. Такім чынам, мае месца персанальная або неперсанальная імплікацыя. Параўн.:

$$\begin{aligned} (\text{калі}) \quad S - P - O [+Pers] &\rightarrow (mo) N \text{ nom} - Vf - N \text{ acc} (=gen pl); \\ S - P - O [-Pers] &\rightarrow N \text{ nom} - Vf - N \text{ acc} (=nom pl), \end{aligned}$$

дзе S – суб'ект, P – прэдыкат, O – аб'ект,
адпаведна SPO – семантычная структура (прапазіцыя) транзітыўных канструкцый.

Нагадаем, што на пачатку XX ст. менавіта персанальная імплікацыя лічылася граматычнай нормай беларускай літаратурнай мовы, што зафіксавана ў першых беларускіх граматыках і падручніках (гл. працы Б. Тарашкевіча, Я. Лёсіка, А. Багдановіча і інш.). Апісаную вышэй сінтаксічную норму пацвярджае і літаратурна-мастацкая моўная практыка пачатку XX ст. Параўн.: *Пані кажэ: адвядзі коні да стайні* (А. Ельскі); *Ледзь адпрог коні, так зараз выбег* (В. Дунін-Марцінкевіч); *Пусцілі коні наўцёкі* (А. Гарун); *Паганяючы коні, рамізнік крычыць* (Ц. Гартны); *Разоў пяць губляў авечкі, шкоды ў полі нарабіў* (Я. Колас); *Панас, запрагай коні, да земскага едем* (У. Галубок); *Марыська, выпрагай коні, няхай пасуцца* (М. Чарот); *Ён пасвіў коні з адной дзяўчынкай* (М. Зарэцкі); *Ён пераставіў лямпу на лаву і выпусціў куры* (К. Чорны); *Спуталі коні жалезнымі путамі* (Л. Калюга); *Да часу зладзеі кінулі коні* (К. Крапіва); *А ты, Напрэй, запрагай коні* (М. Лынькоў); *Немец паіў коні* (Я. Купала); *Распрагайце коні, няхай папасуцца* (П. Пестрак).

Творы Цёткі не выключэнне: *А сястра гоніць каровы ў поле* [19, с. 116]; *Гануля за цябе кароўкі пасе* [19, с. 116]; *Калі я маленькай дзяўчынкай была і гусі ганяла ў поле* [19, с. 91]; *А як ужо няма да чаго прычапіцца, то хоць мухі ловіць і скрыдлы абрывае* [19, с. 72].

У сучаснай беларускай літаратурнай мове нарматыўна замацаваны адушаўлены варыянт імплікацыі: сінкрэтызм вінавальнага і роднага склонаў мае месца пры ўжыванні ў аб'ектнай пазіцыі адушаўленых (як персанальных, так і неперсанальных) імёнаў; сінкрэтызм вінавальнага і назоўнага склонаў – пры ўжыванні ў аб'ектнай пазіцыі неадушаўленых імёнаў. Менавіта такая мадэль лічыцца сінтаксічнай нормай сучаснай беларускай літаратурнай мовы – норма патрабуе гаварыць: *пагнаў коней, падаіла кароў, прыгнаў гусей*. Усе астатнія варыянты кваліфікуюцца як памылковыя і лічацца адхіленнем ад нормы. Такія «адхіленні» маюць або архаічную, або дыялектную аснову.

3) «Недарослая» імплікацыя.

У тэкстах Цёткі нам сустрэўся яшчэ адзін архаічны варыянт імплікацыі – «недарослая» імплікацыя, калі аб'ектную пазіцыю запаўняюць персанальныя, але *недарослыя* імёны, што абазначаюць дзяцей (селекцыйная прымета [+ Pers; – Adult]). Гл.: *Гвалт! – крычыць мачыха, – гэта ж у Міхася воспа, ён і мае дзеткі заразіць* [19, с. 71].

Параўн. таксама: *Плач так да астатка, / Галасі, як матка, / Хаваючы дзеці, / Дзень, другі і трэці / Іграй слёзным тонам / Над народу сконам!* (Ф. Багушэвіч); *– Ну, – кажэ раз Міхал, – як будзе? / Ўжо вучаць дзеці ў школы людзі* (Я. Колас); *У акне з двара відаць дзеці* (К. Чорны); *Вас пагадала, а цяпер унукі гадуў* (М. Лужанін); *Вучу дзеці* (Я. Станкевіч).

Падобныя выпадкі адзначаны таксама ў такім «кансерватыўным» матэрыяле, як фразеалагізмы, прыказкі і прымаўкі: *Багатаму чорт дзеці калыша, а беднаму з калыскі*

выкідае; *Хто мае дочкі, той ходзіць без сарочки; А хто дзеці мае, няхай навучае, поз-на да карчомкі гуляць не пускае; Няма на свеце горшай мукі, як гадаваць унукі*. Больш падрабязна гл. [4].

Спецыфіка беларускай мовы на агульнаславянскім фоне праяўляецца якраз у «персанальным» і «недарослым» варыянтах транзітыўнай мадэлі. Гэта выяўляецца праз су-пастаўленне з іншымі славянскімі мовамі, з якімі беларуская літаратурная мова кантактуе.

4) «Уходжвацца каля худобы».

Канструкцыі з прыназоўнікам «каля» ўжываюцца ў Цёткі не толькі ў прасторавым значэнні (*Чалавек на Купалле ўсе сілы добрыя і злыя, спрыяючыя і варожыя бачыць каля сябе*... [19, с. 191]), але і ў аб'ектным значэнні: «пры ўказанні на аб'ект, да якога сцвярджаюцца якія-н. адносіны, дачыненне, пачуццё» [20, с. 42]. Параўн.: *Настуля асталася ўходжвацца каля худобы* [19, с. 55].

5) «Між сваімі» vs «між чужых людзей».

Сінтаксема «між N Instr» у пададзеных ніжэй прыкладах выступае ў аб'ектным значэнні, бо тут мае месца ўказанне на групу асоб, «у асяроддзі якіх наглядаюцца ўза-емасувязі, узаемаадносіны, узаемадзеянне» [20, с. 45]:

быць кветачкай між кім: *У такі гародчык выйдзе нядзелькай рупная дзяўчын-ка: галоўка ўчэсана, сарочка белая, спаднічка хвалдавана, сама як кветачка жывая між сястрычкамі гародчыка* [19, с. 162];

забываць між кім: *Чаму ж, роднае слова, гэтак часта забываюць цябе людзі – нават тут, між сваімі?* [19, с. 151];

расці між кім: *Дзіця расце між людзьмі, каторым ненавісна ўсялякая крыўда* [19, с. 159];

трапляцца між кім: *Трапляюцца між вамі і такія, што пры спатканні хоць вочы ў кішэнь хавай: зязюлька – не зязюлька, не то дзяцел пярэсты* [19, с. 162].

Але: **пападаць** між каго (!): *Вы, маладыя, найчасцей пападаеце між чужых людзей што вашай мовы не шануюць, «простай», «мужыцкай» завуць* [19, с. 152].

6) «За парабка».

У рускамоўным і польскамоўным дачыненні структура «за N Acc» таксама мае на-цыянальную адметнасць, што адзначае Ф. Янкоўскі пры апісанні асаблівасцей бела-рускага і рускага сінтаксісу [21, с. 21]. Гл. у Цёткі: *Праўда, у Мацея было трох сыноў: аднаго ўзялі ў маскалі, другі паехаў да Пецярбурга шукаць хлеба, трэці пайшоў за па-рабка да двара* [19, с. 52]; *У Паўночнай Амерыцы індыецы таксама зналі газу і ўва-жалі яе за найважнейшае лякарства* [19, с. 154].

Адзначым высокую прадуктыўнасць сінтаксемы «за N Acc»: *Будзеш у мяне за га-спадара* (казка); *Стаў у двор за лесніка* (Я. Купала); *Талаш быў у пана за пастуха* (Я. Колас); *Сцёпка быў за гаспадара* (К. Крапіва); *Пайшоў за бургомистра ў вайну, то ўсяму сялу вантробы выеў* (Ф. Янкоўскі).

Назіраецца пэўная *фразеалагізацыя* сінтаксемы «за парабка» і падобных, што па-цвярджаюць наступныя кантэксты з інтэрнэту: *Ці не ноймеіся ты да мяне за параб-ка?*; *Асабліва быў задаволены Пятрок, таму што ў сям'і бацькоў ён быў за парабка*; *Карл Раманоўскі служыў за парабка ў Эдварда Вайніловіча*; *Быў нібы за парабка – зрабі тое, прынясі гэтае, напраў гэтае*; *За парабка ў двары лепш?*; *Бацька горш за*

парабка ў роднай хаце; Ці ён у цара за парабка?; Яны мяне за парабка маюць. Я ж у іх скаціну гляджу; Івана, не сакрэт, мы запішам за парабка!; Бацька заявіў Сцяпану, што вучыцца ён больш не пойдзе, будзе дома за парабка, калі такі разумны стаў; Бацькавы цягнулі жылы, і я батракаваў, за парабка быў да самай барады; Не вер яму, бо ён хоча мець цябе за парабка і надалей.

7) «НА ХАЦЕ».

Лакатыўная сінтаксема «на N Лос» даволі прадуктыўная ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. Гл., напрыклад, [20, с. 50]. Адзначаныя ніжэй архайчныя прыклады ўтвараюць з сучаснымі кантрастыўныя пары: *на садох* – *у садах*; *на хаце* – *у хаце*:

бачыць на садох: *Хто не бачыў на садох вуллёў, спёртых аб яблыны ці ліпы?* [19, с. 129];

паказацца на хаце: *Толькі пасля восны, як паказаўся Міхась на хаце, дык ажно куры закудахталі з перауду* [19, с. 71].

Зварот «на хаце» мае ўстойлівы характар, што пацвярджаюць прыклады з інтэрнэту: *навучанне на хаце; атрыманне адукацыі і выхаванне на хаце; сядзець на хаце ў сяброў; прыём наведнікаў на хаце; санаторый на хаце; лячэнне на хаце; швачка на хаце; праца на хаце; абслугоўванне на хаце; набор тэксту на хаце; наборшчык тэксту на хаце; афармленне падпіскі на хаце; карыстанне часопісамі на хаце; наведальні на хаце ветэранаў і інш.* Сучасныя прыклады вельмі нагадваюць кальку з рускай структуры «на дому».

Да ліку УБК адносяць і наступныя адзіночныя структуры: *і на далышую мэту відаць* [19, с. 179]; *«умыкаць» сабе дзяўчат на жонкі* [19, с. 190]; *сыпалі хлопцу не раз да жывога* [19, с. 72]; *словы... гаворацца з памяці* [19, с. 148]; *даўся ў жаль* [19, с. 73] (// *даўся ў знакі*); *загледжаны ў сябе* [19, с. 68]; *для сябе бываюць несправядлівы* [19, с. 169].

3. ВЫСНОВЫ.

Пасля выхаду ў свет быкаўскай аповесці «Знак бяды» адзін з крытыкаў назваў беларускую нацыю *жаночай*. Грамадская дзейнасць і літаратурная творчасць Алаізы Пашкевіч працуюць на карысць гэтага прарочага вызначэння. Больш за тое, без актыўнага ўдзелу жанчын-патрыётак у адраджэнскім руху пачатку ХХ ст. не атрымалася б зварахнуць «беларускую справу» з месца. Сёння справа захавання нацыянальнай культуры таксама ў жаночых руках – руках беларускіх настаўніц, а таму ёсць спадзяванне, што лепшыя традыцыі жанчын Першага беларускага адраджэння будуць працягнуты.

Аналіз тэкстаў Цёткі паказвае, што паміж паняццямі *моўная асоба* і *сінтаксіс* ёсць непасрэдная залежнасць: *моўная асоба* таго ці іншага аўтара, асаблівасці яе фарміравання прадвызначаюць яе *сінтаксіс*.

Моўную асобу Цёткі вызначым як *шматмоўную (трохмоўную)* з *дамінантнай беларускай мовай*. У канструктыконе Цёткі маюць месца ў асноўным *беларуска-польскія ізаінаксічныя элементы*, на што, без сумнення, паўплывалі мясцовыя – лідскія – гаворкі. Агульныя *беларуска-рускія структуры* прадстаўлены адзінкавымі выпадкамі. Гэта сведчыць пра тое, што заходнебеларускія гаворкі таксама спрычыніліся як «другі цэнтр» да станаўлення новай беларускай літаратурнай мовы разам з сярэднебеларускімі (мінска-маладзечанскімі) гаворкамі («першы цэнтр»). З апошнімі звязаны ўласнабеларускія *сінтаксічныя інавацыі*.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. *Арашонкава, Г. У.* Кіраванне ў беларускай і рускай мовах : Слоўнік-даведнік / Г. У. Арашонкава, В. П. Лемцюгова. – Мінск : Выш. шк., 1991. – 303 с.
2. *Важнік, С. А.* «Адвечны» сінтаксіс Ігната Абдзіраловіча / С. А. Важнік // Роднае слова. – 2022. – № 6. – С. 51–54; № 8. – С. 83–85.
3. *Важнік, С. А.* Беларускі канструктыкон: калакацыі з кампанентам мова ў дыяхраніі і сінхраніі / С. А. Важнік // Роднае слова. – 2024. – № 2. – С. 65–68.
4. *Важнік, С. А.* Даросласць / недаросласць як сінтаксічная катэгорыя беларускага сінтаксісу пачатку XX ст. / С. А. Важнік // Язык как ценность бытия : сб. науч. тр. в честь юбилея проф. Марии Иосифовны Конюшкевич / ГрГУ им. Янки Купалы ; редкол.: Т. А. Пивоварчик (гл. ред.), И. И. Минчук, А. В. Зезюлевич. – Гродно : ГрГУ, 2023. – С. 92–99.
5. *Важнік, С. А.* Збегай, сыноч, вады, або Структура простага сказа ў прозе Максіма Гарэцкага (у святле тэорыі семантычнага сінтаксісу) / С. А. Важнік // Роднае слова. – 2022. – № 10. – С. 56–59.
6. *Важнік, С. А.* Кантрастыўны сінтаксіс польскай і беларускай моў: семантыка і дыстрыбуцыя дзеяслоўнага прэдыката / С. А. Важнік. – Мінск : Права і эканоміка, 2008. – 498 с.
7. *Важнік, С. А.* Новая сінтаксічная канструкцыя ў беларускай літаратурнай мове: сінтаксічны архаізм ці сучасная інавацыя? / С. А. Важнік // Роднае слова. – 2022. – № 4. – С. 57–60.
8. *Гарэцкі, М.* Гісторыя беларускае літаратуры / М. Гарэцкі ; уклад. і падрыхт. тэксту Т. С. Голуб. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 479 с.
9. *Карский, Е. Ф.* Белорусы. В 3 т. Т. 2. Язык белорусского народа. Кн. 2 / Е. Ф. Карский. – Минск : БелЭн, 2006. – 512 с.
10. *Лёсік, Я.* 1921–1930: Збор твораў / Я. Лёсік ; уклад., прадм. і камент. А. Жынкiна. – Мінск : Логвінаў, 2003. – 396 с.
11. *Луцкевіч, А.* Выбраныя творы: праблемы культуры, літаратуры і мастацтва / А. Луцкевіч ; уклад. А. Сідарэвіча. – Мінск : Кнігазбор, 2006. – 460 с.
12. *Мечковская, Н. Б.* Психологические черты женщин, которые в начале XX в. шли в оппозиционное белорусское движение / Н. Б. Мечковская // Мячкоўская, Н. Б. Мовы і культура Беларусі : Нарысы / Серыя «Моваведы Беларусі». – Мінск : Права і эканоміка, 2008. – С. 219–225.
13. *Мечковская, Н. Б.* Развитие языковой ситуации в Беларуси XX в.: дивергенция литературных языков и конвергенция диалектов и просторечия / Н. Б. Мечковская // Мячкоўская, Н. Б. Мовы і культура Беларусі : Нарысы / Серыя «Моваведы Беларусі». – Мінск : Права і эканоміка, 2008. – С. 152–167.
14. *Михайлова, Е. В.* Вертикальные синтаксические поля глаголов смеяться и плакать в русской и белорусской поэзии: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02; 10.02.01 / Е. В. Михайлова. – Минск, 1998. – 19 с.
15. Слоўнік мовы «Нашай Нівы» (1906–1915). У 5 т. Т. 1. – Мінск : Тэхналогія, 2003. – 624 с.
16. Слоўнік мовы «Нашай Нівы» (1906–1915). У 5 т. Т. 4. – Мінск : Тэхналогія, 2019. – 648 с.
17. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. У 5 т. Т. 1. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыкл., 1977. – 608 с.
18. *Цётка.* Выбраныя творы / Цётка. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 2001. – 336 с.
19. *Цётка.* Выбраныя творы / Цётка. – Мінск : Маст. літ., 2016. – 198 с.
20. *Шуба, П. П.* Тлумачальны слоўнік беларускіх прыназоўнікаў / П. П. Шуба. – Мінск : Нар. асвета, 1993. – 168 с.
21. *Янкоўскі, Ф.* Беларуская мова / Ф. Янкоўскі. – Мінск : Выш. шк., 1978. – 336 с.
22. Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich / pod red. K. Polańskiego. – Т. I. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk : Wyd-wo PAN, 1980. – 406 s.
23. Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich / pod red. K. Polańskiego. – Т. III. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź : Wyd-wo PAN, 1988. – 447 s.

С. Я. Гончарова-Грабовская

УДК 821.161.1.0–2(07)

Кафедра русской литературы, филологический факультет, Белорусский государственный университет, Минск, Республика Беларусь

РУССКАЯ И БЕЛОРУССКАЯ ДРАМАТУРГИЯ РУБЕЖА XX–XXI вв. (герой и социум)

Раскрывается одна из проблем современной русской и белорусской драматургии – «кризис частной жизни» на примере пьес И. Вырыпаева, М. Курочкина, Д. Богославского, К. Стешика, Д. Балько и др. Уделяется внимание специфике героя, конфликта, жанра.

Ключевые слова: драматургия; жанр; проблема; конфликт; герой.

Образец цитирования: Гончарова-Грабовская С. Я. Русская и белорусская драматургия рубежа XX–XXI вв. (герой и социум) / С. Я. Гончарова-Грабовская // София: электрон. науч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 36–45.

S. Goncharova-Grabovskaya

Department of Russian Literature of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

RUSSIAN AND BELARUSIAN DRAMA AT THE TURN OF 21st CENTURY (hero and society)

«The crisis of private life», one of the problems of contemporary Russian and Belarusian drama, is studied on example of the drama works by I. Vyrypayev, M. Kurochkina, D. Bogoslavskiy, K. Steshik, D. Balyko, etc. The attention is paid to the specifics of characters, conflict, genre.

Keywords: dramaturgy; genre; problem; conflict; literary character.

For citation: Goncharova-Grabovskaya S. Russian and Belarusian Drama at the Turn of 21st Century (Hero and Society). Sophia. 2024;1:36–45. Belarussian.

Автор:

**Светлана Яковлевна
Гончарова-Грабовская** – доктор филологических наук, профессор, профессор кафедры русской литературы филологического факультета, Белорусского государственного университета.

Author:

**Svetlana
Goncharova-Grabovskaya** – Doctor of Science (Philology), Professor, Professor of the Department of Russian Literature of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

<https://orcid.org/0000-0001-8694-3146>
1291224sg@gmail.com

Центральное место в драматургии рубежа XX–XXI вв. занимает тема *человек и новое общество (постсоветское)*. Авторы пытаются осмыслить социальные и моральные аспекты жизни, острые социальные проблемы, ранее табуированные темы. В их пьесах доминируют проблемы «*кризиса частной жизни*», «*кризиса идентичности*», «*я в современном социуме*», поиска себя, самоидентификации и др. Они решаются драматургами в моральном, нравственном и социально-философском аспектах, не игнорируя общечеловеческих ценностей. Актуальной стала *проблема насилия*, возведенная до уровня социальной нормы. Однако в конце 2010-х гг. маргинальная тематика, социальный негатив перестали доминировать, наступил период утраты интереса зрителя к жестокой повседневности. Драматургия «переболела» ненормативной лексикой, чернухой и бытовым насилием, что в большей степени было присуще пьесам представителей «новой драмы». Начинают проявляться новые поиски, заставляя драматургов оглядываться на классику (добро и зло, общечеловеческие ценности). В центре внимания драматургов – особый герой, стремящийся к самоопределению. Как правило, он пытается «*разобраться в себе*», «*разобраться с другими*», вступая в конфликт с самим собой, прошлым и настоящим («Бытие № 2» И. Вырыпаева, «Бездомные» А. Родионова, М. Курочкина, «Агасфер» В. Сигарева и др.).

Одна из ключевых проблем русской и белорусской драматургии рубежа XX–XXI вв. – проблема «*кризиса частной жизни*», раскрывающая отношения героя и социума, что обусловлено социокультурной ситуацией «переходного периода», повлекшей за собой неудовлетворенность и неустроенность человека в мире.

Причинами «кризиса частной жизни» послужили разные социальные факторы. Так, например, в пьесе-verbatim «Бездомные» (2002) А. Родионова, М. Курочкина речь идет о бомжах, которые оказались на дне социума. Судьба каждого из них демонстрирует «кризис частной жизни» и его причины, отраженные в интервью. Бездомные – сложное социальное явление. Одни оказались «на дне», потому что стали алкоголиками, другие отсидели в тюрьме, третьих выгнали жены после развода. У всех была катастрофа в личной жизни. Среди них есть «добрые» и «плохие». Бомжи вызывают жалость, когда, соглашаясь давать интервью, один из них говорит: «*Только нас – не бейте! Не бейте нас – ребята!*» [4, с. 172]. Они живут на вокзалах, в подвалах. Их кормят в Политехническом музее, в обществе «Помощь бывшим заключенным», по ночам швейцар выносит что-нибудь из ресторана, бесплатно кормит церковь. Как ни парадоксально, эти «свободные» люди без паспорта и дома все же не свободны, они привязаны «веревкой к столбу» не дальше квартала: одни на Арбате, другие на вокзале, третьи – у памятника Пушкину... Иногда чаевые им дают в долларах новые русские, их «благодетели». Но от выпивки все они «серые», «все одинаковые». Восприятие себя и мира в этом цвете носит аксиологический характер и подчеркивает их социальный статус.

Как изменить жизнь бомжей? – вот в чем вопрос. Проблема поставлена, но осталась открытой. Драматурги подчеркивают равнодушие окружающих к этим людям, в подтексте задаются вопросы: кто виноват в том, что они стали бомжами? какова причина их падения? Шестидесятилетний сын дипломата стал бездомным, потому что жена его не прописала в квартиру, и он ничего не может сделать. Ювелир перестал заниматься своим ремеслом, потому что у него появилась аллергия на золото. Каждая из

глав (отрезков) имеет название («Бомжи не пахнут», «Тюрьма», «Все становятся бомжами», «Саша и Нина» и др.), содержащее в себе социальную квинтэссенцию судьбы.

Документализм, заложенный в структуре пьес-verbatim, позволяет автору изображать человека натуралистически: он без грима внутреннего и внешнего, так как предельно откровенен и искренен. Внутренний мир такого героя становится «прозрачным» для зрителя. Его рассуждения и воспоминания порой обрывочны, в них, как правило, дана констатация жизненных эпизодов. Хроника жизни персонажей, основанная на фактах, отражающих насилие и преступления, роднит пьесы-verbatim с «жестоким реализмом» и натурализмом. По своей художественной структуре некоторые из них напоминают «сцены из жизни» или «ток-шоу».

Кризисное сознание иногда приводит человека к насилию и агрессии, его частные обиды и неудачи оборачиваются террором по отношению к другим («Терроризм» (2002) братьев Пресняковых). Идея терроризма реализуется драматургами посредством моделирования бытовых ситуаций и поступков героев. Муж мстит изменившей жене, мать терроризирует сына, внук – бабушку. Солдаты в казарме мучают беззащитного салагу, а потом рассматривают снимки разорванных людей. Насилие в пьесе балансирует между игрой и осознанным фактом. Человек расплачивается за содеянное, сам оказывается в западне, которую готовил другому. От «кризиса частной жизни» героев, совершавших насилие, драматурги подводят к мысли о кризисе общества, в котором агрессия обращена на все человечество.

Герой пьесы «Бедные люди, блин» (2007) С. Решетникова ищет выход из кризиса частной жизни, проходя через предательство любимой девушки, безработицу, безденежье, утрату высоких человеческих идеалов, обретая удовлетворение в продаже бананов. Налицо маленький человек с гамлетовской рефлексией, не противостоящий устройству мира. Рефлексия и саморефлексия движут действие пьесы, приводя героя к мысли несопротивления. Ирония автора, заложенная уже в названии, носит ярко выраженный оценочный характер и экстраполирована на реалии нашей действительности.

Комедия И. Вырыпаева «Солнечная линия» (2015) демонстрирует экспликацию комедии и драмы. И хотя драматург склонен определять жанр своих пьес, как «текст» (Вырыпаев И. «13 текстов, написанных осенью»), что отмечает критика [1, с. 130], тем не менее это не совсем так. Попытаемся на примере указанной комедии показать ее экспериментальный характер, демонстрирующий проблему кризиса семьи.

Эпиграф «*Только то, от чего вы не можете избавиться, вы не можете потеть*» – ключ к пониманию концепции комедии. В нем заключена квинтэссенция философской мысли, раскрывающей коммуникацию между людьми, их неспособность понять друг друга. Одиночество и отчуждение персонажей делает бессмысленными их попытки найти общий язык и прийти к положительному решению. Об этом свидетельствует сюжет, выстроенный на ситуации спора мужа и жены, выясняющих отношения в пять часов утра. То, как развиваются события, совсем не похоже на комедию. Диалог между Вернером и Барбарой демонстрирует кризис частной жизни, обремененный бытовыми (кредит) и моральными (отсутствие ребенка) проблемами, переходящими в общечеловеческие, философские. Межличностный конфликт, развивающийся на сюжетном уровне пьесы, постепенно переходит на второй уровень – подтекст, в котором несовершенство человека отражено в комическом противоречии непонимания. Замкнутый круг свидетельствует о невозможности найти общий язык, о неспособности пересечь «солнечную линию». В экспозиции идет речь о приближении

весны как периода перемен в природе, что дает надежду на перемены и в жизни (погасят кредит, «заведут» ребенка), но это не происходит.

ВЕРНЕР: *О! В пять часов утра стало попахивать философией! Ты еще начни приводить в примеры своих любимых философов. Осталось только начать цитировать. Кант, Юнг, Хайдеггер, ну, кто там что из них сказал по нашему поводу? Ха-ха! Ну и что же Юнг сказал о том, как нам нужно себя вести в пять часов утра, когда мы с десяти вечера не можем остановиться и уничтожаем друг друга, и не можем ни к чему прийти... [3].*

Художественное пространство замкнуто (кухня), место, где можно искренне поговорить, наэлектризовано противостоянием спора. Он движет динамику действия, намекая на то, что так может продолжаться до бесконечности. При этом взаимные оскорбления перебиваются танцем, который должен сблизить эту пару хотя бы на физическом уровне (поцелуями и объятиями), затем молчанием, сменяющимся новыми упреками, даже дракой, истерическим смехом. Эксцентрика спора пронизана экспрессией оскорблений («бактерия», «бурундук», «кабан», «барсук»). Комизм в том, что муж и жена (вместе семь лет) так и не знают, зачем этот спор. Перед нами «духовные инвалиды», не находящие ответа на вопрос «В чем смысл жизни?», их беседа похожа на разговор «глухого со слепым». При этом знают, что главное – быть понятым. Только один раз в жизни они прошли вместе по «мосту», когда Вернер объяснялся в любви Барбаре, которая постоянно хочет слышать фразу «А ты, дорогая моя, просто бриллиант». Драматург пытается развязать этот узел вместе со своими героями, чтобы найти ответ на то, что нам мешает быть другими: ни от кого не зависеть, быть смелыми, добрыми, благородными, иметь собственное достоинство, ни на кого не надеяться, быть самостоятельными.

Художественное время фактически линейно (с десяти вечера до пяти утра), но оно застряло на пике «пяти утра». Супружеской паре не спалось, эта ночь не помогла им найти новый импульс в отношениях: солнечная линия, символически разделяющая пространство между мужем и женой, лишь подчеркнула утрату контакта между ними. Этому подчинена и кольцевая композиция (начатый спор в завязке продолжается и в финале), что подчеркивает тупик, говорящий о тотальном непонимании. Они не могут сделать первый шаг навстречу друг другу, так как оба «в лесу».

ВЕРНЕР: *Мне на это наплевать, дорогая моя, я бы все-таки хотел, чтобы ты мне ответила. Почему ты считаешь, что именно я должен сделать первый шаг и пойти тебе навстречу? И если ты утверждаешь, что все время ищешь понимания, то почему бы тебе тогда самой не сделать первый шаг и не перешагнуть эту твою солнечную линию, ведь, в конце концов, именно ты ее придумала и установила?! [3].*

Барбара задумывается над тем, что муж состоит из двух половин, с одной из которых она «готова слиться в одно целое», а другая совсем несовместима с ней. Она убеждает Вернера, что они всегда будут по разные стороны. При этом задумывается над тем, что между ними есть «притяжение, желание быть вместе».

БАРБАРА: *Синяя бабочка взлетела с розового цветка и полетела ровно вдоль солнечной линии. И вот именно эта солнечная линия и была тем разделом, той чертой, той стеной, разделяющей на два абсолютно разных мира*

мою жизнь и его. И синяя бабочка полетела ровно, ровно вдоль солнечной линии. Ровно, ровно вдоль линии. Ровно, ровно [3].

Экспрессивный язык пьесы насыщен метафорами («мост», «лес», «деревья»), условными образами («другой мужчина») с явно выраженным подтекстом. Сквозной образ «солнечной линии» является гранью, разделяющей героев, и метафорой непонимания одновременно. Автор приводит к выводу, что кризис семьи – вина обоих, что не стоит искать «кого-то», кто поможет, даже Бога. Здесь нужно решать самим.

Только под маской «другого» (двоюродного брата и сестры) они могут сделать шаг навстречу друг другу. Барбара наконец-то слышит фразу «А ты ведь, дорогая моя, просто брильянт». Это прием «театра в театре», когда персонажи надевают маски «другого» и только тогда видят друг друга, свои противоречия.

Оригинален и финал. По законам комедии он должен завершаться happy end, но в данном случае он открытый.

Ситуация кризиса частной жизни экстраполируется на современность, в которой актуальная проблема коммуникации проявляется не только на уровне семьи, но и общества в целом. И. Вырыпаев всегда стремится «частное» возвести в плоскость общечеловеческого, придавая ему философскую, моральную и нравственную значимость.

Отметим и еще один факт. Эстетическая позиция «кризиса частной жизни» является закономерной и для пьес белорусской драматургии. Это пьесы Д. Богославского «Любовь людей», «А если завтра нет?», Е. Поповой «Баловни судьбы», К. Стешика «Мужчина – женщина – пистолет», Д. Балыко «Белый ангел с черными крыльями», А. Иванова «Это все она», Ю. Чернявской «Лифт» и др. Раскрывая антиномию иллюзий и реальности, они демонстрируют экзистенцию героя, споры и диалоги, раскрывающие правду времени, атмосферу, в которой мы живем.

Герои «кризисного сознания» в пьесах Е. Поповой мучительно сознают свою обособленность в общем процессе бытия и пытаются понять себя. Среди них – рефлексирующий герой, понимающий свою «несостоятельность», не способный вписаться во время, в ритм жизни. Кончает жизнь самоубийством Грета («Златая чаша»), оказывается в одиночестве Ирина («Баловни судьбы»), не может найти свою нишу Финский («День Корабля»).

По-другому «кризис частной жизни» решает Д. Богославский в пьесе «Любовь людей» (2012), обращаясь к поколению сорокалетних. Следуя Ф. М. Достоевскому, он поднимает проблему преступления и наказания и решает ее в русле шекспировской трагедии, в центре которой коварство и любовь. В основу сюжета положен традиционный любовный треугольник (Люська – Николай – Сергей), раскрывающий аномалию чувств. Этому подчинена и структура пьесы, состоящая из глав, названных именами героев. Действие выстраивается по законам криминальной драмы: Люська не выдерживает издевательств мужа-алкоголика и убивает его, скрыв преступление, а расчлененное тело Николая отдает свинье. Криминальная завязка пьесы плавно переходит в психологическое русло, демонстрирующее душевную рефлексию героини. Драматург конфликт супружеской пары переводит во внутренний конфликт Люськи и усложняет драматизм действия еще одним убийством. Сергей (новый муж) покушается на ее жизнь и накладывает руки на себя. В итоге преступлений Люська теряет рассудок: она пребывает в ирреальном, метафизическом состоянии, разговаривая с покойными мужьями, простившими ей грех. В ремарке отмечено, что Люська сидит

одна на лавочке, улыбается и плачет, обнимая левой рукой кого-то, опустив голову кому-то невидимому на плечо.

Так любовь и коварство становятся причиной конфликта супружеской пары, но автор решает эту проблему нетрадиционно, углубляясь в психику человека. Перед нами трагедия «частной жизни», ее духовный кризис. Люди превращаются в «нелюдей», теряют человеческий облик, их чувства уродливы, как и они сами. Бездуховное пространство провинции не дает им состояться: одних затягивает в бездну пьянства, других толкает на преступление. *«Вот тебе и любовь у людей... такая вот любовь...»*, – говорит Иван. Любовь такова, какова жизнь и люди, утверждает драматург, предлагая зрителю трагический ракурс событий. На сороковинах звучит белорусская народная песня: *«Ой ішлі прайшлі, да тры янгалы, што вялі яны душу, душу грэшаю...»*. Она усиливает нравственную проблему пьесы христианскими мотивами, актуализируя проблему греха. В художественном пространстве пьесы грех становится знаком-символом. Д. Богославский, показывая греховность человека, переводит ее в надвременную плоскость, чтобы подчеркнуть ее значимость во все времена. В этой пьесе драматург выводит на сцену *«героя кризисного сознания»*, ущербного по своей сути, стоящего на грани трагического.

В художественной структуре пьесы особую роль играют звуки. Сублимируясь на семантическом уровне, они дополняют друг друга. Так, двадцать одна глава, составляющая сюжетную основу, обрамлена ремаркой, в которой есть слово *«тишина»*. События происходят в преддверии зимы и завершаются весной. И если в первой ремарке автор акцентирует внимание на тишине, то в финале она исчезает. Наступает весна. Как снег, слетает с деревьев яблоневый цвет, но все напоминает *метель*. Метафора состояния (*«метель»*) усиливает тревогу и боль за человека. Не случайно за пьесу *«Брачо»* (2010) Д. Богославский получил спецприз в номинации *«За боль и ярость в отображении современного мира»*. В центре внимания пьесы *«А если завтра нет?»* (2013) – подросток Антон, представитель современной молодежи. Драматург ставит актуальные вопросы: кто виноват в том, что законы морали попорчены, кто несет ответственность за детей? И дает на них ответ, четко очертив авторскую позицию.

Сюжет строится на экзистенциальной ситуации выбора: жизнь или смерть. Конфликт «отцов и детей» раскрывается драматургом в русле социально-психологической драмы, экстраполированной на современность. Антон зол на родителей, которые заняты только собой и бизнесом. Он живет с парализованным дедушкой, но с ним тоже не общается, боясь превратиться в такую же *«гниль»*. Одиночество и отчужденность усугубляются отсутствием любви и родственных чувств. Намеченный конфликт «отцов и детей» перемещается в плоскость психологического конфликта Антона с самим собой. Неспособность находить выход, безволие, инфантилизм, равнодушие, черствость, эгоизм действительно превращают его в *«гниль»*. У него нет цели в жизни. Он сломлен и одинок. И эта экзистенциальная ситуация толкает его на самоубийство.

Модель «взрослые – подросток» хорошо раскрыл в своих пьесах представитель русской драматургии В. Сигарев (*«Пластилин»*, *«Агасфер»*). В отличие от него Д. Богославский оптимистично решает судьбу своего героя. Помочь найти себя, попытаться жить по законам нравственным, законам совести помогает Антону Василий, прошедший суровую школу жизни (рос без отца, отсидел в тюрьме), но не утративший человеческих ценностей. Работая дворником и живя в подвале дома, он фактически спасает Антона не только физически, но и морально: помогает ему обрести смысл

жизни, не утратить надежду на «завтра». Оптимистическую нотку выражает и состояние природы: весна, светит солнце, все пробуждается, хочется работать и жить. Кольцевое лирическое обрамление неслучайно. Оно утверждает в сознании зрителя, что «завтра» будет, если о нем думать сегодня. Заслуга Д. Богославского в том, что он видит выход из «кризиса частной жизни», показывая героя-современника, способного обрести себя.

«Кризис частной жизни» нашел свою трактовку и в пьесе «Мужчина – женщина – пистолет» (2005) К. Стешика. В центре внимания автора личность со сложной психикой, ощущающая себя потерянной в этом мире. Закономерно драматург приводит «героя кризисного сознания» к трагическому финалу – самоубийству. Причина та же – гнетущее одиночество: «*Это тотальное одиночество, абсолютное!.. Навсегда!.. Понимаешь?! Я – один!.. Один!..*» [6, с. 22]. Осознание того, что жизнь не получилась, порождает безнадежность и ощущение невозможности что-либо изменить. «*Это мрак, понимаешь, мрак! Серая пустота!.. Конец фильма... Ничего не переменится...*» [6, с. 22]. У героя этой пьесы «фильма» не вышло. Его жизнь, как «плохое советское кино»: рос без отца, мать умерла, квартиру продал, мечту о красивой жизни не реализовал. Фотография из французского фильма, на которой изображены молодой Бельмондо, в шляпе, а рядом с ним – девочка, оказалась для героя утраченной иллюзией о счастье. Он просит женщину «*симулировать хоть как-нибудь кусочек настоящего счастья... хоть на чуточку... оказаться за дверью... пусть и не на самом деле... но просто поверить... Франция... улицы Парижа... прозрачный воздух... Я – Бельмондо, ты – девочка в белой водолазке*» [6, с. 22], но настоящее «хорошее кино», пусть и совсем короткое, не получилось. Мужчина запутался в жизни и оказался в пустоте, выход из которой – смерть... Одноактная пьеса «Мужчина – женщина – пистолет» написана нетрадиционно. Это диалог двух молодых людей (мужчины и женщины), передающий психологию одинокого человека и его безысходность, попытку в последний раз достучаться до той, кого любит. На первый взгляд, это диалогизированная проза, но по своему внутреннему драматизму она достигает жанрового решения. Нет имен действующих лиц, однако точно раскрыта психология отчаявшегося молодого человека и «глухота» молодой девушки, живущей только своими интересами. Каждый в своем «фильме», в своем жизненном одиночестве.

В ремарке отмечено:

«Мужчина вынимает из кармана плаща револьвер, глубоко заталкивает его себе в рот и нажимает на курок. Выстрел. Мужчина падает на спину.

Очень длинная пауза.

В полной тишине раздаётся примитивная весёленькая мелодия. Женщина выуживает из кармана куртки мобильный телефон.

Да... Привет... Да нет, я уже скоро... Так, с подружками кофе с пирожными... Ага... Еду... Ну, всё, пока...

Женщина кладет мобильник в карман и уходит» [6, с. 22].

Как *post factum* разговор женщины по мобильному телефону демонстрирует то, что у нее свое «кино», свои повседневные заботы, своя жизнь, в которой для него не нашлось места.

Тема одиночества поднята и в пьесе Д. Балыко «Белый ангел с черными крыльями» (2005), в которой показана шокирующая правда о всеобщем непонимании личности, не находящей нравственной опоры в обществе. Драматург раскрывает конфликт внутренний – «сферу мироощущения», акцент делается на противоречии в душе героя. Нина чувствует себя одинокой и никому не нужной. Она теряет любимого человека, уходит с работы, бросает учебу в консерватории. Интрига обнаруживает себя уже в завязке пьесы: у девушки установлен ВИЧ-положительный. Роковая ситуация определяет дальнейший ход событий и раскрывает жизненные перипетии Нины, которые в итоге приводят ее к самоубийству (по версии Республиканского театра белорусской драматургии). В авторском тексте героине сообщают результат, что у нее не ВИЧ, и это спасает ее от смерти.

В пьесах представителей новейшей русской драматургии («Пластин» В. Сигарева, «Терроризм» братьев Пресняковых, «Культурный слой» братьев Дурненковых, «Возвращение героя» Ю. Северского, «Герой» П. Казанцева и др.) смерть становится избавлением от мук земных, от одиночества в этом мире, с ней связывается надежда на лучшее в мире потустороннем. Как правило, экзистенциальная ситуация выбора для одинокого молодого человека завершается тоже трагически: самоубийством или насильственной смертью.

Продолжает раскрывать «кризис частной жизни» и драма Ю. Чернявской «Лифт». В ней тоже прослеживается конфликт отцов и детей, их контрсуществование, что актуально для современного социума и «героя кризисного сознания». Драматург раскрывает причины неблагополучия, проникая в психологию героев (Светланы, Дмитрия), их жизненных обстоятельств. По жанру это социально-психологическая драма, сюжет которой выстроен на реалиях событий, адекватных нашей действительности. В замкнутом пространстве лифта, фактически в западне, оказываются жертва и преступник. Их перманентный диалог прерывается воспоминаниями частных интриг, произошедших в собственных семьях. Димон зарабатывает тем, что грабит незащищенных женщин в лифте. Свою «работу» он скрывает от матери и любимой девушки. Его мать – Светлана – пьет. Она по-своему несчастна, страдает от одиночества. Визит к ней мужчины, в прошлом одноклассника, дает надежду на новую жизнь, но, как оказалось, он любил комсорга, а Света была старостой. Все возвращается на круги своя.

Неблагополучно складывалась жизнь и в другой семье – семье Анны Николаевны – педагога, образованной женщины, кандидата наук. Развод с мужем, перипетии с сыном – все это не могло не отразиться на их взаимоотношениях. Оказавшись в лифте с Димоном, она находит с ним общий язык, даже предлагает ему поесть, держится смело и достойно. Приезд специалистов по ремонту лифта для нее – освобождение, для Димона – арест. Она пытается защитить его, сказав, что он не виновен, но страх побеждает юношу: он убивает женщину-мать. Драматический накал действия завершается неожиданным трагическим аккордом. Клубок неблагополучных человеческих судеб не раскручивается, а затягивается в один тугой узел.

Ю. Чернявской удалось разбудить сознание зрителя, показав отсутствие милосердия и любви в современном обществе. Подобно Ю. Чернявской и Д. Богославскому проблему «отцов и детей» раскрывает в пьесе «Это все она» А. Иванов, показывая отчужденность сына и матери, утрату и кризис родственных чувств.

Интерес представляет решение проблемы «кризиса частной жизни» и в драме И. Васьковской «Уроки сердца» (2012). Она во многом схожа с пьесой Н. Птушкиной

«Пизанская башня» (два героя, сюжет выстроен на пике ожидания, конфликт раскрывает взаимоотношения двух персонажей, в центре – женщина, ее потребность в любви). Сюжет, выстроенный на диалоге матери с дочерью, напоминает пьесу Л. Петрушевской «Бифем». Однако эти ассоциации не умаляют заслуги драматурга, посвятившей много пьес раскрытию женской судьбы («Русская смерть», «Март», «Девушки в любви» и др.). В центре внимания И. Васьковской безнадежно одинокие женщины: старушка-мать и 68-летняя дочь. Дочь повторяет судьбу матери, которая так и не нашла спутника жизни. Дочь отчаянно пытается найти мужчину, лишиться одиночества.

ЛАРИСА: *Это ты ничего не понимаешь. Ты не понимаешь, что я совсем одна. Неизлечимо одна! А ты знаешь, как это? Это не в человеческих силах. (В темноту.) Если бы ты пришел, но ты не приходишь, а я жду! Но ты же обещал, а я загадала, что если ты меня обманешь, то ты заболеешь и умрешь в мучениях! Правда, я потом перезагадала, так что ты не должен умереть. Не бойся: я очень добрая, но мне, во-первых, проявить это негде – у меня же нет никого, только моя мать, но она чудовище. Во-вторых, я очень вспыльчивая, но мы как-нибудь сживемся, не волнуйся [2, с. 76].*

Однако чудо не происходит – Сергей, обещавший прийти в гости, так и не приходит. Лариса за последние деньги купила торт, чтобы угостить мужчину, но потом пришлось жадно съедать торт самим.

Автор раскрывает характер обеих женщин, представителей двух поколений. Мать собирает в коробках все, что может пригодиться Ларисе в жизни, когда она останется одна.

МАТЬ: *Если я умру, а я умру, ты это прекрасно знаешь, я не знаю, как ты будешь жить. Во-первых, ты зарастешь грязью. У тебя в комнате нетронутый слой пыли, а ты женищина. Женищина! Во-вторых, я тебя миллион раз просила купить порошок от клопов, но ты будто меня не слышишь, а ведь и тебя клопы жрут: я слышу, как ты вертишься до трех и стоишь...*

ЛАРИСА: *Все равно я по лицу горилла. После таких лиц укусы не замечают.*

МАТЬ: *Никакая не горилла, а очень милая. У тебя умные глаза. Не называй себя так [2, с. 72–73].*

Мать предусмотрела все, даже мыло и лекарства. На первый взгляд, перед нами сумасшедшая старуха, помешанная на вещизме, ставшем для нее фетишем. В ее образе жизни присутствует бытовой абсурд. Страх за судьбу дочери подчинил ее сознание заботе о ней. Лариса тоже не лишена «пунктика» абсурдности. Она говорит сама с собой, в мыслях представляет встречу с Сергеем, репетируя «жизнь с ним». Социальный срез сюжета раскрывает не только статус одиночества, но и бытового дискомфорта. «Маленькая кухня, заставленная коробками... На столе – белая скатерть и настольная лампа под розовым абажуром... Две табуретки, на одной сидит мать. Она берет коробку из пирамиды, открывает, пересчитывает содержимое: бутылочки с камфорным маслом и муравьиным спиртом, мотки эластичного бинта, делает пометки в блокноте» [2, с. 70].

Психологическая мотивация поведения женщин выражена не только в их диалогах, поведении, настроении, но и в атмосфере отношений, деталях (помятый торт), внешнем виде (яркая помада на губах, старый халат, волосы собраны в пучок и др.). Сюжет движет напряженное ожидание Сергея (шире – мужчины), осложняясь интригой звонка в дверь случайного человека, который ошибся квартирой. Внутренняя суета чувств и внешнее метание по квартире создают тревогу и растерянность, что психологически оправдано текстом.

Если в пьесах Н. Птушкиной действующими лицами являются образованные и умные женщины, готовые к большой любви, то у И. Васьковской они могут полюбить мужчину, валяющегося у пивного ларька. Они чувствуют себя «ущербными», хотя красивы, такими их сделала среда и жизнь. Они в отчаянии от беспросветного одиночества. Модель такой героини присутствует и в пьесе Н. Коляды «Уйди-уйди», она тоже в замкнутом кругу женского одиночества и обреченности.

В современной драматургии практически нет пьес, в которых бы шла речь о романтической, возвышенной любви. Это не случайно. Дефицит этого чувства налицо. Проблема «социума и женщины» поменяла вектор: в дисгармоничном мире не может быть гармонии в любви. Отсюда женские образы, вызывающие жалость и тоску. В интервью И. Васьковская сказала: *«Тема “счастливая любовь” меня не очень-то интересует. Я пару раз пыталась написать нечто подобное, но всегда чувствовала какую-то фальшь, лживость слов. Не в смысле “нет, я не верю в любовь!”, а в смысле, что я себя убеждаю, что счастливая любовь – ценность какая-то для меня, и вот я пьесой пытаюсь эту ценность защитить, обогреть. Но это же неправда. Так что такие пьесы обычно скатываются в страдания и горести, что уж там. Счастливая любовь издыхает, не успев появиться...»* [5, с. 208]. В этом – ощущение новизны мира.

Как видим, проблема героя и социума, отражающая «кризис частной жизни», активно решается в пьесах современных драматургов, утверждающих в практике драматургии антропоцентричную драму, в которой человек становится объектом художественной антропологии.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ССЫЛКИ

1. Болотян, И. М. «Текст» как жанр современной драматургии (на примере творчества Ивана Вырыпаева) / И. М. Болотян // Историософия в русской литературе XX–XXI вв.: традиции и новый взгляд : материалы Междунар. науч.-практ. конф. «XI Шешуковские чтения», 2–3 февр. 2006 г., Москва, Россия. – М. : МГПУ, 2007. – С. 130–134.
2. Васьковская, И. Уроки сердца / И. Васьковская // Современная драматургия. – 2012. – № 4. – С. 70–77.
3. Вырыпаев, И. Солнечная линия / И. Вырыпаев // Пьесы И. Вырыпаева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://vuryaev.com> > plays > lineofthesun. – Дата доступа: 19.12.2023.
4. Родионов, А. Бездомные / А. Родионов, М. Курочкин // Документальный театр. Пьесы. – М. : Три квадрата, 2004. – С. 168–191.
5. Соловьева, Е. Интервью с Ириной Васьковской: «Ценю чувство “исчезновения” – времени, себя...» / Е. Соловьева // Современная драматургия. – 2019. – № 3. – С. 206–210.
6. Стешик, К. Мужчина – женщина – пистолет / К. Стешик // Современная драматургия. – 2005. – № 4. – С. 18–22.

М. С. Гутовская

УДК 811.111:378.4(476-25)096(091)

Кафедра английского языкознания, филологический факультет, Белорусский государственный университет, Минск, Республика Беларусь

ТРАДИЦИИ КАФЕДРЫ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА БЕЛОРУССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

В статье рассказывается об учебно-методической, научной и воспитательной работе кафедры английского языкознания филологического факультета Белорусского государственного университета, ее основных достижениях.

Ключевые слова: кафедра английского языкознания; филологический факультет; Белорусский государственный университет.

Образец цитирования: Гутовская М. С. Традиции кафедры английского языкознания филологического факультета Белорусского государственного университета / М. С. Гутовская // София: электрон. науч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 46–52.

M. Gutovskaya

Department of English Linguistics of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

TRADITIONS OF THE DEPARTMENT OF ENGLISH LINGUISTICS OF THE FACULTY OF PHILOLOGY OF BELARUSIAN STATE UNIVERSITY

The article describes the pedagogical, scientific and educational work of the Department of English Linguistics of the Faculty of Philology of Belarusian State University, its main achievements.

Keywords: Department of English Linguistics; Faculty of Philology; Belarusian State University.

For citation: Gutovskaya M. Traditions of the Department of English Linguistics of the Faculty of Philology of Belarusian State University. Sophia. 2024;1:46–52. Russian.

Автор:

**Марина Степановна
Гутовская** – заведующая кафедрой английского языкознания филологического факультета Белорусского государственного университета.

Author:

Marina Gutovskaya – Doctor of Science (Philology), docent, head of the Department of English Linguistics of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

<https://orcid.org/0000-0002-2091-7815>
marina-gutovskaya@yandex.by

Кафедра английского языкознания филологического факультета Белорусского государственного университета была образована в 2002 году на базе кафедры романо-германских языков. С 2002 по 2018 год кафедрой заведовала доктор педагогических наук, профессор Нижнева Н. Н., с 2018 года и по настоящее время – доктор филологических наук, доцент Гутовская М. С. Кафедра реализует образовательную программу подготовки бакалавров по специальности 6-05-0232-04 «Романо-германская (английская) филология» (до 2023 года – специальность 1-21 05 06 «Романо-германская (английская) филология») с присвоением квалификации «Филолог-переводчик. Преподаватель». На кафедре работают 1 профессор, 5 доцентов, 18 старших преподавателей. Объем учебной работы, выполняемой кафедрой, составляет в среднем 22 000 часов.

За кафедрой английского языкознания закреплено около двадцати учебных дисциплин. В рамках общего высшего образования кафедра обеспечивает преподавание дисциплин государственного компонента – «Основной иностранный язык (английский)», «Основной иностранный язык (английский) для специальных целей», «Страноведение», «Методика преподавания иностранного языка», «Теория и практика перевода», «Переводческая деятельность и компьютерное обеспечение» и дисциплин компонента учреждения высшего образования – «Теоретическая фонетика», «Лексикология», «История языка», «Теоретическая грамматика», «Стилистика», «Прагматика».

Помимо базовых на кафедре преподаются элективные дисциплины – «Введение в германскую филологию», «Второй иностранный язык (английский)», «Научно-исследовательский семинар по языкознанию», «Деловой иностранный язык (английский)», «Межкультурная коммуникация и перевод», «Устный (последовательный и синхронный) перевод», «Перевод для специальных целей», а также авторские курсы – «Реализация лексической системы в тексте», «Словари и способы лексикографического описания», «Лингвокультурология», «Когнитивная фразеология», «Текст и дискурс в лингвистическом описании», «Особенности перевода современной американской и английской драматургии», «Теория номинации», «Корпусная лингвистика», «Инновационные технологии в обучении иностранным языкам», «Общая и частная теория перевода», «Медиариторика», «Деловая иноязычная коммуникация: лингвостилистический аспект», «Структурная типология языков и лингвистика универсалий», «Лингвосемиотика».

Коллективом кафедры организуется научно-методическое обеспечение учебного процесса: создаются учебные пособия [6; 7; 25] и учебно-методические комплексы [15; 19; 28], разрабатываются учебно-методические материалы по всем закрепленным за кафедрой дисциплинам. Реализуется руководство студенческими педагогическими и переводческими практиками, которые выполняют профессионально-адаптационные, диагностические, коррекционно-образовательные, личностно-развивающие, воспитательные, исследовательские и другие функции. Осуществляется руководство курсовыми и дипломными работами, магистерскими и кандидатскими диссертационными исследованиями.

На кафедре английского языкознания активно ведется научная работа как преподавателей, так и студентов. Разработано несколько коллективных научно-исследовательских тем: «Формирование профессиональной компетентности современного преподавателя иностранного языка», «Содержание и специфика иноязычного образования

в БГУ как компонента системы непрерывного образования», «Современные технологии обучения студентов иноязычной компетенции: теоретические основы и практика использования», «Лингвистические и методические основы подготовки переводчика в сфере профессиональной коммуникации», «Инновационный педагогический менеджмент: проблема формирования конкурентно способного специалиста в системе иноязычного образования».

Коллектив кафедры реализует научно-исследовательский проект «Сопоставительное описание германских и славянских языков: структурные и социолингвистические аспекты» на 2021–2025 гг. Исследования проводятся в пяти ключевых областях: сопоставительная лингвокультурология германских и славянских языков; семантические исследования германских и славянских языков и лингвистические информационные ресурсы; германские и славянские языки в современном мире; языковые контакты и переводческая практика; германские и славянские языки в интернет-коммуникации; лингводидактика германских языков в Беларуси и за рубежом.

Результаты фундаментальных и прикладных исследований нашли отражение в сотнях публикаций профессорско-преподавательского состава кафедры, среди которых монография [8], разделы в коллективных монографиях [21–24], словарь [9], статьи в белорусских и зарубежных рецензируемых научных журналах и сборниках [1–5; 10; 12; 14; 16–18; 20; 26; 27; 29]. Результаты исследований проходят апробацию на международных и республиканских научных конференциях. Научные разработки, подтвердившие свою эффективность и целесообразность, внедряются в учебный процесс, а также находят применение в научных проектах студентов, магистрантов, соискателей и аспирантов, ведущих исследования на кафедре английского языкознания в рамках получения общего высшего образования, углублённого высшего образования (магистратура), послевузовского образования (аспирантура).

Кафедра активно участвует в международной деятельности университета, проводит работу по установлению и развитию научных связей с другими учреждениями науки и высшего образования Беларуси и зарубежья. Кафедра выступает ответственным организатором двух крупных международных научных конференций: «Язык, культура, творчество в трансдисциплинарном измерении: традиции и инновации» (конференция проводится совместно тремя крупнейшими центрами образования и науки Беларуси и России: Белорусским государственным университетом, Институтом языкознания Российской академии наук, Московским государственным университетом имени М. В. Ломоносова) и «Англистика в третьем тысячелетии: новые подходы и пути развития» (организаторы: Белорусский государственный университет, Институт языкознания Российской академии наук, Московский государственный лингвистический университет; сайт конференции <https://english-studies.bsu.by/index.php/conference>). Эти конференции помогают упрочить международные научные контакты, наладить обмен опытом и результатами исследовательской работы в научных сообществах, систематизировать в ходе дискуссий актуальные проблемы теоретической и прикладной лингвистики, преподавания иностранных языков, перевода, межкультурной коммуникации.

Кафедрой английского языкознания ежегодно проводятся:

- международная научно-практическая конференция «Идеи. Поиски. Решения», в которой участвуют студенты, магистранты, аспиранты, молодые преподаватели. Конференция позволяет приобщить молодое поколение к научной деятельности и обсудить актуальные вопросы филологии, литературы, педагогики.

В рамках ежегодной научной конференции студентов и аспирантов БГУ преподаватели кафедры организуют работу шести секций: «Актуальные вопросы англистики» (Гутовская М. С.), «Английский язык в статике и динамике: коммуникативно-прагматический и функциональный аспекты» (Кулиева О. Н.), «Семантическое пространство англоязычного дискурса» (Нишнева Н. Н.), «Английский язык в современной коммуникации» (Астапкина Е. С.), «Теоретико-прикладные аспекты исследования дискурсивной реализации языковых единиц» (Толстоухова В. Ф.), «Сопоставительная лексикология и межкультурная коммуникация» (Савастюк М. Л.);

- конкурс БГУ по английскому языку для старшеклассников (сайт конкурса <https://sites.google.com/view/bsuolympiad>). Традиционно в этом конкурсе принимают участие старшеклассники из разных регионов Республики Беларусь и ближнего зарубежья. Победители конкурса становятся студентами филологического факультета специальности «Романо-германская (английская) филология».

В целях обеспечения формирования профессиональных, социальных и личностных компетенций студентов кафедра ежегодно организует следующие мероприятия:

- республиканский конкурс видеопроектов об истории и культуре Беларуси на английском языке «To love it, you should see it...» / «Чтобы полюбить, нужно увидеть...» (сайт конкурса <https://sites.google.com/view/bsuvideocontest>);
- международный конкурс эссе на английском языке «Erudite» / «Эрудит» (сайт конкурса <https://sites.google.com/view/bsu-essay-contest>);
- международный конкурс видеопроектов «Этот день Победы...», посвящённый Победе в Великой Отечественной войне (сайт конкурса <https://sites.google.com/view/bsu-victory-day>);
- факультетский профориентационный конкурс видеопроектов «Филологический факультет – дружная семья языков».

На кафедре функционирует студенческий научный кружок «Школа молодого исследователя-лингвиста» (сайт научного кружка <https://philology.bsu.by/ru/navuka/2016-06-01-10-48-03/1764-nauchnyj-kruzhok-shkola-molodogo-issledovatelya-lingvista>). Целями кружка являются популяризация лингвистических знаний и научно-исследовательской деятельности среди студенческой молодежи, демонстрация возможностей для самореализации молодежи в научной сфере, создание условий для развития интеллектуального потенциала начинающих исследователей, поддержка молодежных исследовательских инициатив.

При кафедре работает «Школа юного филолога-англиста» (сайт школы <https://philology.bsu.by/ru/young-philologist/shkola-yunaga-anglista>). Деятельность школы направлена на углубленное изучение английского языка, знакомство с базой филологического факультета БГУ, профориентационную работу с абитуриентами и их подготовку к поступлению в БГУ.

Кафедрой проводится системная профориентационная работа с учащимися Лицея БГУ. На базе лицея для учащихся со специализациями «филолог», «лингвист» преподается профориентационный курс «Through Language and Culture to Future Job». Ежегодно лучшие лицеисты поступают на специальность «Романо-германская (английская) филология» филологического факультета БГУ.

Преподаватели кафедры активно сотрудничают с Центром филологических услуг, который обеспечивает подготовку абитуриентов к централизованному тестированию, а также принимают участие в подготовке и проведении предметных олимпиад по английскому языку, тем самым способствуя развитию познавательных интересов и филологической эрудиции одаренных учащихся. Сотрудники кафедры ведут работу в области научно-методической и организационной деятельности: входят в различные научные и научно-методические комиссии, советы по защите диссертаций; являются членами редколлегии научных и научно-методических изданий; сотрудничают с Республиканским институтом высшей школы в сфере публикации и рецензирования учебных пособий с грифом Министерства образования Республики Беларусь; участвуют в разработке учебно-программной и учебно-методической документации: образовательных стандартов [11], примерных учебных планов [13], учебных планов БГУ, типовых учебных программ.

Деятельность сотрудников кафедры английского языкознания подчинена единой задаче – формированию коммуникативно развитой и ответственной, интеллектуально и духовно богатой, творчески активной личности студента, подготовке профессионала в сфере преподавания английского языка и переводческой деятельности.

Выпускники кафедры работают преподавателями английского языка в учреждениях среднего и высшего образования: школах, лицеях, гимназиях и университетах, научными сотрудниками, переводчиками в организациях разного профиля, посольствах и министерствах, научными и литературными редакторами в издательствах, обозревателями в СМИ. В наше время, когда активно развивается международное сотрудничество, языковая и общекультурная подготовка позволяет выпускникам кафедры трудоустроиваться в различные компании государственной и частной форм собственности, успешно работать в туристической, маркетинговой, IT-сфере. Познания в области английского языка, литературы и культуры важны во многих сферах жизни общества и обеспечивают высокую востребованность выпускников кафедры на рынке труда.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ССЫЛКИ

1. Астапкина, Е. С. Градуальность и маркеры ее интенсивности в описании семантики качественных прилагательных / Е. С. Астапкина // Весці БДПУ. Сер. 1. Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2021. – № 4 (110). – С. 82–86.
2. Астапкина, Е. С. Категория оценочности в семантике осязательных прилагательных английского, немецкого, русского и белорусского языков / Е. С. Астапкина // Вестник МГЛУ. Сер. 1. Филология. – 2021. – № 5 (114). – С. 7–14.
3. Астапкина, Е. С. Норма / эталон (стандарт) как универсалия и семантический ориентир качественных прилагательных / Е. С. Астапкина // Труды БГТУ. Сер. 4. Принт- и медиатехнологии. – 2021. – № 2 (249). – С. 84–89.
4. Астапкина, Е. С. Прилагательные тактильного восприятия как источник метафоризации / Е. С. Астапкина // Труды БГТУ. Сер. 4. Принт- и медиатехнологии. – 2023. – № 2 (273). – С. 66–72.
5. Бобрикова, Е. П. Модели семантической деривации лексем со значением неопределенно малого количества / Е. П. Бобрикова // Ученые записки «ВГУ имени П. М. Машерова». – 2021. – Т. 34. – С. 156–159.
6. Бобрикова, Е. П. Устный перевод (английский язык) / Е. П. Бобрикова. – Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2022. – 75 с.
7. Бурдыко, П. В. Английский язык. Практикум по устной речи = English. Oral Speech Practice (с QR-кодами) : учеб. пособие / П. В. Бурдыко, О. Н. Кулиева. – Минск : РИВШ, 2022. – 320 с.

8. *Гутовская, М. С.* Лексико-фразеологическая структура поля метаязыковых обозначений в русском и английском языках: монография / М. С. Гутовская. – Минск : БГУ, 2019. – 399 с.
9. *Гутовская, М. С.* Лепта библейской мудрости : русско-славянский словарь библейских крылатых выражений и афоризмов с соответствиями в германских, романских, армянском и грузинском языках: в 2 т. / М. С. Гутовская, В. М. Мокиенко [и др.]. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2019. – Т. 1: А–О. – 288 с.; Т. 2: П–Я. – 308 с.
10. *Гутовская, М. С.* Метафорическое представление сферы языка, речи, общения в русском и английском языках: схожее и различительное / М. С. Гутовская // *Язык, культура, творчество: Мировые практики изучения* : сб. науч. ст. к 90-летию профессора В. Н. Телия / отв. ред. И. В. Зыкова, В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2020. – С. 194–216.
11. *Гутовская, М. С.* Образовательный стандарт по специальности 6-05-0232-04 Романо-германская филология / М. С. Гутовская (руководитель коллектива разработчиков), А. М. Бутырчик, С. С. Котовская, А. А. Пантелеенко; утв. постановлением Министерства образования Республики Беларусь от 02.08.2023 № 225; регистрационный номер Национального реестра 8/40495, дата включения в Национальный реестр: 06.10.2023, дата вступления в силу: 20.10.2023, источник официального опубликования: Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 19.10.2023, 8/40495. – Режим доступа: <https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=W22340495p>.
12. *Гутовская, М. С.* О статусе и роли лексем и фразем в структуре номинативного уровня языка (на материале русской и английской лексики и фразеологии спора) / М. С. Гутовская // *Word combinations in the linguistic system and language use: Theoretical, methodological and integrated approaches* / ed. by A. Bierich. – Hamburg : Verlag Dr. Kovač, 2021. – P. 31–40.
13. *Гутовская, М. С.* Примерный учебный план по специальности 6-05-0232-04 Романо-германская филология / М. С. Гутовская (руководитель коллектива разработчиков), А. М. Бутырчик, С. С. Котовская, А. А. Пантелеенко; дата утв.: 30.01.2023, регистрационный номер 6-05-02-029/пр. – Режим доступа: <https://edustandart.by/baza-dannykh/primernye-uchebnye-plany/item/4392-primernyj-uchebnyj-plan-po-spetsialnosti-6-05-0232-04-romano-germanskaya-filologiya>.
14. *Гутовская, М. С.* Фразеология в лингвокогнитивной перспективе / М. С. Гутовская // *Журнал Белорусского государственного университета. Филология.* – 2023. – № 3. – С. 29–41.
15. *Жукова, Ю. А.* Основной иностранный язык (английский). Уровень 3: электрон. учеб.-метод. комплекс с креативным компонентом для специальности: 1-21 05 06 «Романо-германская (английская) филология» / БГУ, филол. фак., каф. англ. языкознания ; сост. Ю. А. Жукова. – Минск : БГУ, 2020. – 235 с. – Режим доступа: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/256867>.
16. *Костюченко, В. Ю.* Аксиологическая модальность в русских и английских сетевых ток-шоу и интернет-комментариях: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Ю. Костюченко // *Вестник МГЛУ. Сер. 1. Филология.* – 2019. – № 2 (99). – С. 36–46.
17. *Костюченко, В. Ю.* Категория модальности с точки зрения логики и лингвистики: сходства, различия и перспективы синтеза / В. Ю. Костюченко // *Журнал Белорусского государственного университета. Филология.* – 2018. – № 3. – С. 71–82. – Режим доступа: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/214870>.
18. *Костюченко, В. Ю.* Речевые акты побуждения в русских и английских сетевых ток-шоу и интернет-комментариях к ним / В. Ю. Костюченко // *Вопросы лингвистики, переводоведения и дидактики в аспекте межкультурного диалога* / Сб. науч. ст. ; редкол.: О. В. Железнякова (отв. ред.) [и др.]. – Минск : Нац. б-ка Беларуси, 2023. – С. 136–142.
19. *Кулиева, О. Н.* Второй иностранный язык (английский). Модуль 2: электрон. учеб.-метод. комплекс для специальности: 1-21 05 06 «Романо-германская филология» / О. Н. Кулиева / БГУ, филол. фак., каф. англ. языкознания ; сост. О. Н. Кулиева. – Минск : БГУ, 2020. – 78 с. – Режим доступа: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/256832>.
20. *Кулиева, О. Н.* Эффективное учебное видео: типы, дидактические функции, критерии / О. Н. Кулиева // *Образование в 21-ом веке. Междунар. науч.-метод. рецензируемый журн. (Ереван).* – 2019. – № 1 (1). – С. 154–162. – Режим доступа: <http://publishing.ysu.am/en/1562930295>.
21. *Нишнева, Н. Н.* New paradigm of teaching: creativity aspect / Н. Н. Нишнева, Н. Л. Нишнева-Ксенофонтова // *Иноязычная профессионально-коммуникативная подготовка студентов. Повышение качества обучения иностранному языку посредством педагогических технологий* :

коллективная моногр. / редкол.: Д. К. Бартош (отв. ред.) [и др.]. – М. : Гос. ин-т рус. яз. им. А. С. Пушкина, 2023. – С. 62–74.

22. *Нишнева, Н. Н.* Особенности организации самостоятельной работы студентов по иностранному языку в условиях новой образовательной парадигмы / Н. Н. Нишнева, Н. Л. Нишнева-Ксенофонтова // Современные подходы к организации самостоятельной работы студентов по иностранному языку в глобальном образовательном пространстве : коллективная моногр. / редкол.: Д. К. Бартош (отв. ред.) [и др.]. – М., 2021. – С. 16–48.

23. *Нишнева, Н. Н.* Подготовка преподавателей иностранного языка в образовательной среде вуза / Н. Н. Нишнева, Н. Л. Нишнева-Ксенофонтова // Актуальные вопросы подготовки специалистов в современных условиях : коллективная моногр. / редкол.: А. Ф. Марукова (отв. ред.) [и др.]. – Рязань : РГУ им. С. А. Есенина, 2023. – С. 102–114.

24. *Нишнева, Н. Н.* Развитие аксиологического потенциала личности с целью актуализации межсубъектных отношений / Н. Н. Нишнева, А. Г. Михайлова, Н. Л. Нишнева-Ксенофонтова // Векторы развития контекстного образования : коллективная моногр. / редкол.: Э. П. Комарова (отв. ред.) [и др.]. – Воронеж : Науч. книга, 2022. – С. 257–271.

25. *Савасцюк, М. Л.* Англіцызмы беларускай мовы : дапам. / М. Л. Савасцюк. – Мінск : БДУ, 2019. – 391 с.

26. *Савасцюк, М. Л.* Асаблівасці семантычнай адаптацыі англіцызмаў сферы інфармацыйных тэхналогій у сучаснай беларускай мове / М. Л. Савасцюк // Беларуская лінгвістыка. – 2020. – Вып. 85. – С. 72–81.

27. *Савасцюк, М. Л.* З назіранняў над англа-амерыканізмамі на старонках газеты «Літаратура і мастацтва» / М. Л. Савасцюк // Роднае слова. – 2021. – № 4. – С. 73–75.

28. *Толстоухова, В. Ф.* Лексикология английского языка : электрон. учеб.-метод. комплекс с креативным компонентом для специальности 1-21 05 06 «Романо-германская (английская) филология» / В. Ф. Толстоухова / БГУ, филол. фак., каф. англ. языкознания ; сост.: В. Ф. Толстоухова. – Минск : БГУ, 2023. – 200 с. – Режим доступа: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/296323>.

29. *Gutovskaya, M.* Phrasemes: Reasons for reproducibility and specificity of sign functions / M. Gutovskaya // Intercontinental dialogue on Phraseology. Vol. 9: Reproducible multiword expressions from a theoretical and empirical perspective / ed. by J. Szerszunowicz, M. Awier. – Bialystok : University of Bialystok Publishing House, 2022. – P. 177–185.

В. С. Дзянісенка

УДК 398

Вучэбна-навуковая лабараторыя беларускага фальклору кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства, філалагічны факультэт, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Рэспубліка Беларусь

ЛАБАРАТОРЫЯ БЕЛАРУСКАГА ФАЛЬКЛОРУ ФІЛАЛАГІЧНАГА ФАКУЛЬТЭТА БЕЛАРУСКАГА ДЗЯРЖАЎНАГА ЎНІВЕРСІТЭТА НА СУЧАСНЫМ ЭТАПЕ

У артыкуле разглядаюцца асноўныя напрамкі дзейнасці вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта БДУ на сучасным этапе. Акцэнтуюцца ўвага на мэтах і задачах, якія стаяць перад супрацоўнікамі лабараторыі. Паказана, што матэрыялы Фонду фальклорных матэрыялаў выконваюць важную функцыю ў захаванні і папулярызацыі нацыянальнай культурнай спадчыны.

Ключавыя словы: фальклорны архіў; Фонд фальклорных матэрыялаў; беларускі фальклор; лабараторыя фальклору.

Узор цытавання: Дзянісенка В. С. Лабараторыя беларускага фальклору філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта на сучасным этапе / В. С. Дзянісенка // София: электрон. на-уч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 53–58.

V. Dzianisenka

Belarusian Educational and Scientific Laboratory of the Belarusian Folklore of the Department of Theoretical and Slavic Literary Studies of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

THE LABORATORY OF BELARUSIAN FOLKLORE OF THE FACULTY OF PHILOLOGY OF THE BELARUSIAN STATE UNIVERSITY AT THE PRESENT STAGE

In the article the main details of the Belarusian educational and scientific laboratory of the Belarusian folklore of the Department of Theoretical and Slavic Literary Studies of the Faculty of Philology of the BSU are shown at the current stage. The focus is on the goals and objectives of the laboratory. It is shown that the materials of the Fund of folklore materials reveal an important function in storing and popularizing the national cultural heritage.

Keywords: folklore archive; Fund of folklore materials; Belarusian folklore; folklore laboratory.

For citation: Dzianisenka V. The Laboratory of Belarusian Folklore of the Faculty of Philology of the Belarusian State University at the Present Stage. Sophia. 2024;1:53–58. Belarussian.

Аўтар:**Вера Сяргееўна**

Дзянісенка – загадчык вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

nutbolt@yandex.by

Author:**Vera Dzianisenka –**

head of the Educational and Scientific Laboratory of Belarusian Folklore of the Department of Theoretical and Slavic Literary Studies of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

Відавочна, што ўвага грамадскасці да святкавання таго ці іншага юбілею з’яўляецца не толькі добрай нагодай для правядзення ўрачыстасцей, але яшчэ і спробай даць ацэнку рэальным дасягненням за пэўны прамежак часу, магчымасцю пераасэнсавання і знайсці адказ на хвалюючыя пытанні, а таксама ўпісаць новыя старонкі свайго летапісу ў гістарычны кантэкст.

Так атрымалася, што 2024 год – юбілейны год для супрацоўнікаў філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта двойчы. Па-першае, Беларусь адзначае 80-ю гадавіну вызвалення рэспублікі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Па-другое, спаўняецца 85 гадоў з даты афіцыйнага зацвярджэння статусу філалагічнага факультэта як самастойнага факультэта БДУ, а сёння яшчэ і рэспубліканскага цэнтра беларусістыкі і славістыкі, вядучага цэнтра па вывучэнні славянскіх і заходнееўрапейскіх моў і літаратур.

Калі ўявіць філалагічны факультэт як адзінае цэлае, што складаецца з мноства структурных адзінак – малых і вялікіх, то вось адной такой «малой» адзінкай на філалагічным факультэце БДУ, на нашу думку, з’яўляецца вучэбна-навуковая лабараторыя беларускага фальклору, якая ў студзені наступнага года адзначыць свой 40-гадовы юбілей. Падрабязны экскурс па старонках летапісу лабараторыі, а таксама падрабязны разгляд напрамкаў яе навуковай дзейнасці зроблены дацэнтам, загадчыкам кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта Т. А. Марозавай [3], таму мы спынімся на асноўных кірунках развіцця лабараторыі на сучасным этапе.

Дык чаму менавіта «малая» і чым гэта вымяраецца? Так, на сённяшні дзень вучэбна-навуковая лабараторыя беларускага фальклору працягвае функцыянаваць пры кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства. Лабараторыя фальклору – маленькая структурная адзінка філалагічнага факультэта БДУ (у штаце – загадчык і тры спецыялісты па забеспячэнні вучэбнага працэсу), аднак намаганнямі невялікага калектыву людзей робіцца вялікая і адказная справа.

Адна з асноўных задач, якая стаіць перад лабараторыяй, – захаванне фальклорных і этнаграфічных матэрыялаў, сабраных студэнтамі філалагічнага факультэта падчас практык і экспедыцый. Архіў лабараторыі пачаў фарміравацца з моманту ўвядзення абавязковай двухтыднёвай палявой вучэбнай летняй практыкі па збіранні фальклору – з 1960-х гг. Ажыццёўлена гэта было на філалагічным факультэце БДУ высылкамі двух чалавек – кандыдатаў навук, дацэнтаў Веры Захаравай і Ніла Гілевіча [2]. Аднак

афіцыйны статус і асобную назву – Фонд фальклорных матэрыялаў (далей – Фонд) – архіў атрымаў толькі ў ліпені 2019 г.

Сённяшні Фонд уключае ў сябе пяць архіваў: рэгіянальны, жанравы, аўдыя- і відэа-архівы, архіў фальклору іншых народаў свету.

Аснову *рэгіянальнага архіва* складаюць фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы з усіх абласцей Беларусі. Яны захоўваюцца ў выглядзе справаздач студэнтаў філалагічнага факультэта па выніках практык і экспедыцый. Статыстыка наступная. Самыя старыя запісы фальклорных твораў, якія знаходзяцца ў рэгіянальным архіве Гомельскай вобласці, датуюцца 1960 г., Брэсцкай, Гродзенскай і Мінскай – 1963 г., Магілёўскай – 1966 г., Віцебскай – 1968 г. Справаздачныя фальклорныя матэрыялы захоўваюцца ў пераважнай большасці на папяровых носьбітах і ў спецыяльна адведзеных для іх шафах. З 2006 г. пачаўся паступовы пераход да ўвядзення ў працэс захавання фальклорных матэрыялаў электронных носьбітаў (спачатку дыскет, CD-, DVD-дыскаў, а зараз – флэш-накапляльнікаў).

Рэгіянальны архіў лабараторыі філалагічнага факультэта БДУ налічвае больш за 550 000 фальклорных адзінак, сабраных з усіх раёнаў Беларусі. Самымі вялікімі з’яўляюцца архівы Мінскай (1590 справаздач, прыкладна 165 860 фальклорных адзінак) і Брэсцкай (818 справаздач, 98 510 фальклорных адзінак) абласцей. Колькасны склад рэгіянальнага архіва штогод павялічваецца. Гэта адбываецца ў выніку перадачы справаздачных матэрыялаў студэнтаў кіраўнікамі па фальклорнай практыцы ў Фонд лабараторыі. Безумоўна, гэта знаходзіць сваё адлюстраванне не толькі на паліцах шафаў, аднак і ў спецыялізаваным каталогу – рэестры рэгіянальнага архіва. На сённяшні дзень складзены рэестры рэгіянальных архіваў усіх абласцей. У гэтых каталогах захоўваецца ўся неабходная агульная інфармацыя аб годзе і месцы экспедыцыі ці практыкі, збіральніку і выканаўцу фальклорных твораў, а таксама аб колькасці фальклорных адзінак і змесце кожнай папкі-справаздачы, якой надаецца парадкавы нумар.

У мэтах удасканалення работы па сістэматызацыі, інвентарызацыі, захаванні алічбаваных фальклорных матэрыялаў, а таксама для паляпшэння зручнасці карыстання імі, якаснага і хуткага пошуку з 2023 года дзякуючы намаганням загадчыкаў Т. А. Марозавай і В. І. Палукошка пачалася планамерная праца па інвентарызацыі і навуковым апісанні архіва лабараторыі беларускага фальклору і па стварэнні рэестра ў выглядзе асобнага электроннага сродку, які будзе складацца з базы даных і графічнай абалонкі да яе.

Жанравы архіў складаюць тэксты фальклорных твораў пэўных відаў і жанраў, запісаныя студэнтамі філалагічнага факультэта на папяровых картках. Ён налічвае каля 350 000 фальклорных адзінак. Сярод іх большасць складаюць тэксты сямейна-абрадавага і каляндарна-абрадавага фальклору. У ходзе выканання задання «Захаванне і папулярызацыя архіваў фальклорнай творчасці Беларусі: канцэптualныя асновы і метадычнае забеспячэнне» (падпраграма «Гісторыя і культура» Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Гісторыя, культура, грамадства, дзяржава», 2011–2015 гг.) [3, с. 93] з 2011 г. пачала весціся актыўная праца па электроннай рэтраканверсіі картак жанравага архіва, якія складаюць пераважную колькасць матэрыялаў, унесеных у «*Эталонны мультымедыйны банк даных*» – фонд лічбавых копіяў фальклорных матэрыялаў лабараторыі, размешчаны ў Электроннай бібліятэцы БДУ. Так, на сённяшні дзень алічбавана прыкладна 10 % картак усяго жанравага архіва.

Прывезеныя з «палёў» фальклорныя матэрыялы, як правіла, не залежваюцца на паліцах. Яны чакаюць сваёй чаргі для іх далейшай сістэматызацыі і рэтраканверсіі. Гэтыя фальклорныя тэксты складаюць аснову даследаванняў, якія праводзяцца на базе лабараторыі. Супрацоўнікі філалагічнага факультэта публікуюць вынікі фальклорных экспедыцый у зборніках, што дазваляе зрабіць фальклорную спадчыну больш даступнай і для даследчыкаў і студэнтаў філалагічнага факультэта, і для аматараў беларускай народнай культуры. Так, у 2020 г. выйшаў з друку дапаможнік «Фалькларыстыка. Веснавыя песні: поўнач – поўдзень» [5], у якім сабраны лепшыя прыклады тэкстаў веснавых каляндарна-абрадавых песень беларусаў з Паазер'я і Палесся, запісаных у 1980-х гг. студэнтамі філалагічнага факультэта БДУ.

Акрамя таго, у межах рэалізацыі сумеснага праекта кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства і лабараторыі «Беларускія народныя казкі: спадчына, завешчаная нашчадкамі» перавага сёння надаецца адбору і рэтраканверсіі фальклорных тэкстаў з арыентацыяй на казкі. Гэта з'яўляецца неабходнай умовай для іх сістэматызацыі і правядзення далейшай тэксталагічнай працы.

Аўдыяархіў уяўляе сабой калекцыю бабін з фонавымі запісамі 1960–1980-х гг. і аналагавых аўдыякасет з запісамі 1980–1990-х гг., *відэаархіў* – відэакасет (яны засталіся ў колькасці 18 адзінак) з запісамі 1980–1990-х гг. Як адзначае Т. А. Марозава, «супрацоўнікі лабараторыі яшчэ з сярэдзіны 2000-х гадоў прадпрымалі спробы па алічбоўцы стужкавых запісаў, аднак наладзіць якую-небудзь працу ў гэтым кірунку ўдалося не адразу. Прычынай таму сталі пэўныя складанасці: адсутнасць тэхнікі, спецыялістаў і метадыкі правядзення такой адказнай справы. Прышлося многа чаму навучыцца, каб праца ў рэшце рэшт пачалася ў правільным напрамку. Работа па перазапісу бабінных фонаматэрыялаў на сучасныя носьбіты інфармацыі з мэтай іх захавання ад разбурэння і далейшага актыўнага выкарыстання вядзецца ўжо не адзін год» [3, с. 93]. На сённяшні дзень усе захаваныя матэрыялы аўдыя- і відэаархіваў поўнасьцю алічбаваны.

Архіў фальклору іншых народаў свету змяшчае фальклорна-этнаграфічныя запісы са шматлікіх рэспублік былога СССР, а таксама некаторых краін Усходняй Еўропы, Кітая, Карэі, Індыі, Ірана і інш. [3, с. 94]. На нашу думку, «наяўнасць у Фондзе фальклорных матэрыялаў вучэбна-навуковай лабараторыі БДУ архіва іншых народаў свету – яркае сведчанне беражлівых адносін у нашай краіне да духоўнай спадчыны рознаэтнічных культур, якія насяляюць Беларусь, прыняцце і павага традыцыйнай культуры народаў-суседзяў» [4, с. 527].

Самыя старыя фальклорныя запісы гэтага архіва належаць да рускага фальклору і датуюцца 1985 г. Безумоўна, уся калекцыя сабраных матэрыялаў патрабуе дэталёвага архіўнага апісання, грунтоўнага вывучэння, сістэматызацыі, далейшай рэтраканверсіі і, безумоўна, папулярызацыі. На сённяшні дзень ужо распачата праца па ўнясенні звестак у электронны рэестр архіва фальклору іншых народаў свету лабараторыі.

Адначасова вельмі важны факт з гісторыі лабараторыі. Фонд з моманту свайго існавання вытрымаў шэсць пераездаў, што не магло не стаць небяспечным для яго захаванасці. Падчас пераездаў шматлікія фальклорныя матэрыялы былі фізічна згублены, аднавіць іх было проста немагчыма. Будзем спадзявацца, што новы корпус БДУ стане апошнім і пастаянным месцам знаходжання і захавання Фонду.

Другім асноўным напрамкам дзейнасці лабараторыі з'яўляецца распрацоўка навуковых тэм. З 2016 г. на базе лабараторыі вызначыліся новыя праблемна-тэматычныя кірункі даследаванняў. Так, у межах задання «Комплекснае даследаванне інтэграцыйных

працэсаў у сферы слоўнага мастацтва беларусаў» (уклучана ў Дзяржаўную праграму навуковых даследаванняў «Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства», 2016–2020 гг.) упершыню абгрунтаваны сэнс і функцыянальнасць фалькларызму і фалькларызацыі як рухавіка творчага працэсу, вызначаны ідэйна-мастацкія магчымасці фалькларызму і фалькларызацыі на сучасным этапе і даказана, што міфафалькларызм з’яўляецца важнай крыніцай для даследавання мастацкага мыслення і мастацкага стылю нацыянальнай літаратуры.

Асноўнай мэтай задання «Сістэма навуковай бяспекі фалькларыстыкі на шляху да інтэграцыі» (уклучана ў падпраграму «Культура і мастацтва» Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы», 2021–2025 гг.) з’яўляюцца распрацоўка сістэмы стратэгічнай, тактычнай, канцэптуальнай бяспекі фалькларыстыкі як гуманітарнай дысцыпліны, а таксама абгрунтаванне стратэгічнай канцэпцыі беларускага фальклору як далітаратурнай мастацкай формы прыгожага маўлення.

Вынікі і ідэі даследаванняў апрабаваны на міжнародных і рэспубліканскіх навуковых канферэнцыях і выкарыстоўваюцца ў вучэбным працэсе на філалагічным факультэце БДУ.

У рабоце вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору асобна выдзяляецца і метадычны складнік. З самага пачатку існавання лабараторыі яе супрацоўнікі разам з выкладчыкамі кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства прымалі непасрэдны ўдзел у арганізацыі і правядзенні фальклорнай практыкі на філалагічным факультэце БДУ. Так, сумесна распрацоўваюцца вучэбна-метадычныя рэкамендацыі і правілы афармлення справаздач па фальклорнай практыцы для студэнтаў першага курса філалагічнага факультэта. У 2021 г. пабачыла свет трэцяе выданне (першае выйшла ў 2008 г., другое – у 2009 г.) «Фальклорная практыка: метадычныя рэкамендацыі і праграма-апытальнік» [1].

Акрамя таго, штогод разам са студэнтамі філалагічнага факультэта і навучэнцамі ліцэя БДУ праводзіцца комплекс выхаваўча-папулярызатарскіх мерапрыемстваў. Сярод якіх – штогадовая тэматычная серыя майстар-класаў «Каля Калядаў», ініцыятарам якіх зараз выступае вучэбна-навуковая лабараторыя беларускага фальклору. У 2017 г. з прапановай далучыць да народных калядных традыцый студэнтаў БДУ і шырокую грамадскасць звярнулася прафесар Т. І. Шамякіна. У выніку ідэю правядзення калядак у выглядзе адаптаванага да сучасных рэалій сцэнарыя штогадовых майстар-класаў рэалізавалі супрацоўнікі вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору пры падтрымцы кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства.

Апошнім новаўвядзеннем у працы лабараторыі з’яўляецца аказанне платных паслуг. Безумоўна, гэта рашэнне з’явілася не на пустым месцы, а стала вынікам запатрабаванасці часу. Раней Фонд быў у сваёй большасці закрытым, ім маглі карыстацца толькі даследчыкі-фалькларысты БДУ і Нацыянальнай акадэміі навук. А з ліпеня 2019 г. лабараторыя адчыніла дзверы для ўсіх жадаючых. Так, асноўнымі відамі платных паслуг з’яўляюцца наступныя: складанне спісу навуковай літаратуры для напісання кваліфікацыйных работ па тэме навуковага даследавання, пошук архіўных фальклорных матэрыялаў па запых і далейшае карыстанне імі і інш. (дакладны спіс платных паслуг размешчаны на сайце folkndl.bsu.by).

Сучаснае жыццё, на вялікі жаль, выцясняе традыцыйны фальклор. На наш погляд, для любога нацыянальнага фальклору, які жыве ў вуснай традыцыі, ёсць адзіны

надзейны шлях выратавання і захавання. Гэта – архіўныя тэкставыя і фонавыя фонды. А ў вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору ёсць трывалы фундамент – вопыт мінулых пакаленняў даследчыкаў і багатая калекцыя твораў беларускага фальклору.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. *Кавалёва, Р. М.* Фальклорная практыка: метадычныя рэкамендацыі і праграма-апытальнік : вучэб.-метадыч. дапам. / Р. М. Кавалёва [і інш.]. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мінск : БДУ, 2021. – 199 с.
2. *Марозава, Т.* Фалькларыстычная школа БДУ у 2009–2014 гг. / Т. Марозава, В. Прыемка // Актуальныя праблемы тэорыі літаратуры і фальклору : працы членаў кафедры тэорыі літаратуры БДУ / уклад. І. У. Ківель, В. В. Прыемка ; рэд. В. П. Рагойша. – Вып. 3. – Мінск : «Права і эканоміка», 2014. – С. 78–83.
3. *Марозава, Т. А.* Досвед лабараторыі беларускага фальклору Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Па старонках летапісу / Т. А. Марозава // Роднае слова. – 2021. – № 9. – С. 91–94.
4. *Морозова, Т. А.* Роль фольклорных архивов в сохранении национальных культур / Т. А. Морозова, В. С. Денисенко // Яковлевские чтения: патриотизм, гражданственность, духовность в аспекте современных социокультурных процессов : сб. ст. по материалам междунар. науч.-практ. конф., посвященной 175-летию со дня рождения И. Я. Яковлева / отв. ред. Е. Г. Хрисанова. – Чебоксары : Чувашский гос. пед. ун-т, 2023. – С. 524–530.
5. *Фалькларыстыка. Веснавыя песні: поўнач – поўдзень : дапам. / склад.: Т. А. Марозава, М. Ю. Латышкевіч ; навук. рэд.: Р. М. Кавалёва, Л. П. Касцюкавец, Л. Ф. Баранкевіч.* – Мінск : БДУ, 2020. – 239 с.

А. М. Калюта

УДК 811.161.1'373.45+811.161.1'367

Кафедра теоретического и славянского языкознания, филологический факультет, Белорусский государственный университет, Минск, Республика Беларусь

РУССКИЙ ЯЗЫК В XXI ВЕКЕ: ПО ПУТИ ПИДЖИНИЗАЦИИ И АНАЛИТИЗМА

В статье рассматриваются две заметные тенденции в развитии современного русского языка: неконтролируемый поток заимствований («лексическая интервенция»), ведущий к своего рода пиджинизации языка, и новые агрессивные формы аналитизма, распространяющиеся через рекламные тексты. Проведенные автором эксперименты с носителями языка подтверждают их привыкание к несклоняемым падежным формам имён, что уже выходит за рамки собственно рекламных текстов. Всё это в будущем способно привести к изменениям в русской грамматике, аналогичным тем, которые когда-то произошли с болгарским языком.

Ключевые слова: русский язык; заимствования; пиджинизация; аналитизм; эксперимент.

Образец цитирования: Калюта А. М. Русский язык в XXI веке: по пути пиджинизации и аналитизма / А. М. Калюта // София: электрон. науч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 59–70.

A. Kalyuta

Department of Theoretical and Slavic Linguistics of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

RUSSIAN LANGUAGE IN THE XXI CENTURY: ON THE WAY OF PIGENIZATION AND ANALITISM

The present article is concerned with two noticeable trends observed in Russian language evolution, namely: uncontrolled stream of borrowings ("lexical intervention") leading to the so-called language "pidginization" and new aggressive forms of analyticism spread by means of advertising texts. Experiments undertaken by the author with native speakers show their adaptation to indeclinable case forms and this is already overstepping the boundaries of merely advertising texts. All this can lead to changes in Russian grammar similar to changes which occurred in Bulgarian language.

Keywords: Russian language; borrowings; pidginization; analyticism; experiment.

For citation: Kalyuta A. Russian Language in The XXI Century: on the Way of Pigenization and Analitism. Sophia. 2024;1:59–70. Russian.

Автор:

Калюта Александр Михайлович – кандидат филологических наук, доцент кафедры теоретического и славянского языкознания филологического факультета Белорусского государственного университета.

Author:

Alexander Kalyuta – PhD in Philology, Associate Professor of the Department of Theoretical and Slavic Linguistics of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

<https://orcid.org/000-0001-5366-516X>
akalyuta1@yandex.ru

Известна прямая зависимость между существованием языка как живого организма и постоянным обновлением его элементов на всех уровнях. Неоспоримо мнение М. А. Кронгауза, полагающего, что «язык, который существует в меняющемся мире и не меняется сам, перестает выполнять свою функцию» [13, с. 5]. Способы и формы языковых изменений, имеющих преимущественно стихийный характер [25, с. 130], хорошо известны. Такие изменения проще всего заметить в лексике; грамматика, фонетика и графика более стабильны, консервативны, перемены на их уровнях лучше видны при сравнении фактов разных языковых эпох. Все понимают, что изменения в грамматике происходят и сейчас, но, говоря о них, подразумевают тенденции, которые формируются медленно и существуют в течение весьма продолжительного времени. Вспомним, к примеру, значительно прираставшую количественно в XX веке и продолжающуюся ныне в русском языке тенденцию к вытеснению формами множественного числа существительных на *-а* традиционных форм на *-ы (-и)*: *директора, учителя, слесаря, бухгалтера, диспетчера, редактора, инспектора, повара, мастера, профессора, доктора, тренера, токаря, сторожа, веера, шинеля, прожектора, договора, приговора, округа, паспорта, сектора, свитера, возраста* и др. Некоторые из этих форм уже обрели статус нормативных (*директора, учителя, профессора, мастера* и др.), остальные пока остаются в ранге просторечий (*шинеля, приговора, тренера*) или профессионализмов, но со временем имеют шансы стать нормой.

Заметно разрастание форм совместного действия повелительного наклонения в 1-м лице множественного числа настоящего времени (*Выходим из класса! Все слушаем! Записываем пример! Читаем вслух!*), а также форм прошедшего времени 3-го лица обоих чисел в регулятивной функции: *Сел/сели на место! Вышел/вышли из комнаты! Встал/встали быстро! Замолчал/замолчали немедленно! Начал/начали писать!* Такие формы более категоричны, чем уже давно сформировавшиеся традиционные, они требуют немедленного и безусловного исполнения, и потому при многих из них невозможны этикетные слова *пожалуйста, будьте любезны* и т. п.

Темп и характер изменений не одинаков на разных этапах существования языка: период относительного «застоя» сменяется периодом бурных изменений, вызванных как внешними причинами, так и внутриязыковыми, при этом особенно лексикон является тем «экспериментальным» полем, на котором легче всего проследить столкновение взглядов на развитие родного языка.

«Любой язык всё время меняется, так что каждое новое поколение взрослых считает, что молодёжь говорит и пишет неправильно» [6, с. 149], – утверждает Гастон Доррен. Это высказывание голландского лингвиста отражает вечное противостояние взглядов представителей разных поколений на язык, способы его изменения и средства, которые при этом используются. Среди способов наиболее распространённым признаётся заимствование, а среди средств – слова как наиболее подвижные, легко перемещаемые элементы языка. Как отмечают белорусские лингвисты, «по характеру своей семантики и по особенностям системной организации лексика – это тот языковой уровень, который “должен” и “может” изменяться интенсивнее всех» [19, с. 391]. Пополнение словарного запаса за счёт иностранных слов, будучи результатом контактов языков и культур, происходило всегда, однако в XXI веке следствием такого рода контактов в сложившейся ситуации снятия запретов на информацию стала настоящая

интервенция заимствований, которую мы так называем за чрезмерность. Именно такой период переживает сейчас русский язык.

Вообще-то массовое проникновение иностранных слов в русский язык – явление обычное. Стремление к идеализации всего иностранного, преклонение перед ним – характерная особенность русского общества в разные периоды его существования. В этом видится одна из субъективных причин охотных заимствований. Общество в отношении подражания иностранному и язык в отношении заимствований переживают времена подъёма и спада. Ещё А. С. Грибоедов в комедии «Горе от ума» устами Чацкого произнёс: *«Как с ранних пор привыкли верить мы, что нам без немцев нет спасенья!»*, а пушкинская Татьяна, хоть и была «русская душою», свою любовь к Онегину выражала по-французски, поскольку, как пояснил А. С. Пушкин, *«доныне дамская любовь не изъяснялася по-русски»*.

Однако увлечение заимствованиями неизбежно ведёт к борьбе за чистоту языка, за отстаивание самобытных традиций. Во времена раннего Пушкина было создано «Общество российской словесности», которое всячески способствовало распространению русской культуры и традиций, развитию русской филологии и возможности преподавать на родном языке. Борьба двух взглядов на перспективы развития общества в XIX веке также ярко выразилась в противостоянии славянофилов и западников.

Можно привести примеры другого рода, когда государство уже по идеологическим соображениям ставило барьер на пути проникновения в общество всего иностранного силовым, запретительным путём и боролось с «безродным космополитизмом»: в Уголовном Кодексе СССР 1947 г. статья 32 содержала пункт 3 «Преклонение перед Западом», за что предполагалось наказание в виде 10 лет лишения свободы. Со времён хрущёвской оттепели в русский язык даже вошло политическое клише «тлетворное влияние Запада», которым «награждали» «низкопоклонство» перед заграницей. Впрочем, даже запретительные меры не смогли воспрепятствовать проникновению в русский язык 40-х годов XX века многочисленных немецких экзотизмов (*зондерфюрер, полицай, фольксдойче, рейхскомиссар, гестапо, мессершмитт, блицкриг, абвер* и др.): реальность оказывается сильнее запретов.

Во времена строгих запретов поток заимствований сдерживался искусственно. Современное же общество в России и Беларуси явно находится на гребне очередной волны тяги к иностранному. И если в экономической, финансовой и политической областях объяснимо стремление защитить своё, отечественное (вспомним хотя бы санкции и связанные с ними контрмеры по укреплению рубля, банковской сферы, защите рынка и т. п.), то в отношении языка таких преград нет. Культурная форма языковых контактов приводит к переизбытку, в первую очередь, англицизмов. Русский язык (особенно это заметно в речи молодого поколения и ярко отражается в средствах массовой информации) всё больше напоминает русско-английский пиджин. При этом объяснить причину этого шквала заимствований только условиями «лексического дефицита», как выразился У. Вайнрайх [2], не получается. Вот заголовки с нижегородского сайта nn.ru: *«Зимний look кремлёвских деревьев»* (10.01.2019); *«Яму вырыли возле гейта № 1»* (10.01.2019). А вот три примера из ведущей российской спортивной газеты «Спорт-Экспресс» (СЭ): *«Но гораздо больше, чем игра или результат, разговоров вызвал аутфит американской суперзвезды»* (СЭ, 28.05.2019); *«...довольно забавный фидбек получаю регулярно, – пишет спортивный журналист Г. Черданцев. – Сегодня*

в аэропорту многие... ставили хайлайты матча с моими комментариями» (СЭ, 21.04.2019); «*Это only бизнес*» (интервью спортивного директора, СЭ, 19.08.2019).

Странно, когда обычный русский человек, описывая условия проведения своей политической акции, говорит: «*Саппорт у нас был, спасибо анархистам и навалнистам...*» (nn.ru 17.05.2019). Каким лексическим дефицитом вызвано появление слов *look*, *гейт*, *аутфит*, *саппорт*, *фидбек* и *хайлайт*? Конечно, здесь действуют иные причины: мода на англицизмы, свойственное молодёжной и профессиональной среде стремление не прослыть отсталым, подсознательное желание продемонстрировать собственную «крутость». Подобная пиджинизация русской речи имеет другие корни, чем та, которую замечательно показала Татьяна Толстая в эссе «Надежда и опора», вот один из примеров: «*Из драйввэя сразу бери направо, на следующем огне будет ю-терн, бери его и пили две мили до плазы. За севен-элевром опять направо, через три блока будет экзит, не пропусти. Номера у него нет, но это не тот экзит, где газ, а тот, где хот-дожная*». Такой «рунглиш» стал возможным благодаря иному языковому окружению, которое вынуждает носителей русского языка «там» использовать лексику языка, доминирующего в американском обществе.

В российском и белорусском русскоговорящем пространстве ситуация иная. Здесь английский – признак крутости, образованности, актуальный «тренд», символ причастности к глобальным тенденциям, «встроенности» в общественные процессы. Конечно, не любое взятое из английского слово станет частью русского лексикона. Тут следует уточнить значение термина *заимствование*.

Когда говорят «язык заимствовал», это означает, что количество употреблений конкретного иностранного слова перевалило некий размытый критический порог и стало фактом языка. Теоретически любое из замеченных в речи слов иностранного происхождения может преодолеть этот порог и получить официальный статус. Но на практике так не бывает. Некоторые лингвисты даже писали о саморегуляции языка, понимая под этим стандартизацию языковых привычек его носителей [12]. Они отдают всё на откуп стихийности языкового развития, а лингвистам оставляют лишь возможность наблюдения и констатации фактов. Однако есть и другая точка зрения, согласно которой «сильное и продолжительное влияние одного языка на другой может привести к такому большому наплыву иностранной лексики, что и весь облик заимствующего языка претерпит значительные изменения» [26].

Эта угроза и указала путь очищения, «охранения» языка, по которому пошли во Франции и Канаде. Во Франции, где использование иностранных слов приравнивается к посягательству на национальную культуру и суверенитет, начиная с 1975 г. борьба с заимствованиями ведётся с помощью законодательных мер, внимательно отслеживаются все случаи их употребления, в первую очередь англицизмы. В канадской провинции Квебек особо ревностно относятся к французским словам и презрительно к «американщине» [11]. Вспомним и историю возрождения чешского языка, сумевшего преодолеть засилье немецкого благодаря титанической деятельности Йозефа Юнгмана и его сподвижников, а отнюдь не стихийности языкового развития.

В России и Беларуси государство прямо не вмешивается в языковые процессы, но косвенно всё же влияет на них. Как отмечают российские исследователи, «на рубеже XX–XXI вв. “американомагия” возникла в результате сознательной государственной политики с её ориентацией на западный образ жизни, западную модель общества и, прежде всего, западную экономику. Кроме того, в этот период снизился авторитет

русского языка в современном мире: с распадом СССР наш язык перестал быть государственным языком в бывших советских республиках (за исключением Белоруссии)» [16, с. 60]. Всё же в 2014 г. депутатами Госдумы был предложен законопроект о штрафах за неоправданное публичное использование иностранных слов, но законом он так и не стал.

В Беларуси Закон о языках 1990 г. и в последующих редакциях лишь регламентирует государственный статус и право на использование белорусского и русского языков и «обеспечивает всестороннее развитие и функционирование», никак не касаясь содержательной стороны.

Количество закрепившихся в последнее время в русском языке заимствований велико, а с учётом ещё не устоявшихся, но уже зафиксированных – просто огромно! Естественно, что это всё становится возможным «благодаря» носителям языка, ведь многие из них в своей речи охотно используют иностранные слова: уборщик превратился в *специалиста по клинингу и вошингу*, обычная вечеринка – в *пати*, дом одежды – в *аутлет*, ворота – в *гейт*, внешний вид – в *лук*, а народ – в *пилл*.

Под впечатлением от таких изменений возникают дискуссии о чистоте языка, в которых обсуждается его лексический состав. Защитников русской словесности от чужеродного вмешательства хватало всегда. Особенно известна в этом отношении деятельность А. С. Шишкова, В. И. Даля, возражавшего против иностранных слов и проявлявшего, по словам Г. О. Винокура, «утопическую реакционность» [4, с. 33], А. И. Солженицына, составившего в середине XX века «Русский словарь языкового расширения», писателя В. Г. Распутина и других деятелей культуры [7]. В 2016 г. ассоциация учителей литературы и русского языка даже предложила создать в России лингвистическую полицию для защиты от засилья иностранных слов! Во все времена в обществе всегда находились люди, которых, подобно В. И. Далю, раздражало распространённое среди интеллигенции щеголянье иностранными словами – «речениями галантерейными» [5, с. 185]. Критик В. Г. Белинский писал: «Охота пестрить русскую речь иностранными словами без нужды, без достаточного основания, противна здравому смыслу и здравому вкусу» [1, с. 79]. «Конечно, – отмечал А. И. Солженицын, – нечего и пытаться избегать таких слов, как компьютер, лазер, ксерокс, названия технических устройств. Но если беспрепятственно допускать в русский язык такие невыносимые слова, как «уик-энд», «брифинг», «истеблишмент» и даже «истеблишментский»... «имидж», – то надо вообще с родным языком распрощаться» [24]. С тех пор прошло много лет, все слова из «списка Солженицына» утвердились в русском языке, а поток неконтролируемых заимствований только вырос.

В наше время с развитием новых средств и способов связи, с доступностью информационных источников наблюдается настоящая интервенция заимствований. Однако естественный, неизбежный процесс заимствования имеет вторую, «теневую» сторону. Многие из лексических заимствований агрессивны по своей сути: нередко их появление вызвано не лингвистическими причинами, а модой, желанием продемонстрировать осведомлённость в теме и ложно понимаемую образованность. Но любая агрессия рождает неприятие, отпор. «Многое из того, что мы слышим не только на улице, но и в официальной обстановке, по радио и телевидению, многое, что приходится читать в газетах и на рекламных щитах, слышать и читать противно – из-за грубости, назойливых скабрёзных намёков, убогого пустословия, безграмотности и безответственности речи. Однако подобные гадости указывают не на свойства языка, а на свойства

людей» [9]. В целом соглашаясь с этой точкой зрения, отметим, что оценивать приходится не столько проводников этих назойливых вторжений, сколько сами вторжения, которые от постоянного повторения закрепляются в речи и становятся нормой. И если с интервенцией англицизмов, например, в сфере компьютерных технологий все как-то примирились, так как они приходят на «пустое место», становясь этикетками новых понятий (*коннектиться* вместо *связываться*, *чат* вместо *беседа*; но уже хорошо, что *плата материнская*, а не *мазерная*), то поток не оправданных ничем заимствований в макароническом стиле (скажем, в спортивных репортажах) растёт.

Только за последнее время в практике спортивной журналистики утвердились такие слова, как *блюлайнер*, *пенальти-бокс*, *пенальти-киллинг*, *уантаймер*, *ассист*, *коуч*, *ростер*, *камбэк*, *баттл*, *пауэрплей*, *хит*, *болбой*. А если добавить к этому списку слова из других областей жизни (*хейтер*, *лайфхак*, *хайп*, *фейк*, *блэкаут*, *девелопер*, *шоу-рум*, *спрэд*, *прайм-тайм*, *праймериз*, *блокбастер*, *шоп*, *бутик*, *ритейл*, *шорт-лист*, *фуд-корт*, *бойфренд*, *гёльфренд*, *тренд*, *каминг-аут*, *маркет*, *паркинг*, *омбудсмен*, *фолловер* и даже *хай*, *гуд бай*, *пипл*, *гайз*, *лав-стори*, *вау* – можно долго продолжать), то ситуация становится совсем печальной: русский язык неуклонно превращается в русско-английский пиджин с некоторыми вкраплениями из других языков, этакий «рунглиш».

Несколько лет назад на глаза попалась реклама: «*От создателей легендарного хонер-2 хуавей хонер-3. Ё-смарт лайф*». Примечательно, что такие «русские» предложения по своей морфологической характеристике соответствуют скорее изолирующему типу грамматики, чем традиционному флективному. Подобные нередкие в наше время примеры чужеродного вмешательства в язык противоречат точке зрения славистов середины XX века, согласно которой «появление черт иного типологического строя в славянских языках носит главным образом самобытный характер, т. е. должно рассматриваться как результат внутренних законов их развития» [14, с. 25].

Л. П. Крысин ещё в середине 1990-х годов в интервью газете «Комсомольская правда» («КП») рассказывал о специальной академии во Франции, которая занимается вопросами языка. Там невозможно надолго поместить вывеску на английском языке: снимут – запрещено! Зато в городах России и Беларуси повсюду вывески наподобие «*Gal's*» (салон модной одежды), «*Madison club*» (клуб), «*Sakub holiday*», «*Funny Chicken*» (рестораны быстрого обслуживания), «*Sport time cafe*» (кафе-бар), «*Пиплс*» (ресторан), «*Sky House*» (кафе), «*Wine&Whiskey Bar Mixx*» (кафе) и т. п. И языковые монстры наподобие *Speculative-девелоперы* уже никого не удивляют: вообще смешение кириллицы и латиницы стало признаком гламура и «лихости стиля» в литературе, средствах массовой информации и рекламе [13]. Увы, но прогноз 1998 года той же «КП» («слова, которые вы уже через пять лет нигде не услышите») провалился. Упоминавшиеся там *креатив*, *копирайтер*, *консенсус*, *деноминация*, *покетбук*, *пролонгирование*, *кутюрье*, *бомонд*, *промоушн*, *саммит*, *паблик рилейшнз*, *сингл*, *скраб* ныне не только утвердились в языке, но и породили новые слова: *креативный*, *креативность*, *креативщик*; *пролонгатор*, *пролонгированный*, *пролонгировать*, *пролонгироваться* и т. д.

Хуже всего, что всё не ограничивается стихийной интервенцией неконтролируемых заимствований, к этому потихоньку привыкают, хотя и относятся с разной степенью терпимости. Велика вероятность сильных потрясений для русской грамматики, что в итоге способно привести к глубоким структурным изменениям, не вызванным естественным ходом развития языка, какими стали в своё время, к примеру, унификация

типов склонения, утрата двойственного числа или местоименных энклитик. Мощное влияние англо-американской культуры в широком смысле приводит не только к процессам отторжения исконной русской лексики и вытеснения её англицизмами, но и к сдвигам в грамматическом строе в сторону аналитизма [10, с. 98].

Такие чужеродные проявления в грамматике особенно заполонили рекламные тексты, где регулярно нарушаются нормы склонения существительных, особенно в сфере имён собственных. Это происходит с названиями магазинов, фирм, продуктов питания, лекарственных препаратов, марок автомобилей, стиральных порошков, зубных паст, косметики, одежды и обуви и прочего: «Одна порция “Тайд” придаёт белью белизну»; «Посидели, поговорили с майонез “Слобода”»; «Бельё чистое благодаря Persil»; «Пей вкусную Fanta»; «У “Pampers” 3 впитывающих слоя»; «Я стала экспертом с Блендамед Прозэксперт»; «...на Кардио Твистер вы можете укрепить косые мышцы живота»; «Вас ждут грандиозные скидки в “Мономах”»; «Я чувствую себя хорошо с Lenor»; «Я доверяю только Palett»; «Живите с Coca-Cola»; «В “Мегафон” время выгодных покупок»; «Специальный показ “Сталкер” с критиком Антоном Долиным» (Афиша tut.by); «Новый год с Ваше лото!» (Ваша лато).

Вал бесцеремонного обращения с русской грамматикой нарастает с угрожающей скоростью и уже переходит границы собственно рекламных текстов. Всё чаще в интернете, печатной прессе и литературе можно встретить примеры «сползания» русской грамматики в «яму» аналитизма: «В Польше задержали белоруса на угнанном Mercedes» (tut.by); «Мой гол подкосил вратаря “Ак Барс”» (СЭ); «Пьяный на Mazda сбил пешехода» (tut.by); «Нижегородский бизнесмен вызвал по пьяни скорую и заблокировал её своим Hammer» (nn.ru); «Они являются звёздами Instagram» (yandex.ru); «Во всех регионах Беларуси, кроме Минск, подорожал проезд» (Telegraf.by); «Полтора года работала по специальности, потом ученицей крановщика на “Прибор”. Почему именно на “Прибор”? Да какая разница...» (Д. Корецкий. «Секретные поручения»); «В Минске лихача на Audi на светофоре избивали двое из Ford» (СТВ); «В финале Кубка Англии в пользу “Арсенал” говорят две вещи» (СЭ); «Поехали на рыбалку с Андрей Д.» (Рыбацкий форум Большого Рыболовного Интернет Клуба); «Леди Гага в Минске не будет» («Прессбол»); «Сегодня ЦСКА играет с “Амур”» (СЭ); «Дело о гонках на “Gelendwagen” передано в суд» (Рамблер); «Онлайн фильмы с Виктор Корецкий», «Лучшие фильмы с Виктор Корецкий вы можете смотреть на нашем сайте» (baskino.club); «Чем больше друзей в Скайп, тем веселее» (слоган «Скайпа»); «Опубликовано новое видео падения Boeing в Ростове-на-Дону» (Рамблер); «Продолжается скандал вокруг участия украинского певца Alekseev в белорусском отборе на «Евровидение»» (Sputnik); «Pastirma можно не только заказать в ресторанах, но и купить на рынках и в супермаркетах» (tonkosti.ru); «Недавно в интернете появилось видео, на котором водитель Mercedes дрейфует по площади Славы в Могилёве» (belta.by) и др.

На сайте fb.ru из 9 предложений, где встречается слово «Фейсбук»/Facebook, только в трёх («Как использовать Facebook», «Как пользоваться “Фейсбуком”», «Как пользоваться “Фейсбуком” в таком варианте») соблюдаются нормы склонения существительных. В шести случаях эти нормы были нарушены согласно складывающейся тенденции («Взаимосвязь между пользователями “Фейсбук”», «Функция “Подмигнуть” в “Фейсбук”» и т. п.). В этих и подобных им примерах постепенное языковое изменение происходит в результате сознательной речевой деятельности, входящей в противоречие с нормой языка.

Любопытно, что рекламщики, защищая своё право на такое вольное обращение с родным языком, ссылаются на законы рекламы, традиционно подающие название рекламируемого продукта всегда в одной исходной форме. Это расчёт на максимальную эффективность рекламного текста, направленного, как писал А. А. Леонтьев, «на постоянное внушение, вызывающего определённые психологические стереотипы. Формируется так называемый автоматизм потребления, привычка» [15]. Естественно, что за образец берутся англоязычные стандарты рекламы, которые, заметим, никак не противоречат законам английской грамматики. Получается, что, как говорят юристы, «подзаконный акт» (законы рекламы) ставится выше основного закона (норм языка). Так пытаются достичь «привлечения внимания, оно обеспечивается и яркостью, и контрастностью, и композицией, и любым эффектом неожиданности» [15]. При этом все речевые средства призваны обеспечить достижение главной цели, ибо, как выразился один из специалистов по рекламе Д. Огилви, «рекламная деятельность представляет собой “бизнес слов”» [20, с. 15]. Однако последствия применения таких приёмов рекламного творчества обнаруживаются уже за границами собственно рекламы.

М. В. Панов, обозначая тенденции в развитии современного русского языка, отмечал: «Растёт число имён, у которых нет форм косвенных падежей» [21, с. 10]. Панов имел в виду иные случаи, но удивительным образом его высказывание распространяется и на описываемую нами тенденцию. Вот и получается, что интервенция заимствований в русский язык на фоне искусственного ослабления роли падежных флексий ставит русский язык в новые исторические условия, когда он вынужден балансировать между традицией и новациями.

Насколько подобные способы подачи текста опасны для языка в целом, насколько они укоренились в сознании носителей языка?

Чтобы получить ответы на эти вопросы, мы провели эксперимент, в котором участвовало 50 студентов Белорусского государственного университета: именно молодёжь быстрее и легче всего воспринимает модные новшества, в том числе и в языке. Каждому из них был выдан лист с десятью предложениями, в которые надо было вставить один из трёх вариантов имён собственных, перечисленных в скобках (для примера: *В ... – время выгодных покупок*). Один из вариантов представлял собой латинизированную запись имени (в «Megator»), второй – кириллическое написание «по законам рекламы» (в «Мегатоп»), третий сохранял падежную норму, принятую в русском языке (в «Мегатопе»). Для чистоты эксперимента очередность подачи вариантов в последующих предложениях менялась. В *таблице 1* приводятся общие итоги эксперимента.

Таблица 1

Общие итоги эксперимента 1

	Виды вставок		
	латинизированная	кириллическая падежная	кириллическая рекламная
Количество вставок	197	163	140
В процентах (%)	39,4	32,6	28

Примечание: Общее количество примеров – 500.

Как видим, законы грамматики не стали непреодолимым барьером на пути появления новых нетрадиционных грамматических и графических форм. В 337 случаях из 500 (латинизированная форма + кириллическая рекламная – в сумме 67,4 %) участники эксперимента выбрали варианты с грамматическими и графическими отклонениями, испытывая, очевидно, сильное влияние со стороны рекламных текстов с их «внутренними законами».

Кириллической «законной» падежной форме отдано предпочтение лишь в трети ответов (163 из 500), что составило 32,6 %. При этом чаще всего (36 раз из 50) был выбран вариант *Девушка-мажор на «Лексусе» убила 6 человек*. Вторым по частоте выбора (29) стал вариант предложения *Полоскание горла (с) «Фурасолом» способствует быстрому выздоровлению*. Более половины участников эксперимента предпочли вариант *В «Мегафоне» – время выгодных покупок* (27 человек). Чуть менее половины (21) выбрали вариант *Одна порция «Тайда» придаёт белью белизну*. Лишь один раз такая форма имени продукта была выбрана в предложении *Попробуйте крем от «Нивеи»*.

Варианты с кириллической «рекламной» формой были выбраны в 140 случаях (28 %), причём лидером стало предложение *Удача в придачу с «Евроопт»* – такую форму имени предпочли 43 человека. Очевидно, что на выбор повлиял широко известный слоган рекламной кампании торговой сети «Евроопт».

Следующими по частоте выбора в этой группе стали предложения *Я каждый день ем «Активия»* (18) и *В «Мегафоне» – время выгодных покупок* (17). Лишь однажды кириллическая «рекламная» форма была выбрана в предложении *Yahoo не выдержал конкуренцию с «Гугл» и «Фейсбук»*: там участники эксперимента предпочитали видеть латинизированную форму. Её вообще белорусские студенты выбирали чаще: 197 раз, или в 39,4 % случаев. В этой группе лидируют *Попробуйте крем от Nivea* (40), *Живите с Coca-Cola* (35), *Yahoo не выдержал конкуренцию с Google и Facebook* (34), *Я каждый день ем Activia* (23), *Любимый кофе можешь пить в McDonald's* (22).

Результаты эксперимента показали, что наши опасения о развитии в речевой практике склонности к анализируемому в сфере имён собственных подтвердились. При этом в большинстве случаев, как указывал В. В. Виноградов, «груз грамматического выражения перекладывается с падежной формы на предлог» [3, с. 167]. Причины такой тенденции и прогноз последствий для языка в целом видятся в следующем.

Количество рекламных текстов с разного рода отклонениями от грамматической, лексической и графической норм будет только нарастать (в добавление к перечисленным: «*C Pampers* ваши ночи будут короче»; «*A с Vanish* я уверена, что отстираю всё»; «*Лучшее начало дня – бутерброд с Nutella*»; «*В небесах искрится звёздный хоровод, вместе с Coca-Cola встретим Новый год!*» и т. п.). Частота и повсеместность появления, навязчивость, агрессивный характер рекламных текстов способствуют их запоминанию даже помимо воли носителя языка. При этом некоторые языковые приёмы, применяемые в рекламных текстах, будут всё чаще переходить границы собственно рекламы и проявляться в текстах более широкого круга. При общей тенденции к увеличению количества заимствований, в том числе необязательных, при жёстком прессинге носителей языка со стороны рекламы постепенно будут стираться границы между рекламными и иными текстами в части ненормативного использования падежных форм имён собственных. В последствии тенденция вполне способна затронуть и более широкий круг существительных, что в единичных случаях фиксируется уже сейчас.

Этому поспособствуют и растущая роль английского языка как мирового и как следствие – проникновение англоязычной культуры в русскоязычное культурное пространство с попытками, как выразился В. Г. Костомаров, «изменить “языковой знак” и через него национальную традиционную ментальность» [12, с. 5], и мода на всё иностранное, особенно в молодёжной среде.

Реклама, всё чаще становящаяся «площадкой для игр» [13], будет и дальше формировать в массах стереотипы «клипового» мышления. Игры эти для русского языка не так уж безобидны и в описываемых выше примерах являются очередным проявлением в нём черт аналитизма, о чём писал ещё в 1956 г. болгарский языковед Иван Леков [14, с. 23]. А ведь этого легко можно было бы избежать, используя авторы реклам родное понятие: «С подгузниками “Pampers” ваши ночи станут короче» или «Вы можете установить соединение с сетью Facebook».

Угроза русской грамматике не так мала, как может показаться: не забудем, что когда-то произошло с болгарским языком, утратившим падежные флексии имён и отличающимся ныне от других славянских языков аналитическим характером именной системы. Как неоднократно указывали болгаристы, «в болгарском языке аналитизм связан с исчезновением определённой грамматической категории – падежа» [22]. И хотя причины, вызвавшие такие изменения в болгарской грамматике, иные [17, с. 145; 18, с. 246–264], чем в рассматриваемых нами примерах, результат может быть одинаков.

Вот почему рекламный текст, являясь средством воздействия на носителя языка, не должен превращаться в инструмент, с помощью которого воздействуют на сам язык. Однако практически выполнение этого пожелания вряд ли осуществимо.

В семантике также происходят изменения на фоне столкновения старого и нового пришлого. Как отмечал У. Вайнрайх, «с точки зрения семантики и стилистики заимствованная лексика может сначала оказаться в положении свободного варьирования со старым словарным запасом, но в дальнейшем, если и родное и заимствованное слово выживают, обычно происходит специализация значений» [2]. Так, к примеру, происходит с новым заимствованием *барбершоп*, которое на фоне русифицированного *парикмахерская* специализирует свою семантику: «Мода на барбершопы, или мужские парикмахерские, появилась не так давно» (lenta.ru). Впрочем, ряд примеров заставляет сомневаться, что значение слова уже устоялось: «Все, как правило, открывают обычные салоны красоты вроде наших “Светлана” или “У Юли”. И называют их барбершопами. Там всё называется барбершопами» (lenta.ru).

При этих тенденциях было интересно выяснить, как нынешние молодые носители языка сами воспринимают лексические и грамматические новации, есть ли у них сопротивление навязываемым формам, которое присутствует у пуристически настроенных носителей языка старших поколений. С этой целью мы провели эксперимент, в котором приняли участие 100 человек: школьники старших классов школ г. Минска и студенты филологического факультета БГУ в возрасте от 16 до 22 лет, из них 55 человек женского пола и 45 мужского. Каждому участнику эксперимента предлагалась анкета с десятью предложениями. В них в пустые места надо было вписать подходящее слово, выбрав его из прилагаемого перечня. У всех участников был выбор между уже давно используемым в языке словом и модным нововведением (*хейтер*, *хайп*, *барбершоп*, *файерплэйс*, *баттл*, *лайфхак*, *аутфит*, *лук*, *юзер*, *зафрендиться*, *пошопиться*, *бойфренд*). Для примера приведём первое задание: У Бузовой в Инстаграме на

10 млн. подписчиков 2 млн. (ненавистников, хейтеров, недоброжелателей). Общие результаты эксперимента отражены в таблице 2.

Таблица 2

Общие итоги эксперимента 2

Варианты ответов	Количество слов	Лица женского пола	Лица мужского пола	Всего
Модное нововведение	12	224 (18,5 %)	305 (31 %)	529 (24 %)
Старая форма	20	964 (80,5 %)	683 (69 %)	1647 (75 %)
Не дали ответ		12 (1 %)	–	12 (1 %)

24 % опрошенных предпочли новомодную форму старой. В целом выбор участниками эксперимента той или иной формы зависел от конкретного случая. Так, 74 % участников эксперимента предпочли слово *хейтер* словам *недоброжелатели* и *ненавистники*, 48 % предпочли слово *лайфхак* словам *советы*, *рекомендации*, *инструкции*, а 45 % – слово *хайп* словам *ажитаж* и *шум*. Напротив, 87 % опрошенных предпочли старое *кострище* входящему в моду *файерплэйс* (10 %).

Вместе с тем следует помнить, что тенденция к неразборчивому заимствованию имеет свойство распространяться, отвоёвывая у русской лексики речевое пространство. Вот один из свежих примеров: «*Не то чтобы я музыкальный эксперт, но мотаюсь по опен-эйрам и рок-концертам половину своей жизни*» (nn.ru 21.08.2019). Очевидно, что вся история русского литературного языка свидетельствует о его особой «демократичности» и крайней терпимости к чужим словам. Как писали белорусские лингвисты, «ему всегда был чужд воинствующий ксенофобный пуризм, он много и легко заимствовал, и заимствования здесь не воспринимались как угроза национальной самобытности» [19, с. 399]. Однако давление извне на лексическую систему часто в условиях отсутствия «лексического дефицита», о котором писал У. Вайнрайх, приводит к переизбытку заимствований и вытеснению из употребления исконных элементов. Поэтому, как отмечал В. М. Живов, «язык меняется не в силу системных внутрилингвистических факторов (абстрактных “законов изменения”), а в результате взаимодействия различных социокультурных параметров его употребления» [8], а Л. И. Скворцов прямо говорил, что «иноземное засилье нам грозит» [23].

Конечно, до статуса пиджина русскому языку далеко. У языка пока хватает сил и средств, чтобы бороться с иноязыковой интервенцией. Но в этой борьбе здорового консерватизма против чужеродных лексических нововведений силы не равны: ясно, что консерватизм проиграет. Он всегда проигрывал, во все времена, однако играл свою положительную роль, обращая внимание носителей языка на проблемы языка. Говорить об этом надо, потому что, отражая чужую картину мира, мы меняем национальный менталитет.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ССЫЛКИ

1. *Белинский, В. Г.* Полное собрание сочинений: в 13 т. / В. Г. Белинский. – М. : изд-во Акад. наук СССР, 1953–1959. – Т. XI. Письма, 1829–1840. – 1956. – 718 с.

2. Вайнрайх, У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Новое в лингвистике. Вып. 6. Языковые контакты. – М. : Прогресс, 1972. – С. 25–60.
3. Виноградов, В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – М.-Л. : Учпедгиз, 1947. – 784 с.
4. Винокур, Г. О. Язык писателя и норма / Г. О. Винокур // In Honor of Professor Victor Levin: Russian Philology and History [W. Moscovitch et al., eds.]. – Jerusalem, 1992. – С. 19–33.
5. Вопросы стилистики русского языка / Под ред. Л. И. Шоцкой. – Иркутск : изд-во Иркутского пед. ин-та, 1973. – 205 с.
6. Доррен, Г. Лингво. Языковой пейзаж Европы / Г. Доррен. – М. : изд-во «КоЛибри», 2017. – 336 с.
7. Друговейко-Должанская, С. В. Языковой пуризм [Электронный ресурс] / С. В. Друговейко-Должанская. – Режим доступа: <http://grammar.ru>. – Дата доступа: 05.03.2024.
8. Живов, В. М. Язык и революция. Размышления над старой книгой А. М. Селищева «Язык революционной эпохи» и над процессами, которые Селищев не успел описать / В. М. Живов // Отечественные записки. – 2005. – № 2. – С. 175–200.
9. Зубова, Л. В. Что может угрожать языку и культуре? / Л. В. Зубова // Знамя. – 2006. – № 10. – С. 185–191.
10. Калюта, А. М. Всегда ли язык изменяется в нужную сторону? / А. М. Калюта // In honorem : сб. ст. к 90-летию А. Е. Супруна / Под ред. Е. Н. Руденко, А. А. Кожиновой. – Минск : РИВШ, 2018. – С. 95–103.
11. Калюта, А. М. Русский язык в XXI веке: уже пиджин или еще все-таки язык? [Электронный ресурс] / А. М. Калюта. – Режим доступа: <http://news.flarus.ru/?topic=7929>. – Дата доступа: 05.03.2024.
12. Костомаров, В. Г. Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа / В. Г. Костомаров. – СПб. : Златоуст, 1999. – 319 с.
13. Кронгауз, М. А. Русский язык на грани нервного срыва / М. А. Кронгауз. – М. : Языки славянских культур, 2008. – 320 с.
14. Леков, И. Отклонения от флективного строя в славянских языках / И. Леков // Вопросы языкознания. – 1956. – № 2. – С. 18–27.
15. Леонтьев, А. А. Прикладная психолингвистика речевого общения и массовой коммуникации / А. А. Леонтьев ; под ред. А. С. Маркосян, Д. А. Леонтьева, Ю. А. Сорокина. – М., 2008. – 271 с.
16. Маринова, Е. В. «Вечный вопрос» о заимствованиях / Е. В. Маринова // Русская речь. – 2014. – № 2. – С. 59–65.
17. Мирчев, К. Историческа граматика на българския език / К. Мирчев. – София : Наука и изкуство, 1963. – 274 с.
18. Младенов, С. История на българския език / С. Младенов. – София : Издателство на Българската Академия на науките, 1979. – 412 с.
19. Общее языкознание / Под общ. ред. А. Е. Супруна. – Минск : Выш. шк., 1983. – 456 с.
20. Огилви, Д. Откровения рекламного агента / Д. Огилви. – Пер. с англ. – М. : Финстатинформ, 1994. – 109 с.
21. Панов, М. В. О некоторых общих тенденциях в развитии русского литературного языка XX века / М. В. Панов // Вопросы языкознания. – 1963. – № 1. – С. 3–17.
22. Попов, К. Русско-болгарские синтаксические параллели [Электронный ресурс] / К. Попов. – Режим доступа: <http://digilib.phil.muni.cz>. – Дата доступа: 05.03.2024.
23. Скворцов, Л. И. Язык, общение и культура / Л. И. Скворцов // Русский язык в школе. – 1994. – № 1. – С. 17–24.
24. Солженицын, А. И. Русский словарь языкового расширения / А. И. Солженицын. – М. : Русский путь, 2000. – 280 с.
25. Супрун, А. Е. Лекции по теории речевой деятельности / А. Е. Супрун. – Минск : изд-во БГУ, 1996. – 287 с.
26. Хауген, Э. Языковой контакт / Э. Хауген // Новое в лингвистике. Вып. 6. Языковые контакты. – М. : Прогресс, 1972. – С. 61–80.

А. В. Кириченко

УДК 80:378.4(476-25)096(091)

Кафедра классической филологии, филологический факультет, Белорусский государственный университет, Минск, Республика Беларусь

КЛАССИЧЕСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ В БЕЛОРУССКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ: СТАНОВЛЕНИЕ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

В статье представлены основные этапы становления кафедры классической филологии Белорусского государственного университета, сотрудники, стоявшие у истоков создания кафедры, значимость Г. И. Шевченко в открытии новой специальности и кафедры, преподаватели кафедры в настоящее время; научная, учебно-методическая и воспитательная работа кафедры, ее достижения.

Ключевые слова: классическая филология; кафедра классической филологии; Г. И. Шевченко; проекты кафедры.

Образец цитирования: Кириченко А. В. Классическая филология в Белорусском государственном университете: становление и современное состояние / А. В. Кириченко // София: электрон. науч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 71–75.

A. Kirychenka

Department of Classical Philology of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

CLASSICAL PHILOLOGY AT THE BELARUSIAN STATE UNIVERSITY: FORMATION AND CURRENT STATE

The article presents the main stages in the formation of the Department of Classical Philology of the Belarusian State University, the employees who stood at the origins of the creation of the department, the significance of G.I. Shevchenko in the opening of a new specialty and department, teachers of the department at present; scientific, educational, methodological and educational work of the department, its achievements.

Keywords: Classical philology; department of classical philology; G.I. Shevchenko; department projects.

For citation: Kirychenka A. Classical Philology at the Belarusian State University: Formation and Current State. Sophia. 2024;1:71–75. Russian.

Автор:

Арина Владимировна Кириченко – кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой классической филологии филологического факультета Белорусского государственного университета.

<https://orcid.org/0009-0004-4366-5675>
arinakirichenko1972@gmail.com

Author:

Aryna Kirychenka – PhD in Philology, Associate Professor, head of the Department of Classical Philology of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

*К 85-летию филологического факультета БГУ
и 25-летию первого выпуска специальности «Классическая филология»*

В 2024 г. филологический факультет БГУ празднует свое 85-летие и без малого 30 лет на нем функционирует кафедра классической филологии – единственная на сегодняшний день в Республике Беларусь кафедра подобного профиля, осуществляющая выпуск специалистов в области латинского и древнегреческого языков и античной литературы.

История кафедры классической филологии как структурной единицы филологического факультета берет свое начало в 1995 г., однако первый набор на специальность «Классическая филология» был осуществлен в 1994 г., а перед этим 10 студентов отделения русской филологии с 1990 по 1994 год получали дополнительную квалификацию по классической филологии, что было вызвано потребностью в собственных преподавателях латинского и древнегреческого языков в Республике Беларусь после распада СССР. Открытие новой специальности, создание кафедры классической филологии неразрывно связано с именем выдающегося человека, ученого, педагога Галины Ивановны Шевченко [2]. Именно Галина Ивановна, историк по основному образованию и кандидат филологических наук, с ее широчайшим кругозором, великолепной эрудицией, неумной энергией смогла организовать такое непростое дело, как создание новой для независимой Беларуси специальности и открытие новой кафедры. Галине Ивановне помогали Антонина Васильевна Гарник (сейчас профессор кафедры классической филологии БГУ, кандидат филологических наук, доцент), Людмила Николаевна Мушнина (сейчас доцент кафедры романской филологии института иностранных языков Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена (Санкт-Петербург), кандидат филологических наук, доцент), старший преподаватель Галина Романовна Наливайко (1933–2013), Андрей Зиновьевич Цисык (сейчас доцент кафедры латинского языка Белорусского государственного медицинского университета, кандидат филологических наук, доцент). Конечно, все происходило при поддержке и содействии декана филологического факультета в то время Ларисы Александровны Муриной.

О значении классической филологии и необходимости подготовки специалистов в этой области замечательно сказала Г. И. Шевченко: «Варта памятаць, што антычная культура непаўторная і ўнікальная. Патрабуецца адмысловы падыход да яе вывучэння, бо, з аднаго боку, яна ўсёабдымная і глабальная, з іншага – з’ява адзінкавая. Тым не менш, цалкам відавочна, што разуменне таго, што адбываецца ў нашы дні, будзе больш паглыбленым, калі глядзець праз прызму мінулага і досвед іншых народаў. Для больш дасканалага асэнсавання сутнасці антычнай цывілізацыі і яе ўплыву на сучасную культуру неабходны падрыхтаваныя кадры, якія ведаюць класічныя мовы, антычную філасофію, літаратуру, гісторыю, культуру» [4, с. 4].

Из первых выпускников отделения русского языка и литературы филологического факультета со специализацией по классической филологии 1994 года на данный момент на кафедре работают А. В. Кириченко (сейчас заведующий кафедрой классической филологии БГУ, кандидат филологических наук, доцент), старшие преподаватели Ю. А. Сединина-Барковская, Н. В. Протасевич. В 1999 г. состоялся первый выпуск специальности «Классическая филология», из которого в ряды кафедры влились

О. Г. Прокопчук (заведующий кафедрой классической филологии БГУ с 2017 по 2023 г., кандидат филологических наук, доцент), Е. В. Стриго (доцент кафедры классической филологии БГУ, кандидат филологических наук, доцент), Д. Н. Гомон (доцент кафедры классической филологии БГУ, кандидат филологических наук, доцент), О. С. Зарембо (доцент кафедры классической филологии БГУ до 2022 г., кандидат филологических наук, доцент), Д. Г. Минкевич (старший преподаватель кафедры классической филологии БГУ), К. А. Тананушко (старший преподаватель кафедры классической филологии БГУ до 2020 г.). Позже сотрудниками стали А. В. Давыдова (с 2014 г.) и Е. С. Леончик (с 2021 г.), также выпускники кафедры (*рис.*).

Рис. Кафедра классической филологии. 2022 г.

В период с 1999 г. по настоящее время состоялось семь выпусков специальности «Классическая филология», в 2025 г. дипломы получит восьмой набор. Выпускниками кафедры защищены одна докторская и десять кандидатских диссертаций. Кафедра классической филологии обеспечивает преподавание латинского языка на восьми факультетах БГУ, древнегреческого языка на двух факультетах, дисциплин специальности «Классическая филология», являясь по сути общеуниверситетской. Выпускники кафедры преподают в Белорусском государственном медицинском университете, Белорусском государственном технологическом университете, Витебском государственном медицинском университете, Академии управления, Минской духовной академии.

Без преувеличения можно сказать, что все преподаватели кафедры классической филологии, бывшие и нынешние, – это люди, преданные своей специальности и любящие преподавательскую работу, умеющие увлечь студентов различных

факультетов преподаваемым предметом. Ярким свидетельством этого служит ежегодный общеуниверситетский конкурс студенческих работ «Культурное наследие Античности и современность», в котором в 2023 г. приняли участие более 250 студентов филологического, биологического, юридического, исторического факультетов, а также факультетов социокультурных коммуникаций и философских и социальных наук и студенты Белорусского государственного медицинского университета, Минского государственного медицинского колледжа [1].

Научная и учебно-методическая работа кафедры представлена организацией и проведением ставшего уже традиционным межуниверситетского круглого стола «Методика преподавания латинского языка и дисциплин классического цикла», к которому в 2024 г. присоединились коллеги из Петрозаводска и Санкт-Петербурга [3], изданием девяти выпусков сборника научных статей «*Studia philologica*», участием преподавателей кафедры в научных конференциях в Беларуси и за ее пределами.

Научно-исследовательская и воспитательная работа со студентами отражена в ряде проектов: «*Myths around us*» в рамках международного проекта «*Our Mythical Childhood...*» (2018 г.), «Латиноязычные надписи в храмовой культуре Беларуси» (2018 г.), имевшем свое продолжение в проекте «Латино- и грекоязычные надписи в храмовой культуре Беларуси» (2021 г.), занявшем 3-е место в конкурсе на лучший молодежный проект БГУ, «Наша Родина на картах и гравюрах ВКЛ» (2020 г.). Студенческие проекты дважды были представлены на Республиканской выставке научно-методической литературы, педагогического опыта и творчества молодежи. Любители античной поэзии и ее перевода пробуют свои силы в студенческом кружке «Грамада перакладчыкаў» под руководством Д. Г. Минкевича. Практически все студенты специальности «Классическая филология» ежегодно принимают участие в Научной студенческой конференции филологического факультета БГУ, а также в других научных конференциях. В 2023 г. доклад студентов 2-го курса В. Грицевича и Е. Гапеевой занял 1-е место на 75-й Всероссийской (с международным участием) научной конференции обучающихся и молодых ученых (институт филологии Петрозаводского государственного университета, Россия). Научным исследованиям выпускников кафедры неоднократно присваивались 1-я, 2-я и 3-я категории Республиканского конкурса научных работ студентов.

Преподавателями кафедры создано немалое количество учебников, учебно-методических пособий и электронных учебно-методических комплексов по латинскому, древнегреческому и новогреческому языкам для студентов всех факультетов БГУ, где ведется преподавание этих языков, по античной литературе. Все эти издания, а также информация о сотрудниках кафедры классической филологии, материалы для студентов размещены на сайте кафедры <https://graecolatini.by>. Сведения обо всех мероприятиях кафедры можно найти в группах кафедры в социальных сетях (<https://www.facebook.com/graecolatini/>, https://vk.com/classica_bsu).

Scientia vincit – мы побеждаем знанием – так звучит девиз кафедры классической филологии БГУ, и данный девиз в полной мере отражает содержание и смысл всех аспектов деятельности кафедры классической филологии и филологического факультета БГУ в целом.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ССЫЛКИ

1. Итоги общеуниверситетского конкурса творческих работ «Культурное наследие Античности и современность» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://philology.bsu.by/ru/news/faculty-news/2487-itogi-obshcheuniversitetskogo-konkursa-tvorcheskikh-rabot-kulturnoe-nasledie-antichnosti-i-sovremennost?> – Дата доступа: 03.02.2024.
2. *Кириченко, А. В.* Г. И. Шевченко – основоположник школы классической филологии в Беларуси / А. В. Кириченко // София: электрон. науч.-просветит. журнал / БГУ, ФБ БГУ, ОО «Союз женщин БГУ». – 2021. – № 2. – С. 103–105.
3. Межуниверситетский круглый стол «Методика преподавания латинского языка и дисциплин классического цикла» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://philology.bsu.by/ru/news/faculty-news/2512-mezhuniversitetskij-kruglyj-stol-metodika-prepodavaniya-latinskogo-yazyka-i-distsiplin-klassicheskogo-tsikla?> – Дата доступа: 03.02.2024.
4. *Шаўчэнка, Г. І.* Кафедры класічнай філалогіі БДУ – 20 гадоў / Г. І. Шаўчэнка // Філалагічныя штудыі = Studia philologica: зб. навук. арт. / пад рэд. Г. І. Шаўчэнка, К. А. Тананушкі; рэдкал.: А. В. Гарнік [і інш.]. – Вып. 8. – Мінск : РІВШ, 2015. – 130 с.

И. В. Казакова

УДК 82.09(476)(092)

Кафедра истории белорусской литературы, филологический факультет, Белорусский государственный университет, Минск, Республика Беларусь

НЕ ПРОСТО РАБОТА, А ЖИЗНЬ И СУДЬБА (Маргарита Борисовна Ефимова)

В статье рассказывается о выдающемся исследователе белорусской детской литературы, кандидате филологических наук, доценте Маргарите Борисовне Ефимовой, которая долгое время работала на филологическом факультете Белорусского государственного университета на кафедре белорусской литературы. М. Б. Ефимова основала на филологическом факультете вначале кружок художественного чтения, а потом студенческий театр-студию «Летуценнік».

Ключевые слова: кандидат филологических наук; доцент; литературовед; белорусская литература; детская литература; художественное чтение; студенческий театр.

Образец цитирования: Казакова И. В. Не просто работа, а жизнь и судьба (Маргарита Борисовна Ефимова) / И. В. Казакова // София: электрон. науч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 76–80.

I. Kazakova

Department of History of Belarusian Literature of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

NOT JUST WORK, BUT LIFE AND DESTINY (Margarita Borisovna Efimova)

The article talks about the candidate of philological sciences, associate professor, Margarita Borisovna Efimova, an outstanding researcher of Belarusian children's literature, who worked at the philological faculty at the department of Belarusian literature for a long time. M.B. Efimova first founded the artistic reading circle at the Faculty of Philology, and then the student theater-studio «Letutsennik».

Keywords: candidate of philological sciences; associate professor; literary critic; Belarusian literature; children's literature; artistic reading; student theater.

For citation: Kazakova I. Not Just Work, but Life and Destiny (Margarita Borisovna Efimova). *Sophia*. 2022;2;76–80. Russian.

Автор:**Ирина Валерьевна**

Казакова – доктор филологических наук, профессор, профессор кафедры истории белорусской литературы филологического факультета БГУ.

Author:

Kazakova Irina – Doctor of Science (Philology), Professor, Professor of the Department of the History of Belarusian Literature of the Faculty of Philology, BSU.

<https://orcid.org/0009-0004-0578-7313>
irina_sml@bk.ru

Когда вся жизнь связана с университетом, когда твоя работа – это не просто работа, а жизнь и судьба, всегда помнишь о тех, кто был для тебя примером служения своему делу... Маргарита Борисовна Ефимова – кандидат филологических наук, доцент, литературовед, критик, методист, член Союза писателей Беларуси, прекрасный педагог, творческая натура, равнодушный искренний человек, всей душой любивший белорусскую культуру, белорусскую литературу; человек, чьё сердце навсегда было отдано Белорусскому государственному университету и студентам.

Маргарита Борисовна родилась в преподавательской семье 25 декабря 1927 года в г. Орша Витебской области. До войны училась в белорусской средней школе № 2 г. Орша, последний год перед войной – в средней школе № 3. Во время войны училась в Заветлужской средней школе Пыщугского района Горьковской области, с 1943 по весну 1945 года – в г. Бежецке Калининской области. В 1946 году закончила десятый класс в г. Брест (средняя школа № 3) и стала студенткой филологического факультета Белорусского государственного университета имени В. И. Ленина. Работала на восстановлении университета, была бригадиром девочек-первокурсниц, отмечена благодарностью ректора. В 1951 году с отличием окончила БГУ. В 1951–1955 гг. – аспирантка БГУ, в марте 1956 года защитила кандидатскую диссертацию. Рабочий путь начала преподавателем в Могилёвском педагогическом институте на кафедре белорусской литературы (1955–1966). С 1966-го – доцент кафедры белорусской литературы БГУ, преподавала историю белорусской литературы, читала спецкурсы по белорусской современной поэзии, по белорусской детской литературе, вела научный семинар по белорусской детской литературе, практикум по художественному чтению. Кроме филологического факультета читала лекции по белорусской литературе на факультете журналистики и математическом факультете, в педагогическом институте, а также на курсах повышения квалификации учителей, руководила студенческой практикой.

М. Б. Ефимова активно принимала участие в общественной и культурной жизни республики, Белорусского государственного университета и филфака. На протяжении восьми лет выбиралась народным заседателем Московского района города Минска. Активно выступала как лектор в Минске, читала лекции и циклы лекций по всей республике, принимала участие во всесоюзных сборах по лекторскому мастерству. Тематика лекций была связана с популяризацией белорусской литературы, вопросами лекторского мастерства, проблемами эстетического воспитания молодёжи. Являлась постоянным членом Республиканского совета по методике лекционного мастерства товарищества «Веды». Большое внимание уделяла эстетическому воспитанию студентов, и не только филологического факультета, много раз выступала с лекциями об эстетике поведения на географическом, биологическом, юридическом, химическом факультетах. Совместно со студентами филфака организовывала и проводила на биологическом, химическом факультетах вечера белорусской поэзии.

Преподавательскую и общественную деятельность М. Б. Ефимова плодотворно объединяла с научно-исследовательской, круг её научных интересов широк: история белорусской литературы, белорусской детской литературы, методика преподавания литературы, эстетического воспитания, художественного чтения, педагогического мастерства и др. Много сделано ею в области исследования белорусской детской литературы, тут она во многих смыслах первооткрыватель: на материале белорусской детской литературы ею выпущена первая книга, где на общем фоне развития белорусской

детской литературы рассматривается творчество Янки Мавра (монография «Янка Маўр. Жыццё і творчасць», 1960). Ею издано первое учебно-методическое пособие «Беларуская дзіцячая літаратура» (1965) для студентов-заочников вузов Беларуси.

М. Б. Ефимова – автор первых программ по белорусской детской литературе.

В 1958 г. ею была составлена в соответствии с учебным планом «Программа по русской и белорусской детской литературе для студентов вузов БССР» (1960, 1967, 1977). Маргаритой Борисовной подготовлены первые программы по белорусской детской литературе и для педагогических училищ, которые не раз переиздавались. Ею написаны новые программы для педучилищ «Белорусская детская литература с практикумом по художественному чтению» отдельно для специальностей «Дошкольное воспитание» и «Преподавание в начальной школе».

Под научным руководством М. Б. Ефимовой защищены четыре кандидатские диссертации (на материале белорусской детской литературы). Она – автор ряда предисловий к рекомендательным документам «Детская литература БССР», к книгам белорусских писателей (А. Василевич, В. Витки, Я. Мавра, А. Якимовича, П. Ковалёва, А. Деружинского и др.), многочисленных рецензий, проблемных статей по детской литературе (история становления, специфика, новая интерпретация), по методике преподавания литературы, художественного чтения в школе. Популяризации белорусского слова, литературы содействовали многочисленные сценарии литературных вечеров М. Б. Ефимовой, которые систематически публиковались и публикуются в периодике, выпущены отдельными изданиями.

Автор книг: «Янка Маўр» (1960), «Беларуская дзіцячая літаратура» (1965), «Літаратурныя вечары ў школе» (1977), «Цэлы свет – дзецям» (1983), «Зямля бацькоў, зямля святая» (книга сценариев литературных вечеров, 1997) и др. Составитель книг про Скорину («Адкрыць нашчадкаў Скарыну» (1989), «Народу свайму ўслугуючы...» (1990)).

Многое сделала Маргарита Борисовна, чтобы вернуть в белорусскую детскую литературу лучшие произведения для детей, авторы которых долгие годы были незаслуженно забытыми. Она старалась целостно, полно прочитать историю белорусской литературы, эстетично, вдумчиво выявляя её достижения. Это подтверждается, например, содержанием хрестоматии для педучилищ (1996), её выступлениями в периодических изданиях.

М. Б. Ефимова была членом бюро секции детской литературы Союза писателей Беларуси, членом редакционных коллегий издательства «Юность» и журнала «Вясёлка», на белорусском радио на волне «Радиокарусель» вела цикл передач «Чарадзейная скарбонка», посвящённый белорусской детской литературе. Она награждена медалями и грамотами, в том числе Почётными грамотами Министерства образования, Министерства культуры, грамотами ректората, а также почётной грамотой «За заслуги перед университетом» и др.

Маргарита Борисовна всегда была активным участником и автором сценариев многочисленных литературных филфаковских вечеров и встреч. Она – основатель, неизменный руководитель и режиссёр (на общественных началах) филфаковского театра-студии «Летуценнік» (сначала это был кружок художественного чтения), который в особенно тесном контакте работал с Государственным литературным музеем Янки Купалы (рис.). Студенческий театр филфака (нередко вместе с работниками Купаловского музея) объездил всю Беларусь, принимал участие во многих мероприятиях, которые

проводились в музее Купалы, выступал в Доме литератора, Доме учителя, Дворце профсоюзов, на общеуниверситетской сцене, на открытых сценах Минска, в школах, в Вязинке и т. д. По приглашениям «Летуценнік» филфака БГУ выезжал на встречи со студентами Гомельского университета, Гомельского педучилища, в военные части. Принимал участие в республиканских конкурсах-смотре профессиональных и самодеятельных коллективов, был в числе лучших, отмечен дипломами и Почётной грамотой Министерства культуры Республики Беларусь.

Рис. Студенческий театр-студия «Летуценнік» филологического факультета БГУ, 1985–1986 гг.

Участники спектакля «Паўлінка» – студенты филологического факультета специальности белорусско-русская филология БГУ.

Нижний ряд (слева направо): Ирина Баранова (Казакова), племянница Янки Купалы Ядвига Юльяновна Романовская, создатель и художественный руководитель театра Маргарита Борисовна Ефимова, Юрий Хитрый, Татьяна Доборович (Кожевникова).

Средний ряд (слева направо): Елена Третьякова (Муравицкая), Владимир Куликович, Анастасия Шейбак (Гулак), Валерий Максимович, Александр Баркович.

Верхний ряд (слева направо): Игорь Запрудский, Ольга Ходневич, Юрий Степанчук.

В 1992 году «Летуценнік» был рекомендован на звание народного коллектива, он заслужил внимание прессы, выступления филфаковского театра-студии транслировались на республиканском радио, «летуценніков» приглашали и к участию в телепрограммах. Его участниками (и ещё участниками кружка художественного слова) в разные годы были С. Малюкович, Л. Кулаженко, М. Пригодич, Л. Бригадина (Семешко), А. Бутевич, И. Запрудский, В. Куликович, В. Рагойша, И. Баранова (Казакова), Ю. Степанчук, Ю. Хитрый, В. Максимович, Н. Левченко, А. Веко, А. Курагина, А. Турович, Д. Литвиненко, А. Живолковская, Н. Апанович, А. Баркович, Н. Антипова,

М. Рутковский, В. Фалалеев, В. Замостик, Т. Походня, А. Маковская, И. Пислевич, Н. Клемято – все они были студентами филологического факультета, а некоторые из них стали потом преподавателями.

Для нас, студентов филфака, Маргарита Борисовна была не просто преподавателем, не просто творческим руководителем студенческого театра-студии, она была настоящим Наставником во всём, добрым другом и советчиком, который окружал нас материнской заботой. Мы, молодые девчонки, многому у неё учились, смотрели на неё с восхищением: всегда (даже в очень зрелом возрасте) стройная фигура и прямая спина, поистине королевская осанка, летящая походка, безукоризненная причёска, неброский аккуратный макияж, скромная элегантность в одежде, внимательный заинтересованный взгляд, глаза, лучащиеся искренней любовью к нам, своим ученикам.

Мне очень хотелось продолжить дело Маргариты Борисовны, возродить студенческий театр-студию «Летуценнік», хотелось, чтобы на филфаковской сцене вновь зазвучала бессмертная Купаловская «Паўлінка». И это удалось! Новый состав студенческого театра «Летуценнік» вышел на филфаковскую сцену спустя двадцать лет. Театр был создан при кабинете-музее белорусской народной культуры, который я основала на филологическом факультете. В спектакле «Паўлінка» принимали участие студенты первых и вторых курсов отделения белорусской, русской и славянской филологии. На премьеру пришли выпускники филфака, те, кто играл в этом спектакле двадцать лет назад. Конечно же, мы пригласили нашу дорогую Маргариту Борисовну Ефимову. Это был наш подарок на её юбилей, на её 80-летие. Это был прекрасный вечер, отличный спектакль и очень важный диалог поколений!

Наш «Летуценнік» теперь трансформировался в студенческий фольклорно-этнографический ансамбль «Багач», который завоевал себе популярность, выступая с «Гуканнем вясны» в Вязынке, проводя весёлые Коляды на филфаке, выступая на различных университетских и факультетских мероприятиях.

Появился также и уже стал традиционным конкурс творческих работ детей сотрудников БГУ «Летуценнікі 202...», который уже несколько лет ко Дню защиты детей проводит первичная организация Белорусского союза женщин БГУ.

Давая напутствие своим ученикам, выпускникам филологического факультета, Маргарита Борисовна писала для нас стихи. Многие из них оказались пророческими. Например, мне (я тогда играла Павлинку в одноименном спектакле) она написала такое стихотворение (его я нигде не записывала, но помню всю жизнь):

*Ясна пані, Ірынка-Паўлінка!
У вачах тваіх ззяе гарэза-іскрынка!
Ведаю добра, – ні ў чым ты ня зблышаеш:
Дзетак народзіш, дысертцыю напішаеш!*

Именно так в моей жизни всё и сложилось. И Маргарита Борисовна навсегда осталась для меня примером равнодушного отношения к своей работе, к своим ученикам, примером истинного служения избранному делу.

Г. М. Мятліцкая

УДК 81(476)(092)

Кафедра гісторыі беларускай літаратуры, філалагічны факультэт, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Рэспубліка Беларусь

РУПНАЯ ПРАЦАЎНИЦА НА ФІЛАЛАГІЧНАЙ НІВЕ (Вольга Васільеўна Казлова)

Артыкул знаёміць з асобай Вольгі Васільеўны Казловай, больш за шэсць дзясяткаў гадоў якой прайшло на філалагічным факультэце Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Разглядаюцца занатаваныя ў яе працах напрамкі дзейнасці кафедры беларускай літаратуры ў другой палове XX ст.

Ключавыя словы: Вольга Васільеўна Казлова; літаратуразнаўства; Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт; філалагічны факультэт; навуковыя школы.

Узор цытавання: Мятліцкая Г. М. Рупная працаўніца на філалагічнай ніве (Вольга Васільеўна Казлова) / Г. М. Мятліцкая // София: электрон. науч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 81–86.

Н. Miatlitskaya

Department of History of Belarusian Literature of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

THE DILIGENT WORKER IN THE FIELD OF PHILOLOGY (Olga Vasilievna Kozlova)

The article introduces the personality of Olga Vasilievna Kozlova, who worked at the Faculty of Philology of the Belarusian State University for more than six decades. The activity of the Department of Belarusian Literature in the second half of the 20th century, noted in her works, is considered.

Keywords: Olga Vasilievna Kozlova; literary studies; Belarusian State University; Faculty of Philology; scientific schools.

For citation: Miatlitskaya N. The Diligent Worker in the Field of Philology (Olga Vasilievna Kozlova) Sophia. 2024;1:81–86. Belarussian.

Аўтар:

Ганна Мікалаеўна Мятліцкая – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры гісторыі беларускай літаратуры філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

hanna.miatlitskaya@gmail.com

Author:

Hanna Miatlitskaya – PhD in Philology, Associate Professor of the Department of History of Belarusian Literature of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

Вольга Васільеўна Казлова (1925–2009) – літаратуразнаўца, кандыдат філалагічных навук (1953), дацэнт. Заслужаны работнік вышэйшай школы Беларусі (1982) [1]. Доўгі час яна працавала на кафедры беларускай літаратуры філалагічнага факультэта БДУ.

Суровай зімой 1943 года Вольга Казлова прыехала на чыгуначную станцыю Сходня пад Масквой, дзе аднавіў сваю працу Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (пра гэты перыяд яна падрабязна расказала ў артыкулах «Універсітэцкі шлях Івана Паўлавіча Мележа», «Постаць майго хроснага бацькі Міхася Рыгоровіча Ларчанкі», «Дыпламатычны вектар Пятра Андрэевіча Абрасімава» і інш.). З таго часу, па словах самой Вольгі Васільеўны, больш за 60 гадоў яе жыцця было звязана з філалагічным факультэтам БДУ.

У 1970-я і першай палове 1980-х гг. В. В. Казлова з’яўлялася загадчыкам кафедры беларускай літаратуры, якая тады перажывала сапраўдны росквіт, на ёй працаваў шэраг выдатных выкладчыкаў і вучоных. Паводле ўспамінаў прафесара Т. І. Шамякінай, «традыцыі Міхася Ларчанкі, які ўзначальваў кафедру беларускай літаратуры на працягу дваццаці васьмі гадоў, працягвала Вольга Васільеўна, калі сама стала загадчыкам той самай кафедры. Час яе кіравання – 1972–1985 гг. – бяспрэчна, залаты век кафедры, незабыўныя, шчаслівыя гады... Кафедра была цэнтрам вывучэння не толькі беларускай літаратуры, але і фальклору, методыкі выкладання літаратуразнаўчых дысцыплін. Тады тут працавалі вядучыя беларускія навукоўцы, дактары навук, прафесары Іван Навуменка, Алёг Лойка, Сцяпан Александровіч, Дзмітрый Бугаёў, Ніл Гілевіч, дацэнты Маргарыта Яфімава, Валянціна Лашкевіч, Уладзімір Навумовіч, Інга Ключановіч, Кузьма Хромчанка, Вячаслаў Рагойша, Любоў Тарасюк, Таццяна Шамякіна... Большасць з іх з’яўляліся адначасова і сябрамі Саюза пісьменнікаў БССР, на той час выключна аўтарытэтай, уплывовай арганізацыі. На працягу ўсяго тэрміну кіраўніцтва В. Казловай кафедра нязменна займала першае месца ў сацыялістычным спаборніцтве сярод іншых кафедраў факультэта» [2, с. 235–236]. У той час была ўсталявана пастаянная сувязь са школамі рэспублікі, кафедра арганізоўвала сумесныя выязныя пасяджэнні з педсаветамі школ. Шляхам перадачы ўласных архіўных і наглядных матэрыялаў загадчык кафедры спрыяла адкрыццю экспазіцыі Беларускага дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, школьных музеяў Салігорска, Жлобіна, Барысава, Мінска [3, с. 97].

Як літаратуразнаўца В. В. Казлова даследавала творчасць Янкі Купалы, Якуба Коласа, Міхася Лынькова, Янкі Брыля, Петруся Броўкі, Міколы Мятліцкага і інш. Яна з’яўляецца суаўтарам манаграфіі «Міхась Лынькоў» (1959), падручнікаў для вышэйшых навучальных устаноў «Гісторыя беларускай савецкай літаратуры (1917–1940)» (1981), «Гісторыя беларускай савецкай літаратуры (1941–1980)» (1983), «Гісторыя беларускай літаратуры XX ст. (20–50-я гады)» (2000), хрэстаматыі «Беларуская літаратура. Проза 20-х гадоў» (1996), зборнікаў «Святло яго душы» (1970), «Песні беларускай валадар» (1981), «Творчая спадчына Янкі Купалы і Якуба Коласа і развіццё славянскіх моў і літаратур» (1982) і інш.

Напрыканцы жыцця В. В. Казлова супольна з намі, супрацоўнікамі тагачаснай кафедры беларускай літаратуры і культуры, займалася падрыхтоўкай да выдання сваёй кнігі «На скрыжаваннях лёсу», якая выйшла ў «Выдавецкім цэнтры БДУ»

ў 2009 годзе. Вольга Васільеўна паспела патрымаць у руках сігнальны экзэмпляр, цешылася яго афармленнем... У гэты зборнік, тэматычна структураваны на некалькі раздзелаў, увайшлі навуковыя працы, рупліва сабраныя аўтарам, а таксама аўтабіяграфічныя матэрыялы і дакументы з асабістага архіва... Мэта нашага даследавання – разгледзець змест тых артыкулаў даследчыцы, якія пэўным чынам звязаны са старонкамі гісторыі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і непасрэдна філалагічнага факультэта ў другой палове XX ст.

Вольга Васільеўна – дачка Васіля Іванавіча Казлова, аднаго з арганізатараў і кіраўнікоў партызанскага руху на Беларусі ў Вялікую Айчынную вайну, Героя Савецкага Саюза (1942), які ў 1948 годзе быў выбраны на пасаду Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР. Ягоным імем названа адна з цэнтральных вуліц Мінска. На вуліцы Уральскай размешчаны Мінскі электратэхнічны завод, які таксама носіць імя В. І. Казлова. Пра свайго бацьку і свой род В.В. Казлова змясціла ў апошняй прыжыццёвай кнізе два артыкулы. У першым – «Вузельчыкі лёсу» – яна апісвае пачатак жыццёвай дарогі бацькі, які нарадзіўся ў вёсцы Заграддзе Жлобінскага раёна. Аўтар апавядае пра вяселле бацькоў, сваё нараджэнне, службу Васіля Казлова ў інжынерна-тэхнічных войсках Чырвонай Арміі. Працягам з’яўляецца артыкул «Помняць бацьку майго...», у якім Вольга Васільеўна падрабязна расказвае пра шматгранную працу В. І. Казлова па аднаўленні народнай гаспадаркі ў пасляваеннай рэспубліцы, адзначае, што «памяць пра бацьку і ёсць самая высокая яму ўзнагарода. А нам, дзецям, ён перадаў у спадчыну сваё годнае імя. Гэтым сённяшні род Казловых асабліва даражыць» [2, с. 225]. У артыкуле даследчыца з’акцэнтавала ўвагу і на актыўным, зацікаўленым супрацоўніцтве свайго бацькі з вышэйшымі навучальнымі ўстановамі:

«Васіль Іванавіч не пакідаў без увагі вышэйшую школу. Сувязь трымаў праз непасрэдных кантакты, сустрэчы з выкладчыкамі розных ВНУ. Так, рэктар Беларускага політэхнічнага інстытута Міхаіл Дарашэвіч (яго імя таксама носіць адна з вуліц Мінска) у час аднаўлення і будаўніцтва навучальных карпусоў, зруйнаваных вайной, для вырашэння тэрміновых пытанняў наведваў В. Казлова без усялякай папярэдняй дамоўленасці, мог звярнуцца да яго па тэлефоне ў позні час.

Рэктар Белдзяржуніверсітэта, няўрымслівы, празорлівы, нястомны Антон Сеўчанка, карыстаючыся правам земляка, таксама неаднаразова абмяркоўваў пытанні будаўніцтва студэнцкага інтэрната, галоўнага корпуса, вылучэння членаў калектыву на ганаровыя і дзяржаўныя ўзнагароды. Трэба прызнацца, што і я здабыла з фонду Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета не адну матэрыяльную дапамогу для студэнтаў філфака.

Адметнай рысай дзяржаўнай працы Васіля Казлова былі рэгулярныя сустрэчы-гутаркі ў зале пасяджэнняў Вярхоўнага Савета БССР з калектывам БДУ» [2, с. 220–221].

У артыкуле «Постаць майго хроснага бацькі Міхася Рыгоровіча Ларчанкі» Вольга Васільеўна грунтоўна прааналізавала шматгранную дзейнасць доктара філалагічных навук, прафесара, заслужанага дзеяча навукі Беларусі, пазнаёміла з яго біяграфіяй, згадала ягоных вучняў і выказала асабістую ўдзячнасць Міхасю Рыгоровічу, а таксама «яго аднадумцам-паплечнікам – заслужанаму дзеячу навукі, члену-карэспандэнту АН БССР Гутараву Івану Васільевічу, доктару навук, прафесару, заслужанаму дзеячу навукі Пшыркову Юліану Сяргеевічу» [2, с. 119], якія аказалі ўплыў на прыход яе ў літаратуразнаўства. «Выйшла на літаратуразнаўчы шлях дзякуючы сваім

настаўнікам: М. Р. Ларчанку, І. В. Гутараву, Ю. С. Пшыркову. Ад М. І. Жыркевіча атрымала блаславенне на педагагічную працу ў ВНУ» [2, с. 123], – неаднаразова цёпла і шчыра казала іх вучаніца.

Успаміны пра асобу доктара філалагічных навук, прафесара, заслужанага работніка вышэйшай школы Беларусі Льва Міхайлавіча Шакуна і яго міжнародную лінгвістычную школу выкладзены ў артыкуле «Леў Шакун як заснавальнік міжнародных філфакаўскіх сувязей БДУ», які быў прымеркаваны да Другой міжнароднай навуковай канферэнцыі, прысвечанай 75-годдзю з дня нараджэння беларускага мовазнаўца.

Падрабязна пазнаёміла Вольга Васільеўна і з філфакаўскай школай фалькларыстыкі і непасрэдна з яе заснавальніцай, нястомнай збіральніцай скарбаў беларускага фальклору, дацэнтам Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта Верай Анісімаўнай Захаравай, якая «за гады працы на філфаку, абапіраючыся на дапамогу сваіх вучняў, сабрала і выдала каштоўнейшы, багацейшы матэрыял вуснай народнай творчасці» [2, с. 132] (артыкул «Рупліўца школы фалькларыстыкі (Вера Захарава)»).

У артыкуле «Такім мы яго памятаем (Іван Шамякін)» даследчыца расказала пра сустрэчы народнага пісьменніка Беларусі з супрацоўнікамі і студэнтамі БДУ, а таксама пра навуковую распрацоўку праграм і вучэбна-метадычных матэрыялаў для вывучэння спадчыны пісьменніка, іх практычнае выкарыстанне на філалагічным факультэце. У гэтым артыкуле як прыклад яна апісвае вандроўкі выкладчыкаў і студэнтаў па ленінскіх мясцінах, паглыбленая цікавасць да якіх была абуджана раманам І. Шамякіна «Петраград – Брэст». «Праца кафедры над ленінскай тэматыкай паспрыяла атрыманню дацэнтамі С. А. Лысенка і В. В. Казловай прэміі – экскурсіі выкладчыкаў на чале з дэканам Аляксеем Арсенцьевічам Воўкам па ленінскіх мясцінах у горад Ульянаўск. У час студэнцкай азнаямляльнай практыкі ў Польскую Народную Рэспубліку мы таксама наведвалі мемарыяльныя ленінскія мясціны ў Польшчы, набыты матэрыял выкарыстоўвалі ў час вывучэння Ленініяны ў беларускай мастацкай літаратуры (П. Броўка, Г. Бураўкін, М. Танк, А. Вялюгін)» [2, с. 141–142], – напісала Вольга Васільеўна.

Артыкул складаецца з чатырох змястоўных частак, у кожнай з якіх аўтар дапаўняе папярэдні аповед разглядам новых аспектаў: цікавасць выкладчыкаў і студэнтаў да асобы Шамякіна, прачытанне, спасціжэнне і разгляд на занятках яго мастацкіх твораў; навуковая сувязь Івана Пятровіча Шамякіна з філфакам; узаемаадносіны пісьменніка з жонкай Марыяй Філатаўнай, якая з’яўляецца адным з прататыпаў жаночых вобразаў у творчасці празаіка; даволі падрабязныя партрэты філалагічнай «дынастыі» Шамякіных – дачкі Ліна Іванаўна, Таццяна Іванаўна і Алесь Іванаўна, унучкі Марыя і Славяна. У гэтай працы выкарыстаны ўспаміны выкладчыкаў БДУ і асабістыя ўспаміны аўтара.

Уключыла ў кнігу В. В. Казлова, апрача таго, артыкулы пра двух народных пісьменнікаў Беларусі, якія працавалі на філалагічным факультэце БДУ: «Клопаты і хваляванні загадчыка кафедры гісторыі беларускай савецкай літаратуры І. Я. Навуменкі» і «Універсітэцкі шлях Івана Паўлавіча Мележа». Яны таксама напісаны ў форме мемуарнага расповеду, у якім змяшаны і аўтабіяграфічныя ўспаміны і аналіз плённай дзейнасці гэтых творчых асоб, найперш выкладчыцкай працы.

Так, чытаем: «І. Я. Навуменка ў 1968 г. быў абраны загадчыкам кафедры гісторыі беларускай літаратуры БДУ» [2, с. 152]. Пры гэтым В. В. Казлова адзначыла, што «на кафедры пачалі дзейнічаць навуковыя школы М. Р. Ларчанкі, І. Я. Навуменкі, А. А. Лойкі. З іх выкрышталізоўваліся кадры для вышэйшых навучальных устаноў рэспублікі

і інстытутаў АН БССР» [2, с. 153]. Выкладчыкі кафедры ў той час плённа займаліся напісаннем метадычных дапаможнікаў, падручнікаў, манаграфій, распрацоўкай спецкурсаў і спецсемінараў, выданнем калектывнай тышавой праграмы па гісторыі беларускай савецкай літаратуры, удзельнічалі ў міжнародных з'ездах славістаў, дзякуючы якім нараджаліся творчыя кантакты паміж вучонымі. Іван Якаўлевіч падтрымаў ініцыятыву В. А. Захаравай аб утварэнні пры філалагічным факультэце навукова-даследчай лабараторыі беларускага фальклору. «За тэрмін працы І. Я. Навуменкі на кафедры загадчыкам (1969–1972), дзякуючы асабістаму навуковаму патэнцыялу, высокаму прафесіяналізму, педагагічнаму таленту, Іван Якаўлевіч забяспечыў у Міністэрстве сярэдняй і вышэйшай адукацыі БССР калектыву кафедры характарыстыку кагорты высокакваліфікаваных спецыялістаў-філолагаў. Міністэрства прызначыла кафедру рэспубліканскім цэнтрам перападрыхтоўкі выкладчыкаў ВНУ. Па рашэнні Міністэрства быў утвораны на філфаку Савет па абароне дысертацый. Навуковую, адміністрацыйную дзейнасць Навуменка выдатна спалучаў з творчай літаратурнай. У гады кіраўніцтва кафедрай у яго выйшаў шэраг высокамастацкіх літаратурных твораў. Гэта апавяданні, аповесці, зборнікі» [2, с. 154–155].

Даследуючы сувязь І. П. Мележа з Белдзяржуніверсітэтам, В. В. Казлова падрабязна распавядае пра перыяд ягонай працы ў гэтай установе – ад пачатку да заканчэння, у тым ліку згадвае, што ён быў яе выкладчыкам вайскавай справы на падмаскоўнай станцыі Сходня. Гэты ж эпізод сваёй біяграфіі прыводзіць даследчыца і ў артыкуле «Урокі ўвекавечання памяці ўдзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны», у якім дзеліцца ўласным выкладчыцкім вопытам па распрацоўцы матэрыялаў аб мастацкім увасабленні гістарычных падзей Вялікай Айчыннай вайны ў творах беларускай літаратуры, якія аналізаваліся ў вучэбным працэсе. «Пасля вывучэння тэарэтычных навуковых прац аб вайне і кансультацый студэнты атрымлівалі індывідуальныя заданні па зборы ўспамінаў, публікацый, фотаматэрыялаў, лістоў, рэліквій часу вайны, якія выкарыстоўвалі ў курсавых і дыпломных работах» [2, с. 203].

Пра франтавікоў – адраджэнцаў БДУ Вольга Васільеўна напісала артыкул «Вялікая перамога ў лёсе выкладчыкаў кафедры гісторыі беларускай літаратуры XX ст.», у якім грунтоўна разгледзела аднаўленне работы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта на станцыі Сходня пад Масквой у кастрычніку 1943 года, а таксама адзначыла плённую працу ва ўніверсітэце сваіх папярэднікаў і паплечнікаў, сярод якіх М. Р. Ларчанка, І. В. Гутараў, І. П. Мележ, М. І. Жыркевіч, Л. А. Царанкоў, Л. М. Шакун, І. Я. Навуменка, С. Х. Александровіч, Ю. С. Пшыркоў.

За навукова-асветніцкую і грамадскую дзейнасць Вольга Васільеўна Казлова была ўзнагароджана трыма Ганаровымі граматамі Вярхоўнага Савета БССР, медалямі «За доблесную працу», «За працоўную доблесць» і інш. Падчас нашай сустрэчы яна паказала вялікі стос грамат, якія атрымала за паспяховую працу на філалагічным факультэце БДУ, адабрала некалькі з іх і папрасіла адсканаваць. Па тэхнічных прычынах у кнігу яны не ўвайшлі. У той час была традыцыя дарыць на юбілеі віншавальныя адрасы, дасылаць паштоўкі з нагоды розных святаў. Частка гэтых віншавальных тэкстаў змешчана ў кнізе.

Захаваліся словы ўдзячнасці і павагі, выказаныя Вользе Васільеўне ўніверсітэцкімі калегамі – прафесарамі А. А. Лойкам, В. П. Рагойшам, М. А. Тычынам, А. І. Бельскім, Т. І. Шамякінай, а таксама яе вучнямі, сябрамі, знаёмымі. Найбольш цікавыя і значныя

мастацкія творы-прысвечэнні і артыкулы філолагаў змешчаны ў апошніх раздзелах кнігі «На скрыжаваннях лёсу».

Такім чынам, навуковыя працы В. В. Казловой насычаны гістарычнымі імёнамі, фактамі, датамі, і для сённяшняга чытача яны з'яўляюцца крыніцай пазнавальнай інфармацыі. Вольга Васільеўна валодае талентам даследавання гісторыі; з'яўляючыся выдавочцам многіх падзей, вылучыла і занатавала іх заканамернасці, стала своеасаблівым «летапісцам» філалагічнага факультэта БДУ на працягу не аднаго дзесяцігоддзя. Яе публікацыі ўтрымліваюць каштоўныя ў гістарычным плане матэрыялы і звесткі пра яго шматаспектную дзейнасць. З асабістага знаёмства з гэтай інтэлігентнай абаяльнай жанчынай і нашых размоў ведаю, што яна мела вельмі добрую памяць на канкрэтных асоб, факты, лічбы, валодае яна і выключным красамоўствам (помніцца яе бадзёры голас, які гучаў у студэнцкіх аўдыторыях) і апавядальніцкім талентам (уменнем выбудоваць вусны або пісьмовы жывы, яркі і займальны апавед). Многім выпускнікам факультэта запомніліся яе цікавыя, змястоўныя, эмацыйныя лекцыі.

Свае працы Вольга Васільеўна прысвечала ў асноўным тым, хто быў ёй асабліва дарагі і любімы. У кожным з артыкулаў акрамя галоўнай асобы – галоўнага героя пэўнага апаведу – цёпла і шчыра згадваюцца людзі, якія працавалі побач, – як паплечнікі, так і вучні, пераемнікі, як знакамітыя, так і мала вядомыя.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Беларускія пісьменнікі : Бібліягр. слоўн.: У 6 т. – Т. 3 (Івашын – Кучар) / Ін-т літ. імя Я. Купалы АН Рэспублікі Беларусь, Беларус. Энцыкл. ; пад рэд. А. В. Мальдзіса; рэдкал.: І. Э. Багдановіч [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1994. – 585 с.
2. Казлова, В. В. На скрыжаваннях лёсу : зб. прац / В. В. Казлова. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2009. – 255 с.
3. Філалагічны факультэт: да 70-годдзя заснавання / рэд. савет: І. С. Роўда (старш.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2009. – 191 с.

М. І. Свістунова¹, М. Р. Прыгодзіч², А. А. Радзевіч³

УДК 81(09)

¹⁻³ Кафедра беларускага мовазнаўства, філалагічны факультэт, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Рэспубліка Беларусь

**ДА ГІСТОРЫІ КАФЕДРЫ БЕЛАРУСКАГА МОВАЗНАЎСТВА:
ПА СТАРОНКАХ ВАЕННАГА ЛЕТАПІСУ
(М. І. Жыркевіч, М. А. Жыдовіч, Л. М. Шакун)***

У артыкуле сцісла прадстаўлена гісторыя выкладання беларускай мовы ў Беларускім дзяржаўным універсітэце. Асноўная ўвага засяроджана на апісанні жыцця, працоўнай і навуковай дзейнасці трох вядомых мовазнаўцаў – М. І. Жыркевіча, М. А. Жыдовіча, Л. М. Шакуна, якім давялося жыць у час Вялікай Айчыннай вайны.

Ключавыя словы: кафедра беларускага мовазнаўства; М. І. Жыркевіч; М. А. Жыдовіч; Л. М. Шакун.

Узор цытавання: Свістунова М. І. Да гісторыі кафедры беларускага мовазнаўства: па старонках ваеннага летапісу (М. І. Жыркевіч, М. А. Жыдовіч, Л. М. Шакун) / М. І. Свістунова, М. Р. Прыгодзіч, А. А. Радзевіч // София: электрон. науч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 87–99.

M. Svistunova¹, M. Prigodich², A. Radevich³

¹⁻³ Department of Belarusian Linguistics of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

**ABOUT THE HISTORY OF THE DEPARTMENT
OF BELARUSIAN LINGUISTICS:
THROUGH THE PAGES OF MILITARY CHRONICLES
(M. Zhyrkevich, M. Zhydovich, L. Shakun)**

The article presents a brief description of the history of teaching the Belarusian language at the Belarusian State University. Life, work and scientific activities of three famous linguists, who had to live during the years of the Great Patriotic War, M. Zhyrkevich, M. Zhydovich, L. Shakun is in focus.

Keywords: department of Belarusian linguistics; M. Zhyrkevich; M. Zhydovich; L. Shakun.

For citation: Svistunova M. & Prigodich M. & Radevich A. About the History of the Department of Belarusian Linguistics: Through the Pages of Military Chronicles (M. Zhyrkevich, M. Zhydovich, L. Shakun). Sophia. 2024;1:87–99. Belarusian.

* Пры падрыхтоўцы артыкула выкарыстаны розныя крыніцы, спасылкі на якія ў тэксце падаюцца толькі ў выпадку прамога цытавання; спіс усіх крыніц гл. у канцы артыкула. Архіўныя матэрыялы і звесткі адшуканы і падрыхтаваны да публікацыі А. А. Радзевічам.

Аўтары:

¹ Марына Іосіфаўна Свістунова – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

<https://orcid.org/0000-0001-8856-9530>
svistunovami@bsu.by

Authors:

Maryna Svistunova – PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Belarusian Linguistics of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

² Мікалай Рыгоровіч Прыгодзіч – доктар філалагічных навук, прафесар, прафесар кафедры беларускага мовазнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

prigodichng@bsu.by

Mikalai Prigodich – Doctor of Science (Philology), Professor, Professor of the Department of Belarusian Linguistics of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

³ Аляксандр Аляксандравіч Радзевіч – старшы выкладчык кафедры беларускага мовазнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

radevich@bsu.by

Alexander Radevich – Senior lecturer of the Department of Belarusian Linguistics of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

Гісторыя сучаснай кафедры беларускага мовазнаўства самым непасрэдным чынам знітавана, з аднаго боку, з гісторыяй выкладання беларускай мовы ў Беларускам дзяржаўным універсітэце, а з другога – з гісторыяй філалагічнага факультэта і ўніверсітэта ў цэлым. Аднак гэтыя дзве гісторыі настолькі цесна пераплеценыя, што немагчыма расказаць пра адну, не расказваючы пры гэтым пра другую.

Выкладанне беларускай мовы ў БДУ пачалося ад часу яго заснавання ў 1921 г. У штаце ўніверсітэта ў 1920-х гадах былі такія асобы, як *Язэп Лёсік*, *Сцяпан Некрашэвіч*, *Пётр Бузук*, *Анатоль Багдановіч*, *Осін Воўк-Левановіч*, *Леў Цвяткоў*. Заняткі па беларускай мове і методыцы яе выкладання праводзіў і *Якуб Колас*. Да 1931 г. філолагаў рыхтавалі на этнолага-лінгвістычным (пазней – літаратурна-лінгвістычным) аддзяленні педагагічнага факультэта, пасля 1931 г. падрыхтоўка філолагаў у БДУ была спыненая.

Пачаткам існавання ў складзе Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта асобнага філалагічнага факультэта з двума аддзяленнямі (беларускай мовы і літаратуры, рускай мовы і літаратуры) па праву лічыцца 1939 г. Праўда, мірнае жыццё і працу факультэта, як і ўсёй краіны, у хуткім часе перапыніла Вялікая Айчынная вайна.

У 1943 г., пасля прыняцця пастановы Савета Народных Камісараў СССР, дзейнасць БДУ была адноўлена ў эвакуацыі на станцыі Сходня Хімкінскага раёна Маскоўскай вобласці. А пасля вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў БДУ вярнуўся ў Мінск.

Яшчэ падчас працы ўніверсітэта ва ўмовах эвакуацыі беларусазнаўчыя дысцыпліны пачалі выкладаць супрацоўнікі аб'яднанай кафедры беларускай мовы і літаратуры, загадчыкам якой з 1943 і да 1953 г. быў *Міхась Рыгоравіч Ларчанка*.

Першыя два пасляваенныя дзесяцігоддзі, калі ў краіне актыўна наладжвалася мірнае жыццё, адзначаны значнымі арганізацыйнымі зменамі, у тым ліку і ў галіне адукацыі. Так, на філалагічным факультэце БДУ пачалі адкрывацца новыя аддзяленні і кафедры: у канцы 1940-х гадоў на факультэце былі два аддзяленні: логікі, псіхалогіі і рускай мовы, а таксама журналістыкі; у 1951 г. з'явіліся чатыры аддзяленні: беларускай мовы і літаратуры; рускай мовы і літаратуры; логікі і псіхалогіі; журналістыкі.

У 1956 г. як самастойная структурная адзінка філалагічнага факультэта была створана кафедра беларускай мовы. Ад самага ўзнікнення яе ўзначальваў дацэнт *Міхаіл Іванавіч Жыркевіч* (1956–1967), пасля – прафесар *Леў Міхайлавіч Шакун* (1967–1993).

На самым пачатку 1990-х гадоў у выніку рэарганізацыі, што прайшла на філалагічным факультэце БДУ, сваю дзейнасць распачалі дзве самастойныя кафедры: сучаснай беларускай мовы і гісторыі беларускай мовы (абедзве з 1993 г.). Першую ўзначальвалі прафесар *Леанід Іванавіч Бурак* (1993–1996), дацэнт *Лідзія Іванаўна Сямешка* (1997–2000), прафесар *Арнольд Яфімавіч Міхневіч* (2000–2001), дацэнт *Зінаіда Іванаўна Бадзевіч* (2002–2019). Нязменным загадчыкам другой кафедры – гісторыі беларускай мовы – з'яўляўся прафесар *Мікалай Рыгоравіч Прыгодзіч* (1993–2019).

Час, як вядома, – катэгорыя зменлівая, якая да таго ж сама абумоўлівае змены. З 2019 г., калі была створана кафедра беларускага мовазнаўства, пачалася чарговая старонка і ў гісторыі арганізацыйнай структуры філалагічнага факультэта БДУ, і ў гісторыі выкладання ў ім беларускай мовы.

Сучасная кафедра беларускага мовазнаўства забяспечвае выкладанне ўсіх асноўных дысцыплін па сучаснай беларускай мове, стылістыцы і культуры маўлення, гісторыі

беларускай мовы, палеаграфіі, дыялекталогіі, гісторыі беларускага мовазнаўства. Супрацоўнікі кафедры выкладаюць таксама вучэбныя дысцыпліны «Дакументная лінгвістыка» і «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» на нефілалагічных факультэтах БДУ.

Акрамя выкладчыцкай дзейнасці супрацоўнікі кафедры актыўна займаюцца распрацоўкай разнастайных навуковых праблем у межах кафедральнай навуковай тэмы, а таксама ў межах навукова-даследчых работ дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў і Беларускага рэспубліканскага фонду фундаментальных даследаванняў.

На кафедры існуе сталая традыцыя ўшаноўваць памяць былых супрацоўнікаў кафедры гісторыі беларускай мовы і сучаснай беларускай мовы, а таксама тых выкладчыкаў БДУ, якія мелі дачыненне да выкладання беларускай мовы. Іх самаадданая дзейнасць, прафесійны вопыт і непаўторная індывідуальнасць з'яўляюцца ўзорам і арыенцірам для тых, хто сёння працягвае вучыць студэнтаў беларускай мове.

Прыкладам такой традыцыі стала правядзенне міжнародных навуковых канферэнцый, рэспубліканскіх чытанняў, круглых сталоў, прысвечаных былым супрацоўнікам, з наступнай публікацыяй зборнікаў друкаваных і дэпаніраваных матэрыялаў. У выніку ў Электроннай бібліятэцы БДУ нават склаліся дзве асобныя калекцыі, куды ў асноўным («Беларускае слова», гл.: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/194879>) або часткова («Мова – Літаратура – Культура», гл.: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/194639>) увайшлі такія выданні.

Падчас арганізаваных кафедрай мерапрыемстваў асобы, вядомыя як аўтары падручнікаў, фундаментальных даследаванняў, навуковых манаграфій і артыкулаў,

паўстаюць у нашай памяці не толькі як прафесіяналы-выкладчыкі і навукоўцы, але і як людзі, кожны са сваім унікальным лёсам. Асабліва запамінальнымі і ўражальнымі з'яўляюцца жыццёвыя і прафесійныя гісторыі тых былых супрацоўнікаў, якія прайшлі праз выпрабаванні Вялікай Айчыннай вайны.

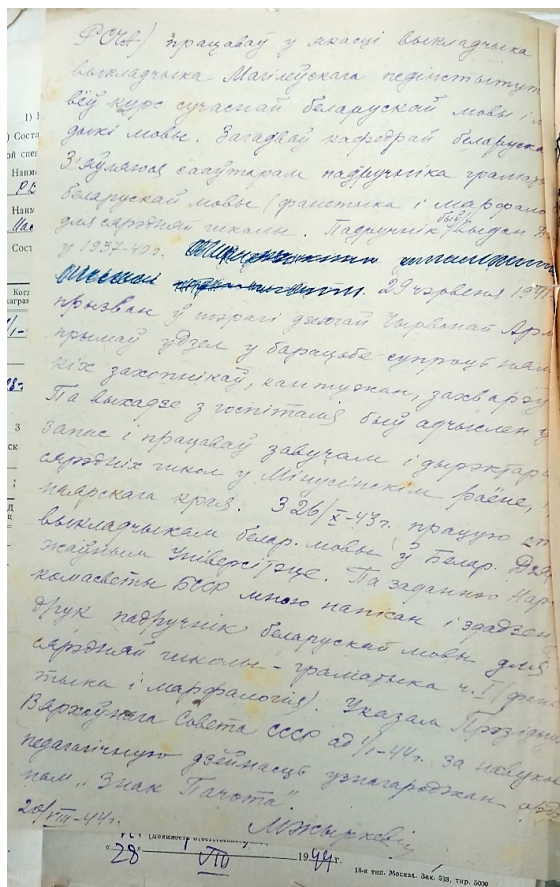
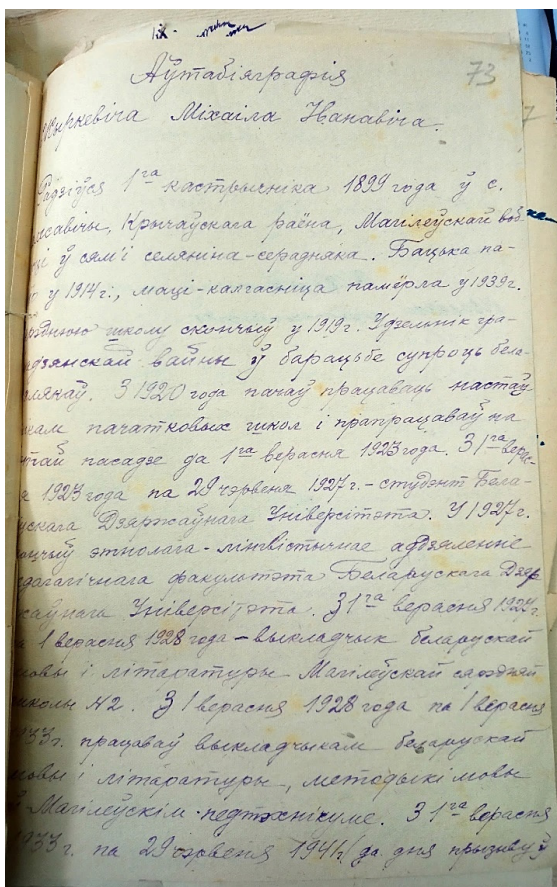
Апаленае вайной дзяцінства і юнацтва пражылі, напрыклад, *Еўдакія Сцяпанаўна Мяцельская* (1928–1995), *Яўген Міхайлавіч Камароўскі* (1930–1999), *Леанід Іванавіч Бурак* (1930–1996), *Ірына Міхайлаўна Шчарбакова* (1931–2002), *Уладзімір Міхайлавіч Лазоўскі* (1934–2007), *Віктар Пятровіч Красней* (1936–2016), *Арнольд Яфімавіч Міхневіч* (1936–2020) і некаторыя іншыя.

З Вялікай Айчыннай вайной звязаны жыццёвы шлях і *Міхаіла Іванавіча Жыркевіча* (1899–1984) – дэкана філалагічнага факультэта ў 1945–1947 гг. і першага загадчыка кафедры беларускай мовы ў 1956–1967 гг. (мал. 1).

Мал. 1. М. І. Жыркевіч.

Міхаіл Іванавіч Жыркевіч нарадзіўся 13 (1 па ст.ст.) кастрычніка 1899 г. у в. Залесавічы на Крычаўшчыне, як ён пазней напісаў у аўтабіяграфіі (мал. 2), у сям'і сяляніна-серадняка. Яшчэ калі быў падлеткам, у 1914 г., страціў бацьку. У 1919 г. скончыў сярэдняю школу.

Мал. 2. Старонкі аўтабіяграфіі М. І. Жыркевіча.

Вядома, што Міхаіл Іванавіч удзельнічаў у Грамадзянскай вайне. Пасля дэмабілізацыі з 1 верасня 1920 г. да 1 верасня 1923 г. працаваў настаўнікам у пачатковых школах Крычаўшчыны.

Радкі аўтабіяграфіі М. І. Жыркевіча вельмі дакладна фіксуюць асноўныя падзеі яго даваеннага жыцця:

1 верасня 1923 г. – 29 чэрвеня 1927 г. – студэнт этнолага-лінгвістычнага аддзялення педагагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна.

1 верасня 1927 г. – 1 верасня 1928 г. – настаўнік беларускай мовы і літаратуры ў сярэдняй школе № 2 г. Магілёва.

1 верасня 1928 г. – 1 верасня 1933 г. – выкладчык беларускай мовы і літаратуры, методыкі мовы ў Магілёўскім Беларускім педагагічным тэхнікуме.

1 верасня 1933 г. – 29 чэрвеня 1941 г. – выкладчык і старшы выкладчык беларускай мовы і методыкі мовы ў Магілёўскім дзяржаўным педагагічным інстытуце.

На пачатак Вялікай Айчыннай вайны М. І. Жыркевічу было амаль 42 гады. У самым канцы чэрвеня 1941 г. яго прызываюць на вайсковую службу: «29 чэрвеня прызван у шэрагі дзеючай Чырвонай Арміі, прымаў удзел у барацьбе супраць нямецкіх захопнікаў,

кантужан, захварэў. Па выхадзе з госпітала быў адчыслен у запас». Арыентуючыся на даты прызыву і адлічэння ў запас (29 чэрвеня 1941 г. – 15 снежня 1941 г.), а таксама месца службы (Заходні фронт), пададзеныя ў асабістым лістку М. І. Жыркевіча па ўліку кадраў, можна аднавіць асобныя падзеі яго ваеннага лёсу. Па звестках Цэнтральнага архіва Міністэрства абароны Расійскай Федэрацыі, ва ўлікова-паслужной картатэцы афіцэрскага складу (ш. № 66, скр. № 21) сярод асабістых спраў палітработнікаў (скр. Ж-269) месцам службы М. І. Жыркевіча значыцца 71-ы асобны інжынерны батальён Заходняга фронту, указана і воінскае званне: старшы лейтэнант адміністрацыйнай службы [10; 11].

Франтавы шлях М. І. Жыркевіча не быў працяглым – прыкладна паўгода: пасля кантузіі і лячэння ў шпіталі ў снежні 1941 г. ён адлічаны ў запас. І адразу ж пачаў працаваць. Спачатку дырэктарам і настаўнікам рускай мовы і літаратуры ў сярэдняй школе Мінусінскага раёна Краснаярскага краю (15 снежня 1941 г. – 15 кастрычніка 1943 г.), а пасля аднаўлення дзейнасці БДУ ў эвакуацыі на падмаскоўнай станцыі Сходня, з 26 кастрычніка 1943 г. і да 21 красавіка 1945 г. – старшым выкладчыкам кафедры беларускай мовы і літаратуры. У 1944 г. М. І. Жыркевіч паспяхова абараніў дысертацыю «Да метадыкі падручніка па беларускай мове» і атрымаў вучоную ступень кандыдата педагагічных навук. З 21 красавіка 1945 г. ён – дацэнт кафедры беларускай мовы і літаратуры, а з 1 лютага гэтага ж года і па 1 кастрычніка 1947 г. працаваў дэканам філалагічнага факультэта БДУ. Ад часу стварэння асобнай кафедры беларускай мовы ў 1956 г. і да 1967 г. – яе загадчык.

За сваю франтавую і працоўную дзейнасць М. І. Жыркевіч атрымаў шэраг высокіх узнагарод: ордэн «Знак Пашаны» (1944), медаль «За перамогу над Германіяй у Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.» (1945), медаль «За доблесную працу ў Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.» (1945), ордэн «Знак Пашаны» (1957), медаль «За працоўную адзнаку» (1961), медаль «Дваццаць гадоў Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.» (1968), медаль «50 гадоў Узброеных Сіл СССР» (1968). У 1951 г. М. І. Жыркевічу прысвоена званне «Ганаровы дзеяч навукі БССР», ён двойчы ўзнагароджаны Ганаровымі граматамі Вярхоўнага Савета БССР (1951 і 1961).

Як навуковец М. І. Жыркевіч шмат увагі надаваў праблемам беларускага правапісу і метадыкі выкладання беларускай мовы ў сярэдніх школах і ўстановах вышэйшай адукацыі, з’яўляецца аўтарам і суаўтарам падручнікаў па беларускай мове для сярэдніх школ.

Сярод беларускіх навукоўцаў мінулага стагоддзя выразна вылучаецца асоба **Марыі Андрэеўны Жыдовіч** (1906–1977) – першай у Беларусі жанчыны-доктара філалагічных навук па мовазнаўстве (мал. 3).

Нарадзілася яна 19 кастрычніка 1906 г. у мястэчку Дукора Ігуменскага павета Мінскай губерні (сёння гэта вёска ў Пухавіцкім раёне Мінскай вобласці) у шматдзетнай сям’і.

Пасля заканчэння Магілёўскага педагагічнага тэхнікума ў 1930 г. працавала ў Бярозаўскай сярэдняй школе Хоцімскага раёна. У 1934 г., ужо маючы сям’ю: мужа і двухгадовую дачку, яна паступіла на філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага вышэйшага педагагічнага інстытута. У 1938 г. паспяхова скончыла навучанне ў гэтай установе, якая, праўда, на той час называлася ўжо інакш – Мінскі дзяржаўны педагагічны інстытут імя Максіма Горкага.

Мал. 3. М. А. Жыдовіч. 1950-я гады.

Гады вучобы прадвызначылі навуковы інтарэс будучай даследчыцы – гісторыя беларускай мовы. Марыя Жыдовіч выдатна закончыла інстытут і была рэкамендавана ў аспірантуру. За няпоўныя тры гады падрыхтавала дысертацыю па мове Супрасльскага летапісу і к лету 1941 г. перадала рукапіс навуковаму кіраўніку.

Пачалася Вялікая Айчынная вайна. Муж Марыі Андрэеўны, Апанас Сідаравіч Мельнікаў, быў мабілізаваны і пайшоў на фронт, а яна з дачкой Інай апынулася ў эвакуацыі ў горадзе Ардатаў Мардоўскай АССР. Там М. А. Жыдовіч стала працаваць бібліятэкарам у шпіталі, а са студзеня 1942 г. працягнула вучобу ў аспірантуры ўжо Уральскага ўніверсітэта і пачала нанова пісаць дысертацыю, бо ранейшы рукапіс і ўся картатэка фактычнага матэрыялу загінулі ў Мінску пры наступленні нямецка-

фашысцкіх захопнікаў. І ўсё ж такі, нягледзячы на перашкоды, гэтая таленавітая і мэтанакіраваная жанчына ў жніўні 1944 г. паспяхова абараніла кандыдацкую дысертацыю «Супрасльскі летапіс як помнік кніжнай мовы XV–XVI стст.».

Яшчэ ў 1943 г., як толькі на станцыі Сходня пад Масквой пачаў працаваць Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Марыю Андрэеўну адклікалі ў распараджэнне рэктарата і прызначылі выкладчыкам кафедры беларускай мовы і літаратуры.

У Вялікай Айчыннай вайне загінуў муж Марыі Андрэеўны, памяць пра якога яна захоўвала ўсё жыццё. На яе манаграфіі «Назоўнік у беларускай мове. Частка 1. Адзіночны лік», выдадзенай у 1969 г., зроблены надпіс: «Светлай памяці Апанаса Сідаравіча Мельнікава прысвячаю».

З 1943 г. працоўная дзейнасць Марыі Андрэеўны цесна звязана з БДУ. І хаця асноўным месцам яе працы ў 1946–1959 гг. быў тагачасны Інстытут мовы, літаратуры і мастацтва (з 1952 г. – Інстытут мовазнаўства) Акадэміі навук БССР, дзе М. А. Жыдовіч узначальвала сектар гісторыі мовы, адначасова яна выкладала і ў БДУ. У 1949 г. пачала працаваць на пасадзе дацэнта кафедры беларускай мовы і літаратуры, а ў 1951–1952 гг. была дэканам філалагічнага факультэта.

Ад пачатку 1955-га і да канца 1956 г. М. А. Жыдовіч была камандзіравана ў Маскву для праходжання навучання ў дактарантуры. Пасля яе заканчэння працягвала ўзначальваць сектар гісторыі мовы ў Інстытуце мовазнаўства. У 1959 г. перайшла на сталую працу ў БДУ на пасаду прафесара кафедры беларускай мовы, якую займала 18 гадоў.

У 1958 г. М. А. Жыдовіч паспяхова абараніла доктарскую дысертацыю «Іменнае скланенне ў беларускай мове (Назоўнік. Ч. 1. Адзіночны лік)» і стала першай у Беларусі жанчынай-доктарам філалагічных навук па мовазнаўстве (яна ж была і першай

у рэспубліцы жанчынай-кандыдатам філалагічных навук па мовазнаўстве [2, с. 176]). Гэта быў не толькі асабісты подзвіг, так гэта было ўспрынята і тагачасным грамадствам. З гонарам за савецкіх жанчын-навукоўцаў, напрыклад, Алена Акуліч у артыкуле «Активные строители коммунизма», надрукаваным у часопісе ЦК КПБ «Коммунист Белоруссии», сярод іншых знакамітых жанчын называе і Марыю Андрэеўну Жыдовіч (мал. 4) [1].

Некогда в Белоруссии из ста женщин грамотными были только три, а сейчас мы гордимся такими видными учеными, как доктор биологических наук Лидия Семеновна Черкасова, доктор медицинских наук Татьяна Васильевна Бирич, языковед Мария Андреевна Жидович, доктор филологических наук Любовь Ивановна Фигловская. В вычислительном центре Академии наук БССР главным инженером-программистом работает Маргарита Красносельская, которая занята сейчас решением задачи автоматического проектирования металлорежущих станков.

Мал. 4. Часопіс «Коммунист Белоруссии», 1966 г., № 2 (люты), с. 26.

Безумоўна, ганарыліся М. А. Жыдовіч і ва ўніверсітэце, і на філалагічным факультэце, дзе ў 1966 г. шырока адзначылі яе юбілей (мал. 5, 6).

Мал. 5. 19 кастрычніка 1966 г.

Святкаванне юбілею М. А. Жыдовіч на філалагічным факультэце БДУ.
З віншаваннем выступае тагачасны загадчык кафедры беларускай мовы М. І. Жыркевіч.

Мал. 6. 19 кастрычніка 1966 г.
Святкаванне юбілею М. А. Жыдовіч на філалагічным факультэце БДУ.

Адзін з самых дасведчаных гісторыкаў беларускага мовазнаўства Іван Клімавіч Германовіч выявіў 19 навуковых публікацый М. А. Жыдовіч, першая з якіх – «Мова Супрасльскага летапісу» выйшла ў 1948 г., хаця аднайменнае паведамленне было прадстаўлена аддзяленню грамадскіх навук Акадэміі навук БССР у канцы 1945 г. [2, с. 176–177].

Літаральна кожная навуковая публікацыя М. А. Жыдовіч уносіла ў беларускае мовазнаўства пэўнае першаадкрыццё. Наватарскім стаў і дапаможнік для студэнтаў вышэйшых навучальных устаноў «Нарысы па гісторыі беларускай мовы» (1957), у склад аўтарскага калектыву якога ўвайшлі *Афанасій Бірала, Міхаіл Булахаў, Аркадзь Жураўскі, Марыя Жыдовіч, Марыя Карнеева-Петрулан, Варвара Крыўчык, Барыс Лапаў і Юзэфа Мацкевіч*. За выключна кароткі тэрмін была створана праца, многія палажэнні якой прадвызначылі лёс і ход далейшых даследаванняў беларускай мовы. М. А. Жыдовіч з’яўляецца аўтарам раздзелаў «Уводзіны», «Фанетыка» (акрамя параграфа «Аканне») і «Назоўнік».

У 1957 г. выйшаў з друку яшчэ адзін падручнік – «Курс сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Марфалогія», дзе раздзелы «Часціны мовы» і «Назоўнік» распрацаваны М. А. Жыдовіч.

У 1950-я гады разам з Я. М. Рамановіч і А. К. Юрэвіч яна працавала над «Бібліяграфічным указальнікам літаратуры па беларускаму мовазнаўству» (1960). Новы бібліяграфічны даведнік «Беларускае мовазнаўства (1825–1965)» (1967), да стварэння якога акрамя названых складальнікаў далучылася А. Д. Васілеўская, стаў пачаткам серыі кніг, апошняя з якіх выйшла ў 2004 г. Гэтыя даведнікі – каштоўныя крыніцы па гісторыі беларускага мовазнаўства.

Неаспрэчныя заслугі М. А. Жыдовіч у падрыхтоўцы матэрыялаў для «Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы», правядзенні дыялекталагічных экспедыцый са студэнтамі-філолагамі БДУ. На кафедры беларускай мовы яна стварыла калектыў выкладчыкаў, аспірантаў і студэнтаў, які доўгі час даследаваў дыялектную лексіку цэнтральных раёнаў Беларусі. У выніку былі апублікаваны тры выпускі «Матэрыялаў для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак» (1970, 1974, 1977). Пазней вучні і калегі Марыі Андрэеўны падрыхтавалі першы том «Слоўніка гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі» (1990). На вялікі жаль, рукапіс другога тома гэтай унікальнай працы беззваротна страціўся ў выдавецкай сумяціцы 1990-х гадоў.

Заслужаны дзеяч навукі Беларусі М. А. Жыдовіч шмат зрабіла для падрыхтоўкі навуковых кадраў, была кіраўніком і кансультантам 24 аспірантаў.

М. А. Жыдовіч узнагароджана медалямі «За доблесную працу ў Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.» (1945), «За працоўную доблесць» (1960), а таксама Граматай Вярхоўнага Савета БССР (1951).

Мал. 7. Л. М. Шакун. 1980-я гады.

На пасадзе загадчыка кафедры беларускай мовы ў 1967 г. М. І. Жыркевіча змяніў *Леў Міхайлавіч Шакун* (1926–1996), чье імя назаўсёды ўпісана ў гісторыю беларускага мовазнаўства (мал. 7). Менавіта пад яго кіраўніцтвам кафедра стала найважнейшым навуковым і вучэбна-метадычным цэнтрам даследавання праблем беларусістыкі. Але мала хто ведаў і ведае, што гэты сціплы, спакойны, разважлівы чалавек прайшоў праз пекла Вялікай Айчыннай вайны, яшчэ падлеткам стаў удзельнікам партызанскага руху на Міншчыне.

Леў Міхайлавіч Шакун нарадзіўся 9 верасня 1926 г. у в. Браткава Капыльскага раёна Мінскай вобласці ў сям’і настаўнікаў. Калі пачалася Вялікая Айчынная вайна, яму ішоў 15-ы год і ён скончыў дзевяць класаў сярэдняй школы.

Як паведаміў ва ўспамінах пра Льва Міхайлавіча былы супрацоўнік кафедры і калега прафесар В. П. Красней, падлетак Лёва і яго старэйшая сястра былі сувязнымі партызанскага атрада імя Чапаева, а калі фашысты сталі падазраваць іх сям’ю ў сувязях з партызанамі, «юным мсціўцам літаральна ў апошні момант удалося пазбегнуць арышту. Яны падаліся ў партызаны» [7, с. 6]. Як сведчаць архіўныя дакументы, ад пачатку кастрычніка 1942 г. Л. М. Шакун знаходзіўся ў партызанскім атрадзе (*мал. 8, 9*). І хця дакументы той пары часам разыходзяцца ў нейкіх дэталях, асноўныя звесткі, датычныя Льва Міхайлавіча, наступныя.

Выдан в распр. Замполкома РК КПСР

ЛИЧНЫЙ ЛИСТОК

ПО УЧЕТУ ПАРТИЗАНСКИХ НАДРОВ

Фамилия, имя и отчество: Шахун Лев Михайлович

Год и место рождения: 1920 г., дер. Братково Западного края Мичковской обл.

Национальность: белорусс

Социальное положение: учащийся

Время поступления в ВЛКСМ (или) ВЛКСМ № комсомольского или партийного билета:
государственный институт

Образование: общее и военное (что и когда окончил): среднее образование — 7 классов

Каким РВК и когда призван в Красную Армию: не призывался

Участие на фронтах (где и когда): не принимал участия

Откуда, когда и с какой должности прибыл в партизанский отряд и по какому Западному краю:
Мичковский район, 7 сентября 1942 г., из школы

Был ли в плену (где и когда): не был

В каких партизанских отрядах (или группах) состоял, занимаемая должность и район действия отряда:

I с " 7 " май 1942 г. по " 10 " сентябрь 1942 г.
район партизанский
(разовой ком. взвода и т. д.)
отряд им. Чапаева действие вел в Копельском районе Мичковской области

c " 10 " сентябрь 1942 г. по " 20 " июль 1942 г.
район партизанский
(разовой ком. взвода и т. д.)
отряд им. Сибирякова или Чапаева действовал в Копельском районе Мичковской области

" 3 с " " 1942 г. по " " " 1942 г.
(разовой ком. взвода и т. д.)
отряд им. " действовал в " области

II Различия и контингент (где и когда): не имеет

Мал. 8. Асабісты лісток Л. М. Шакуна па ўліку партызанскіх кадраў.

ДЛЯ ПОДШИВКИ

Вос. графы Ленинград. области

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

1. Фамилия, имя и отчество Шахун Лев Николаевич
2. Звание лейт 8. Должность, чин 1 лейт-инженер
районной партияи штаба Главного штаба Советского
- Представляется к награде Горному Становому войска 2 об.
4. Год рождения 1926 5. Национальность русск. 6. Партийность чл
- Участие в гражданской войне, последующих боевых действиях по защите СССР в отечественной войне (где, когда) не участвовал
8. Имеет ли ранения и контузы в отечественной войне не имеет
9. С какого времени в Красной Армии в 1942 не служил
10. С какого времени в партизанском отряде с 7 октября 1942 г.
11. Чем ранее награжден (за какие отличия) не награждался
12. Адрес места рождения представляемого к награждению и адрес его семьи г. Ленинград
район: г. Боровице Ленинского р-на Ленинск. обл.
адрес семьи: г. Свобода Жиганки Ленинского р-на Минусин. обл.

1. Краткое, конкретное изложение личного боевого подвига или заслуг

Лейт. Шахун Лев Николаевич один из отставших партизан, после 7-ми лет работы в штабе партизанского фронта имени Завоева. Цепочниками, агентами, как в работе так и в организации боевого подвига. До 10 февраля работал он не имея ни одного выходного месяца. Отсутствует, считался не в строю вследствие боязни опасностей партизанской жизни; участвовал во многих боях с немецко-фашистскими оккупантами, в это время и ранен.

Лейт Шахун Л. Н. допущен представителю к правительственной награде — ордена Партизанской войны 2 об.

Завоева
им. Завоева 1942
Минусинск

Шенялово

ин. комиссар Главного
штаба войска 2 об.
С. П. Мухоморов

Оригинал

Мал. 9. Узнагородны ліст
на імя Шакуна Льва Міхайлавіча.

7 верасня 1942 г. з в. Лешня Капыльскага раёна Мінскай вобласці Л. М. Шакун прыбыў у партызанскі атрад імя В. І. Чапаева, які дзейнічаў у гэтым раёне.

37 кастрычніка па 10 снежня 1942 г. ён – радавы партызан атрада імя В. І. Чапаева.

З 10 снежня 1942 г. па 20 ліпеня 1944 г. – радавы партызан штаба брыгады імя В. І. Чапаева, што дзейнічала ў Капыльскім раёне Мінскай вобласці.

27-я бригада імя В. І. Чапаева, з якой звязана ваенная частка біяграфіі Л. М. Шакуна, была сфарміравана загадам штаба партызанскага злучэння Слуцкай зоны ў снежні 1942 г. на базе атрадаў імя В. І. Чапаева, імя М. А. Шчорса, імя Г. К. Жукава і брыгады імя К. Я. Варашылава. Бригада дзейнічала ў тагачасных Грэскім і Капыльскім

раёнах Мінскай вобласці, Нясвіжскім і Клецкім раёнах Баранавіцкай вобласці. Як самастойнае партызанскае фарміраванне брыгада праіснавала да ліпеня 1944 г., калі ў складзе чатырох атрадаў агульнай колькасцю 1513 партызан злучылася з часцямі Чырвонай Арміі.

Падчас знаходжання ў партызанскай брыгадзе Леў Міхайлавіч праявіў сябе як смелы і рашучы партызан, адказна выконваў свае абавязкі. Ва ўзнагародным лісце чытаем: «Тов. Шакун Лев Михайлович один из старых партизан, около двух лет работает писарем штаба партизанской бригады имени Чапаева. Исполнителен, аккуратен как в работе, так и в сохранении военной тайны. За все время работы он не имел ни одного случая потери секретных документов, сохраняя их в сложных условиях боевой обстановки партизанской жизни; участвовал во многих боях с немецко-фашистскими оккупантами, в бою смел и решителен» (мал. 9).

«Старому» партызану Льву Шакуну на час узнагароджання было каля 18 гадоў...

І хаця ў асабістым лістку па ўліку партызанскіх кадраў і ва ўзнагародным лісце Льва Міхайлавіча няма пазнакі аб раненнях і кантузіях, ва ўспамінах В. П. Краснея прыгадваецца, што «раненне не дазволіла яму (г.зн. Л. М. Шакуну) уліцца ў рады рэгулярнай арміі» [7, с. 6].

У 1945 г. Л. М. Шакун скончыў Капыльскую сярэднюю школу і паступіў на філалагічны факультэт БДУ, дзе пазней вучыўся і ў аспірантуры.

Усё прафесійнае жыццё Льва Міхайлавіча было звязана з Беларускім дзяржаўным універсітэтам: старшы выкладчык (1953), дацэнт (1958), прафесар (1965), загадчык кафедры беларускай мовы (1967–1993), прафесар кафедры гісторыі беларускай мовы (1993–1996).

У 1953 г. датэрмінова абараніў кандыдацкую дысертацыю «Ужыванне іменных і займенных форм прыметнікаў у беларускай мове», а ў 1965 г. – доктарскую дысертацыю «Развіццё беларускай літаратурнай мовы». У 1967 г. атрымаў званне прафесара. З гэтага часу і да 1993 г. узначальваў кафедру беларускай мовы.

Л. М. Шакун пакінуў значны след у беларускім мовазнаўстве. Яго навуковыя інтарэсы звязаны найперш з гісторыяй беларускай літаратурнай мовы. Ён – аўтар не толькі шэрагу прац па гісторыі мовы, але і манаграфій «Станаўленне і развіццё беларускай літаратурнай мовы» (1959), «Нарысы гісторыі беларускай літаратурнай мовы» (1960), «Гісторыя беларускай літаратурнай мовы» (1-е выд., 1963; 2-е выд., 1984), дапаможніка «Практыкум па гісторыі беларускай літаратурнай мовы» (у суаўтарстве з В. П. Краснеем; 1-е выд., 1978; 2-е выд., 1986). Акрамя гэтага, Леў Міхайлавіч займаўся глыбокім вывучэннем у сучаснай беларускай мове марфемікі і словаўтварэння. Ён аўтар манаграфіі «Словаўтварэнне» (1978), а таксама адзін са складальнікаў «Марфемнага слоўніка беларускай мовы» (разам з А. М. Бардовічам; 1-е выд., 1975; 2-е выд., 1989).

За гады працы Л. М. Шакун падрыхтаваў 21 кандыдата навук, адзін з яго вучняў стаў доктарам філалагічных навук.

Л. М. Шакун узнагароджаны ордэнам Айчыннай вайны II ступені (1995), медалямі «Партызану Айчыннай вайны» II ступені (1944), «Ветэран працы» (1987), медалём Францыска Скарыны (1990), а таксама Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета БССР (1971). Яму прысвоена ганаровае званне «Заслужаны работнік вышэйшай школы Беларусі» (1979).

У памяці тых сучаснікаў, хто вучыўся ў Льва Міхайлавіча, працаваў пад яго кіраўніцтвам ці разам з ім, ён застаўся выключна інтэлігентным чалавекам са сціплай

усмешай на вуснах і – разам з тым – таксама выключна дасведчаным і аўтарытэтным мовазнаўцам.

У гэтым годзе спаўняецца 80 гадоў вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. За гэты час змянілася не адно пакаленне выкладчыкаў, што стваралі гісторыю кафедры: беларускай мовы і літаратуры, беларускай мовы, сучаснай беларускай мовы і гісторыі беларускай мовы, беларускага мовазнаўства. Кожнае з іх у гісторыі кафедры пакінула свой след, які ацэньваецца і шануецца спадкаемцамі. Але асаблівая пашана і памяць тым былым супрацоўнікам, хто ў гады Вялікай Айчыннай вайны абараняў Радзіму са зброяй у руках на фронце, як Міхаіл Іванавіч Жыркевіч, у партызанскай брыгадзе, як Леў Міхайлавіч Шакун, і тым, хто не шкадаваў сваіх сіл і працаваў на перамогу ў эвакуацыі, як Марыя Андрэеўна Жыдовіч.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Акулич, Е. Активные строители коммунизма / Е. Акулич // Коммунист Белоруссии : теоретический и политический журнал Центрального Комитета Коммунистической партии Белоруссии. – 1966. – № 2 (февраль). – С. 25–28.
2. Германовіч, І. К. Жыдовіч Марыя Андрэеўна / І. К. Германовіч // Беларускія мовазнаўцы : у 2 т. Т. 1. – Мінск : БДУ, 2006. – С. 167–178.
3. Германовіч, І. К. Жыркевіч Міхаіл Іванавіч / І. К. Германовіч // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. Т. 2 / Рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Сав. Энцыкл., 1985. – С. 462.
4. Жураўскі, А. І. Ёсць, што ўспомніць / А. І. Жураўскі // Беларускія слова на скрыжальных гісторыі : матэр. навук. чыт., прысв. 100-годдзю з дня нарадж. праф. М. А. Жыдовіч, г. Мінск, 19 кастр. 2006 г. – Мінск : [б. в.], 2007. – С. 7–14.
5. Жыдовіч Марыя Андрэеўна // Прафесары і дактары навук Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. 1921–2001 / Склад. А. А. Яноўскі. – Мінск : БДУ, 2001. – С. 98–99.
6. Жыркевіч Міхаіл Іванавіч // Беларуская савецкая энцыклапедыя : у 12 т. Т. 4 / Рэдкал.: П. У. Броўка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Сав. Энцыкл., 1971. – С. 446.
7. Красней, В. П. Ён годна пісаў Кнігу Жыцця / В. П. Красней // Памяць і слава: Леў Міхайлавіч Шакун. Да 90-годдзя з дня нараджэння / Рэдкал.: М. Р. Прыгодзіч (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2016. – С. 5–12.
8. Открытые словом: к 80-летию филологического факультета БГУ / Ред. совет: И. С. Ровдо (пред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2019. – 123 с.
9. Прыгодзіч, М. Яна была першай / М. Прыгодзіч // Беларускія слова на скрыжальных гісторыі : матэр. навук. чыт., прысв. 100-годдзю з дня нарадж. праф. М. А. Жыдовіч, г. Мінск, 19 кастр. 2006 г. – Мінск : [б. в.], 2007. – С. 3–6.
10. Сведения о Михаиле Жиркевиче из картотеки политработников [Электронный ресурс] // Обобщенный банк данных «Подвиг народа в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.». – Режим доступа: <https://poisk.re/person/political/594689>. – Дата доступа: 20.02.2024.
11. Учетно-послужная карточка офицерского состава. Жиркевич Михаил Иванович [Электронный ресурс] // Обобщенный банк данных «Мемориал». – Режим доступа: <https://obd-memorial.ru/html/info.htm?id=70009394068>. – Дата доступа: 20.02.2024.
12. Філагічны факультэт. 75 гадоў / Рэд. савет: І. С. Роўда (старш.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2014. – 67 с.

Л. Д. Синькова

УДК 82.09(476)(092) Бугаев Д. Я.

Кафедра истории белорусской литературы, филологический факультет, Белорусский государственный университет, Минск, Республика Беларусь

ВЕРНОСТЬ ПРИЗВАНИЮ: НАУЧНАЯ И ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДМИТРИЯ БУГАЁВА В БЕЛОРУССКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

Представлена краткая характеристика личности и научного наследия профессора Дмитрия Бугаёва, который работал в Белорусском государственном университете в 1964–2008 годах. Преподавал историю белорусской литературы и литературной критики. Приумножал наследие культурно-исторической литературоведческой школы на кафедре белорусской литературы.

Ключевые слова: литературоведение; научная школа; история Белорусского государственного университета; эпистолярный.

Образец цитирования: Синькова Л. Д. Верность призванию: научная и преподавательская деятельность Дмитрия Бугаёва в Белорусском государственном университете / Л. Д. Синькова // София: электрон. науч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 100–105.

L. Sinkova

Department of History of Belarusian Literature of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

FOLLOWING YOUR CALLING: SCIENTIFIC AND TEACHING ACTIVITIES OF DMITRY BUGAEV AT THE BELARUSIAN STATE UNIVERSITY

A brief description of the personality and scientific heritage of Professor Dmitry Bugaev, who worked at the Belarusian State University in 1964–2008, is presented. He taught the history of Belarusian literature and literary criticism. He multiplied the heritage of the cultural and historical literary school at the Department of Belarusian Literature.

Keywords: Literary studies, scientific school, history of the Belarusian State University, epistolary.

For citation: Sinkova L. Following Your Calling: Scientific and Teaching Activities of Dmitry Bugaev at the Belarusian State University. Sophia. 2024;1:100–105. Russian.

Автор:

Людмила Дмитриевна Синькова – доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой истории белорусской литературы филологического факультета Белорусского государственного университета.

ldsinkova06@mail.ru

Author:

Lyudmila Sinkova – Doctor of Science (Philology), Professor, head of the Department of History of Belarusian Literature of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

Дмитрий Яковлевич Бугаёв (1929–2017) – широко известный ученый-филолог: специалист по истории белорусской литературы и литературной критики, член Союза писателей БССР и СССР с 1961 г.; много лет возглавлял секцию белорусской литературной критики и комиссию по приему молодых авторов в Союзе писателей БССР. Д. Я. Бугаёв – член Совета по критике при Союзе писателей СССР. Д. Я. Бугаёв – профессор (1987), лауреат Государственной премии БССР имени Якуба Коласа (1984), автор 14 монографий и сборников статей, десятков учебников и учебных пособий, программ по истории белорусской литературы, более 300 научных, литературно-критических и автобиографических публикаций. Наиболее известны следующие монографические издания Дмитрия Бугаёва: «Шчодрэ сэрца пісьменніка: проза Міхася Лынькова да ваеннага часу» (1963), «Паэзія Максіма Танка» (1964; второе издание, исправленное и дополненное – 2003), «Уладзімір Дубоўка» (1965; второе издание, дополненное – 2005), «Максім Гарэцкі» (1968; второе издание, дополненное – 2003), «Шматграннасць» (1970), «Зброяй сатыры, зброяй праўды: пра жыццё і творчасць Кандрата Крапівы» (1971; второе издание – 2004), «Вернасць прызначэнню. Творчая індывідуальнасць Івана Мележа» (1977), «Талент і праца» (1979; Государственная премия БССР имени Якуба Коласа – 1984), «Чалавечнасць» (1985), «Васіль Быкаў» (1987), «Арганічнасць таленту» (1989), «Праўда і мужнасць таленту: выбранае: кніга пра Васіля Быкава» (1995), «Спавадальнае слова» (2001), «Служэнне Беларусі» (2003), «Вывучэнне творчасці Васіля Быкава ў школе» (методический аппарат – М. и О. Вертиховские, 2005), «Жыццём ідуць: 3 гісторыі беларускай літаратуры і літаратурнай крытыкі» (2013).

Дмитрий Бугаёв выступал в печати как критик и литературовед с 1957 года; в 1960 году получил ученую степень кандидата филологических наук. Он представляет белорусских «шестидесятников» – то поколение национальной интеллигенции из СССР, которое отстаивало в жизни и литературе не классовые, а гуманистические идеалы. В 1959–1964 гг. молодой исследователь пришел работать в Институт литературы имени Янки Купалы АН БССР, где создавалась новая «Гісторыя беларускай савецкай літаратуры» (вышла из печати в 1965–1966 гг. в двух томах). Там Дмитрий Бугаёв не только выполнял академические плановые темы, но и начал писать свои инновационные монографии, используя биографический и текстологический подходы к изучению художественного наследия, в том числе тех писателей, которые были репрессированы в 1930-е годы и реабилитированы в конце 1950-х, в 1960-е и позднее в конце 1980-х годов. Первой из таких монографий была книга «Уладзімір Дубоўка» о поэте-классике, лидере знаменитой литературно-художественной организации 1920-х годов «Узвышша». Позже вышла в свет монография о Максиме Горьком – также первая основательная, богатая выверенной фактографией работа культурно-исторического характера. Она появилась после реабилитации хрестоматийного классика белорусской литературы, расстрелянного 10 февраля 1938 года, и по этой причине его фигура и наследие до середины XX века были изъяты из пантеона отечественной культуры. Таким образом, деятельность в русле культурно-исторической школы белорусского литературоведения, начатая Д. Я. Бугаёвым во время его работы в Академии наук, была принципиально важной. Дмитрий Яковлевич не оставлял её в течение всей своей жизни, которую с 1964 года связал с Белорусским государственным университетом.

На кафедру белорусской литературы филологического факультета БГУ ученый пришел в сентябре 1964 г. Здесь Д. Я. Бугаёв работал 44 года – по сентябрь 2008-го. Блестящий лектор и пропагандист родного слова (так назвал его М. А. Тычина), Дмитрий Яковлевич своей эрудицией, красноречием, логикой, остроумием заряжал энергией студенческую и творческую молодежь. Продолжительное время был доцентом кафедры белорусской литературы. С января 1987 года – профессор: это ученое звание присвоено Государственным комитетом СССР по народному образованию (по совокупности научных трудов) (рис. 1–3). Под его руководством защищен десяток кандидатских диссертаций; 2 выпускника факультета из научного семинара Д. Я. Бугаёва – доктора филологических наук: это авторитетные ученые Игорь Васильевич Жук и Галина Казимировна Тычко. Первая аспирантка Д. Я. Бугаёва, литературовед с опытом заведования кафедрой в Мозырском пединституте Тамара Сергеевна Нуждина продолжает активно публиковаться, будучи на заслуженном отдыхе, а молодёжь, защищавшая диссертации под руководством профессора Бугаёва на рубеже XXI века, сейчас активно работает в науке и системе белорусского образования. В БГУ это, например, заместитель декана по научной работе, доцент кафедры литературно-художественной критики факультета журналистики Наталья Васильевна Кузьмич; заведующая кафедрой прикладной лингвистики филологического факультета Оксана Михайловна Дорогокупец-Новицкая.

Рис. 1. Слева направо в первом ряду: К. Г. Хромченко, В. А. Наумович, О. В. Козлова, О. А. Лойко (заведующий кафедрой), Т. И. Шамякина, А. М. Шилович, Д. Я. Бугаёв, В. П. Рагойша. На втором плане: Л. А. Ламеко, И. М. Ключенович, В. А. Лашкевич, М. Б. Ефимова, Л. В. Карпова, В. В. Колодинский. На третьем плане: Л. Д. Синькова, Т. В. Бельская, Л. К. Тарасюк, В. К. Каратай. 1987 г.

Рис. 2. Д. Я. Бугаёв со студентками филологического факультета БГУ.

Рис. 3. Д. Я. Бугаёв (выступает), О. В. Козлова, И. С. Ровдо, Т. И. Шамякина на торжественном мероприятии, приуроченном к юбилею М. Г. Ларченко. 2002 г.

Как известно, авторитет ученого всегда имеет ту неофициальную составляющую, которую называют символическим капиталом: это репутация в корпоративном и более широком общественном кругу; тот статус, который формируется на протяжении всей жизни личности, чья деятельность привлекает внимание в публичном пространстве. В этом смысле Дмитрий Яковлевич Бугаёв – обладатель чрезвычайно высокой репутации. Подтверждением тому могут служить высказывания о нем ряда деятелей белорусской культуры, которые остались в их дневниках, записках, официальных бумагах, дарственных надписях, эпистолярном наследии художников слова. Обратим внимание на некоторые свидетельства такого рода.

Еще в 1961 г., когда Дмитрия Бугаёва принимали в Союз писателей БССР, необходимую рекомендацию ему дал Алесь Адамович. Он написал: «Бугаёв Д. Я. – один из тех, для кого литературоведение, критика – призвание. В его трудах и статьях... всегда присутствует пафос утверждения или отрицания, ни в одном своем слове он не равнодушен. При этом он достаточно эрудирован, чтобы судить о литературных явлениях... Дм. Бугаёв пишет живо, эмоционально, заинтересованно, минуя избитые формулы литературоведческого жаргона. Он – критик-читатель в лучшем смысле этого слова...» (цитируемая характеристика-рекомендация сохранилась в личном деле Д. Я. Бугаёва в архиве Союза белорусских писателей) [3, с. 2. *Перевод цитат с белорусского языка здесь и далее – Л. Синьковой*].

Из деловой переписки с Василем Быковым: «Дорогой Дмитрий Яковлевич! Несколько дней напрасно пробовал связаться с тобой по телефону по случаю срочной надобности, а именно: не согласился ли бы ты написать предисловие к моему собранию произведений (4 т.), которое начинает выходить в будущем году в “Художественной литературе”. Я бы очень просил!! Если не против, то позвони, пожалуйста, Вл. Шаховцу в издательство (т. 238224), я с ним договаривался, нужно только твое согласие. С ним же – о подробностях: срок, размер и т. д. А если нет, то что ж... Только тогда позвони мне т. 23-11-57. Ну и все. С уважением Василь Быков. 24 окт. 79 г.» (из личного архива Д. Я. Бугаёва. *Перевод с белорусского*) (рис. 4).

Дарственная надпись на книге В. Быкова «Праўдай адзінай» такова: «Уважаемому Дмитрию Бугаёву, единомышленнику и другу, ученому и критику, который так хорошо поддерживает автора этой книжки – в жизни и литературе. Искренне – В. Быков. 29.1.85.» [2, с. 13. *Перевод с белорусского*]. Автограф Янки Брыля: «Спасибо, дорогой Змитрок Яковлевич, за соседство, дружбу, приязненность. Янка Брыль. 5.10.97» [2, с. 14. *Перевод с белорусского*]. Надпись на книге от Ивана Чигринова: «Спасибо тебе, Дмитрий Яковлевич, за понимание и поддержку» [2, с. 14. *Перевод с белорусского*]. Автограф Ивана Мележа в первом томе 6-томного собрания его сочинений: «Дмитрию Бугаёву с большим уважением и самыми добрыми пожеланиями. От сердца – Иван Мележ. 6.IX.69 г. Минск» [2, с. 15. *Перевод с белорусского*]. Слова Владимира Дубовки из письма, написанного Д. Бугаёву в декабре 1963 г.: «Примите от меня сердечную благодарность за Вашу доброжелательность и наилучшие пожелания в вашем труде» [2, с. 14. *Перевод с белорусского*]. Из дневников Рыгора Бородулина: «15 декабря 1980 г. Дмитрий Бугаёв – выдающийся мыслитель литературы, он ориентируется на свои мерки, на свою совесть, на свои идеалы, а они у него высокие. Он самый лучший, самый честный критик» [1, с. 186. *Перевод с белорусского*].

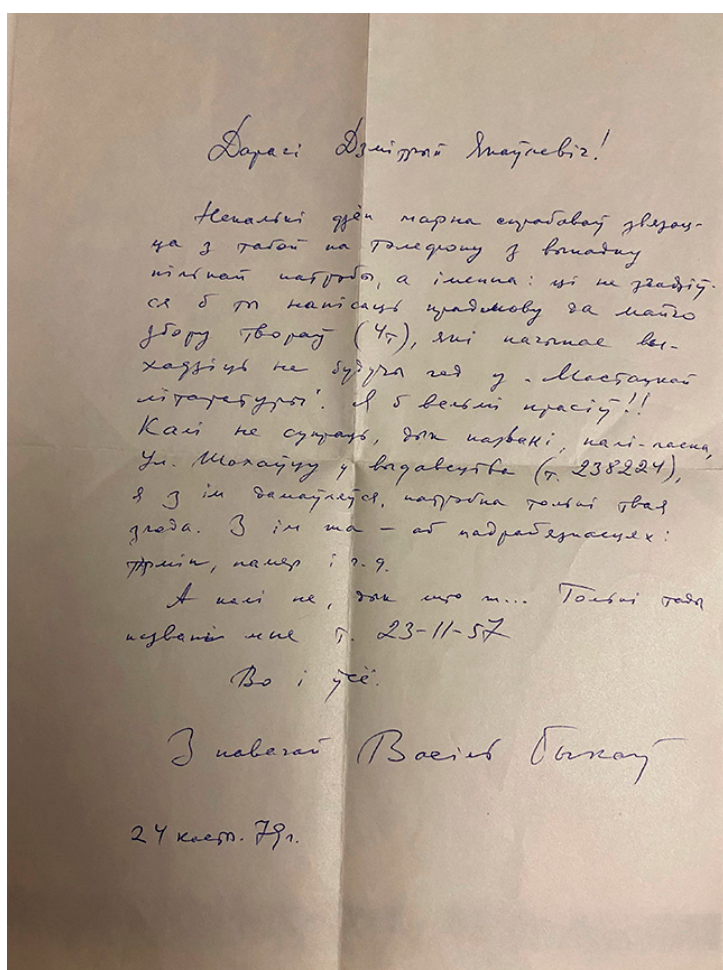

Рис. 4. Письмо В. Быкова Д. Я. Бугаёву.

Современная кафедра истории белорусской литературы продолжает традиции той культурно-исторической школы в отечественном литературоведении, чья хронология начинается с 1922 г. Ее основали и обогатили такие ученые, как И. И. Замотин, Е. И. Боричевский, А. Н. Вознесенский, М. Н. Пиотухович, Н. А. Янчук, А. А. Бабареко, во второй половине XX века – доктора филологических наук М. Г. Ларченко, А. М. Адамович, И. Я. Науменко, С. Х. Александрович, Н. С. Гилевич, В. П. Рагойша, Т. И. Шамякина, ряд выдающихся кандидатов наук, доцентов, трудившихся на филологическом факультете. Их труды составляют фундамент литературоведения Беларуси XX–XXI веков. Среди них – и наследие Дмитрия Яковлевича Бугаёва.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ССЫЛКИ

1. Барадулін, Р. Дзённікі і запісы. Выпуск 3. 1979–1982 / Р. Барадулін. – Мінск : Кнігазбор, 2016. – 340 с.
2. Бугаёў, Д. Пра найбольшыя ўдачы ў маім літаратурным жыцці / Д. Бугаёў // Роднае слова. – 2009. – № 1. – С. 12–15.
3. Дзмітрый Бугаёў: з архіву СБП // Літаратурная Беларусь. – № 2 (138). – 2018. – 23 лютага. – С. 2.

Т. І. Шамякіна

УДК 378.4(476-25)(092)

Кафедра тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства, філалагічны факультэт, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Рэспубліка Беларусь

НАШЫ КАРЫФЕІ

У артыкуле разглядаецца творчая дзейнасць прафесараў філалагічнага факультэта БДУ, якія адыгралі асабліва значную ролю ў развіцці літаратуразнаўства, крытыкі, даследаванні фальклору і славянскіх літаратур. Адзначаюцца заслугі, асноўныя працы кожнага, асаблівасці творчай індывідуальнасці.

Ключавыя словы: літаратуразнаўства; тэорыя літаратуры; фальклор; славянскія літаратуры; філалагічны факультэт; кафедра; БДУ.

Узор цытавання: Шамякіна Т. І. Нашы карыфеі / Т. І. Шамякіна // София: электрон. науч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 106–112.

T. Shamyakina

Department of Theoretical and Slavic Literary Studies of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

OUR CORYPHEUSES

The article examines the creative activity of professors of the Faculty of Philology of BSU, who played a particularly significant role in the development of literary criticism, criticism, and the study of folklore and Slavic literature. The merits, main works of each person, and the features of creative individuality are noted.

Keywords: literary criticism; literary theory; folklore; Slavic literature; philological faculty; department; BSU.

For citation: Shamyakina T. Our Coryphaeuses. Sophia. 2024;1:106–112. Belarussian.

Автор:**Таццяна Іванаўна**

Шамякіна – доктар філалагічных навук, прафесар, прафесар кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Author:**Tatyana Shamyakina –**

Doctor of Science (Philology), Professor, Professor of the Department of Theoretical and Slavic Literary Studies of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0001-6267-368X>
shamyakina@tut.by

Гісторыя сучаснай кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства працяглая і цікавая. Кафедра (пад кіраўніцтвам кандыдата філалагічных навук, дацэнта Т. А. Марозавай) узнікла ў 2018 годзе ў выніку зліцця дзвюх кафедраў – тэорыі літаратуры і славянскіх літаратур. У сваю чаргу названыя кафедры маюць папярэднікаў – структурныя адзінкі з рознымі назвамі.

Увогуле беларускамоўныя кафедры вядуць свой пачатак ад кафедры беларускай культуры і этнаграфіі, якая ўтварылася ў 1922 г. на этнолага-лінгвістычным аддзяленні педагагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Тады там працаваў выкладчыкам сам Якуб Колас і сузор’е іншых выдатных літаратараў і навукоўцаў. Важнейшай часткай культуры выступала мастацкая літаратура. Хутка этнолага-лінгвістычнае аддзяленне перайменавалі ў літаратурна-лінгвістычнае. За дзесяць гадоў – па 1931 г., да чарговай рэарганізацыі ўніверсітэта – вышэйшую адукацыю тут атрымалі больш за 300 філолагаў. Многія з іх у будучым сталі элітай рэспублікі. У 1930-я гады філалагічнае навучанне ў БДУ перапынілася, але было адноўлена ў 1939 г.

Непасрэдна літаратуразнаўчыя кафедры пачынаюць адлік ад кафедры беларускай мовы і літаратуры, якую ўзначальваў пасля адраджэння філалагічнага факультэта падчас Вялікай Айчыннай вайны Міхась Рыгоравіч Ларчанка.

М. Р. Ларчанка – асоба легендарная. Ужо будучы кандыдатам філалагічных навук, ён у час Вялікай Айчыннай вайны ўдзельнічаў у баях на Бранскім фронце, быў паранены. Аднавіўшы ў 1943 г. філалагічны факультэт БДУ на станцыі Сходня пад Масквой, Міхась Рыгоравіч прывёз студэнтаў і выкладчыкаў у Мінск адразу пасля яго вызвалення ў 1944 г. і распачаў плённую работу па наладжванні жыцця і вучобы ва ўніверсітэце.

Цяжка пераацаніць заслугу Ларчанкі ў выхаванні кадраў вышэйшай кваліфікацыі. Вучні М. Р. Ларчанкі сталі выдатнейшымі даследчыкамі, заклаўшы трывалы падмурак развіццю літаратуразнаўства, славяназнаўства, фальклору ў Беларускім дзяржаўным універсітэце.

З 1943 г. і ўсе 1950-я гады М. Р. Ларчанка загадваў кафедрай беларускай мовы і літаратуры і як дэкан кіраваў філалагічным факультэтам БДУ. У пачатку 1956–1957 навучальнага года кафедра беларускай мовы і літаратуры раздзялілася на дзве: адпаведна беларускай мовы і беларускай літаратуры. Міхась Ларчанка, ужо доктар навук (1956 г.), узначаліў кафедру беларускай літаратуры і заставаўся дэканам факультэта. Напачатку кафедра складалася з пяці чалавек: сам Міхась Ларчанка, Іван Навуменка, Алег Лойка, Дзяна Багрова, Вольга Казлова. Пазней на кафедру прыйшлі Ніл Гілевіч, Сцяпан Александровіч, Кузьма Хромчанка, Дзмітрый Бугаёў.

Па характары Міхась Рыгоравіч быў мяккі, добры, рахманы. Адмаўляў фармальныя падыходы да вучэбнага працэсу. Студэнты надзвычай любілі яго лекцыі, бо на іх Міхась Рыгоравіч натхнёна чытаў класічныя вершы па-беларуску і па-руску.

Найвялікшая заслуга М. Р. Ларчанкі – даследаванне сувязей беларускай літаратуры з іншымі славянскімі літаратурамі. Усяго стварыў каля 180 навуковых прац. Асноўныя з іх: «На шляхах да рэалізму», «Сувязі беларускай літаратуры з літаратурамі суседніх славянскіх народаў у другой палове XIX ст.», «Жывая спадчына», «Славянская супольнасць», «Яднанне братніх літаратур», «Літаратурнае пабрацімства славян», «Творчасць М. Багдановіча», «А. М. Горкі і беларуская літаратура», «Гогалеўскія традыцыі ў беларускай літаратуры».

Пасля Міхася Рыгоравіча, яшчэ пры яго жыцці (памёр у 1981 г.), кафедру ўзначаліў Іван Якаўлевіч Навуменка.

Іван Якаўлевіч Навуменка, народны пісьменнік Беларусі, выдатны празаік – са слаўнай кагорты пераможцаў у Вялікай Айчыннай вайне. Як пісьменнік і вучоны мысліў выключна самастойна, арыгінальна, унёс шмат навацый у тэорыю і гісторыю літаратуры.

Значная частка жыцця Івана Якаўлевіча звязана з філалагічным факультэтам БДУ. Тут ён вучыўся на аддзяленні беларускай мовы і літаратуры, абараніў кандыдацкую і доктарскую дысертацыі, некаторы час (1972–1973 гг.) загадваў кафедрай беларускай літаратуры.

У 1973–1982 гг. Іван Навуменка – дырэктар Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР, з 1982 г. – віцэ-прэзідэнт АН БССР. Старшыня Вярхоўнага Савета БССР (1985–1990 гг.). Акадэмік НАН Беларусі, доктар філалагічных навук, прафесар. Заслужаны дзеяч культуры Беларусі. І. Я. Навуменка – адзін з найбольш прызнаных арганізатараў беларускай навукі: яна перажывала росквіт, калі Інстытут беларускай літаратуры імя Янкі Купалы ўзначальваў Іван Якаўлевіч, калі ён з’яўляўся віцэ-прэзідэнтам АН БССР і НАН Беларусі.

У літаратуразнаўстве І. Навуменка прысвяціў сябе ў асноўным даследаванню творчасці класікаў беларускай літаратуры – найперш Якуба Коласа і Янкі Купалы, упершыню паглядзеўшы на іх не з сацыялагічных пазіцый, а з эстэтычных, аналізуючы выток прыгожага ў творах песняроў. Доктарскую дысертацыю Іван Якаўлевіч абараніў па канцэпцыі чалавека ў творчасці класікаў. Менавіта пасля яго даследаванняў стала магчымым гаварыць пра нацыянальны характар, нацыянальныя тыпы, створаныя беларускай літаратурай, а таксама пра тыя прыёмы псіхалагічнага аналізу, якімі айчынае прыгожае пісьменства авалодала цалкам, так, як і развітыя замежныя літаратуры. І. Я. Навуменка ўпершыню пачаў даследаваць міфалагізм у літаратуры, па-новаму разглядаў творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча, З. Бядулі, К. Чорнага і іншых. Пад кіраўніцтвам І. Я. Навуменкі абаранілі кандыдацкія і доктарскія дысертацыі больш за 20 чалавек – сёння прызнаныя ў сваёй галіне літаратуразнаўцы Беларусі.

На лекцыях Іван Якаўлевіч заўсёды прыводзіў незвычайныя, яркія эпізоды з жыцця пісьменнікаў, даводзіў студэнтам, што на індывідуальны аўтарскі стыль уплываюць самыя розныя фактары: жыццёвая біяграфія творцы, яго псіхалогія, адукаванасць, уплыў асяроддзя, кола чытання і іншае. Іван Якаўлевіч стымуляваў вывучэнне псіхалогіі літаратурнай творчасці на кафедры.

Пасля пераходу Івана Якаўлевіча ў Акадэмію навук загадчыкам кафедры беларускай літаратуры на доўгі час стала вучаніца М. Р. Ларчанкі Вольга Васільеўна Казлова, кандыдат філалагічных навук, дацэнт. Асноўны аб’ект яе цікаўнасці – тэма Вялікай Айчыннай вайны. З часоў В. В. Казловай гэта тэма застаецца адной з прыярытэтных на літаратуразнаўчых кафедрах.

Кафедра беларускай літаратуры пад кіраўніцтвам В. В. Казловай па ўсіх паказчыках, асабліва па навуковай дзейнасці, пастаянна трымала першае месца ў сацыялістычным саборніцтве ва ўніверсітэце і ў рэспубліцы.

Вольга Васільеўна імкнулася падтрымліваць на кафедры традыцыі М. Р. Ларчанкі і як мудрая жанчына ўмела ствараць атмасферу добразычлівасці, прыязнасці чалавечых адносін у калектыве.

Прафесар Ніл Сымонавіч Гілевіч чытаў дысцыпліну, якая называлася ў той час «Беларускі фальклор». Чытаў цікава, увогуле падняў значэнне фальклору ў вачах выкладчыкаў і студэнтаў, сцвердзіў шмат якіх навуковых і вучэбных традыцый, якіх падтрымліваюцца на факультэце. Пад яго кіраўніцтвам студэнты збіралі фальклорныя творы і паклалі пачатак багатаму архіву, што і сёння захоўваецца на філфаку. Прызнаны паэт-перакладчык са славянскіх моў, Ніл Сымонавіч падтрымліваў цесныя сувязі з паэтамі краін народнай дэмакратыі, у многім заклаў школу перакладу на факультэце. Сярод шматлікіх навуковых прац Н. С. Гілевіча вызначаюцца: «Наша родная песня», «З клопатам пра песні народа», «Паэтыка беларускай народнай лірыкі», «Паэтыка беларускіх загадак», «Вусная народная творчасць і сучасная лірычная паэзія ўсходніх і паўднёвых славян». Укладальнік і навуковы рэдактар шматлікіх зборнікаў фальклору.

У 1980-я гады Ніл Сымонавіч сышоў з факультэта, калі адкрылася магчымасць заняць пасаду першага сакратара Саюза пісьменнікаў Беларусі. У 1990 г. быў выбраны дэпутатам Вярхоўнага Савета рэспублікі – апошняга ў БССР склікання – і шмат садзейнічаў перадачы будынка вышэйшай партыйнай школы па вуліцы К. Маркса, 31 філалагічнаму факультэту БДУ.

Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны Александровіч Сцяпан Хусейнавіч з 1974 г. – прафесар кафедры беларускай літаратуры БДУ. Даследчык літаратуры, крытык, мемуарыст, прэзіт (стварыў аповесці пра жыццё Якуба Коласа).

У БДУ чытаў лекцыйныя курсы па гісторыі беларускай літаратуры, па гісторыі літаратурнага народаў СССР, па гісторыі крытыкі.

Кола навуковых інтарэсаў С. Х. Александровіча: гісторыя беларускай літаратуры XIX–XX стст.; літаратурнае краязнаўства; тэксталогія; гісторыя нацыянальнага кнігадрукавання; гісторыя савецкіх нацыянальных літаратур; жыццё і творчасць Ф. Багушэвіча, Якуба Коласа і інш. Развіваў жанры пісьменніцкай біяграфіі і біяграфічнага нарыса. Стварыў літаратурныя партрэты шэрагу беларускіх пісьменнікаў XIX – пачатку XX ст. і сучасных.

Падрыхтаваў для выдання творчую спадчыну Ф. Багушэвіча, Цёткі, К. Каганца, А. Паўловіча, паклаўшы пачатак тэксталогіі як вучэбнай дысцыпліны, якая чытаецца на кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства.

Асноўныя навуковыя працы С. Х. Александровіча: «Незабыўнымі сцэжкамi», «Па слядах паэтычнай легенды», «Тут зямля такая», «Старонкі братняй дружбы», «Гісторыя і сучаснасць», «Кнігі і людзі», «Слова – багацце», «Пуцявіны роднага слова» і інш.

Як чалавек Сцяпан Хусейнавіч вызначаўся выключнай сумленнасцю, працалюбствам, добразычлівасцю да людзей. Лекцыі чытаў акадэмічна, некалькі сухавата.

А вось прафесар Дзмітрый Якаўлевіч Бугаёў лекцыі чытаў натхнёна, ярка, з агеньчыкам. Уражваў фенаменальнымі ведамі па гісторыі ўсёй беларускай літаратуры XX ст. Часта гаварыў на занятках тое, што нельга было прачытаць у падручніках, таму наведвалі студэнты яго лекцыі надзвычай ахвотна. Па характары ўзрыўны, бескампрамісны. «Ён быў чалавекам вельмі энергічным і дзейсным, запальваў ідэямі, адкрыта выяўляў свае пазіцыі і эмацыянальныя рэакцыі на самыя розныя рэчы» [2, с. 34], – піша дачка Дзмітрыя Якаўлевіча, доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык кафедры гісторыі беларускай літаратуры БДУ Л. Д. Сінькова.

Д. Я. Бугаёў – аўтар шматлікіх манаграфій, кніг крытыкі, увогуле лічыцца адным з лепшых крытыкаў другой паловы XX – пачатку XXI ст. Але што значыць крытык? На самай справе яго даследаванні – самае высокае літаратуразнаўства, прысвечанае

бягучаму літаратурнаму працэсу. Сярод галоўных твораў: «Шчодрэе сэрца пісьменніка», «Паэзія Максіма Танка», «Максім Гарэцкі», «Шматграннасць», «Зброяй сатыры, зброяй праўды», «Вернасць прызнанню. Творчая індывідуальнасць Івана Мележа», «Талент і праца», «Чалавечнасць», «Васіль Быкаў», «Арганічнасць таленту» і шмат іншых.

Д. Я. Бугаёў умеў выдатна паказаць непаўторнасць творчай індывідуальнасці таго ці іншага аўтара, асаблівасці яго манеры, эстэтычную значнасць твораў. Ён заўсёды падтрымліваў праўдзівыя, па-мастацку дасканалыя творы. У галіне тэорыі Дзмітрый Якаўлевіч заклаў трывалы падмурак даследавання творчага метаду, стылю, літаратурнага напрамку, сцвердзіў класічныя асновы беларускай літаратуры.

Асэнсаваннем шляхоў развіцця беларускага прыгожага пісьменства вызначаецца і шматгранная творчасць Алега Антонавіча Лойкі. Алег Антонавіч узначаліў кафедру беларускай літаратуры ў 1985 г., ужо да таго шмат гадоў будучы доктарам навук, прафесарам, прызнаным паэтам і празаікам. З 1990 г. – дэкан філалагічнага факультэта. Менавіта ён перавёз філфак у 1992 г. з вуліцы Чырвонаармейскай, 6 на вуліцу К. Маркса, 31.

А. А. Лойка – аўтар больш за 450 публікацый, у тым ліку 6 манаграфій, падручнікаў па старабеларускай літаратуры, літаратуры XIX ст. Даследаваў у асноўным творчасць класікаў.

Член-карэспандэнт НАН Беларусі А. А. Лойка – лепшы прыклад самага шырокага спецыяліста-філолага, філолага-ўніверсала ў лепшым сэнсе слова.

Ён чытаў гісторыю беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя. Чытаў агніста, пафасна, не ў акадэмічнай манеры, а артыстычна, робячы з кожнай лекцыі маленькі спектакль. Як загадчык кафедры і дэкан вызначаўся лібералізмам, заўсёды заклікаў выкладчыкаў дзейнічаць на карысць студэнтаў.

Па сваёй натуры Алег Антонавіч – рамантык, улюбёны ў жыццё, у яго разнастайныя праявы: любіў купацца нават позняй восенню, хадзіць у грыбы, сам гатаваў розныя зёлкавыя напоі. І ён жа – выключна дапытлівы даследчык, зацікаўлены рознымі навукамі, найперш гісторыяй і літаратуразнаўствам, глыбокі аналітык. У сваіх манаграфіях і падручніках А. А. Лойка падрабязна аналізаваў «ідэйна-мастацкія кірункі, жанрава-стылёвыя формы, сутыкненні розных поглядаў на ролю і прызначэнне літаратуры...» [1, с. 98].

У 1994 г. па ініцыятыве дэкана А. А. Лойкі кафедра беларускай літаратуры раздзялілася на асобныя структурныя адзінкі: тэорыі літаратуры, гісторыі беларускай літаратуры і літаратуры XX стагоддзя; яшчэ да таго ўтварылася кафедра славянскіх літаратур. Рэарганізацыя факультэта – надзвычай разумнае рашэнне, бо сведчыла пра багацце набыткаў нашага літаратуразнаўства, яго выключна высокі ўзровень і давала магчымасць паглыбляцца ў канкрэтныя навуковыя праблемы і ў гістарычныя перыяды развіцця культуры і літаратуры. Адпаведна было ўведзена шмат новых дысцыплін. Увогуле, нягледзячы на тое, што постсавецкае грамадства перажывала ў 1990-я гады глыбокі крызіс, на філалагічным факультэце пад кіраўніцтвам А. А. Лойкі назіраўся росквіт.

Сам А. А. Лойка ўзначаліў кафедру беларускай літаратуры XX стагоддзя, якую загадваў да 2000 г., перадаўшы затым кіраўніцтва Л. Д. Сіньковай. З 2000 г. па 2004 г. ён – прафесар кафедры беларускай літаратуры XX ст., якая з 2004 г. пачала называцца кафедрай беларускай літаратуры і культуры.

У 1964–1989 гг. А. А. Лойка кіраваў факультэцкім аб'яднаннем маладых аўтараў «Узлёт» і даў дарогу ў літаратуру шмат якім маладым талентам. Пад кіраўніцтвам А. А. Лойкі абаронена каля 30 кандыдацкіх і доктарскіх дысертацый.

Сфера навуковых інтарэсаў прафесара: праблемы рамантызму і рэалізму ў беларускай літаратуры; кампаратывістыка; творчасць класікаў беларускай літаратуры. Асноўныя працы: «Адам Міцкевіч і беларуская літаратура», «“Новая зямля” Якуба Коласа. Вытокі, веліч, хараство», «Максім Багдановіч», «Беларуская паэзія пачатку XX ст.», «Паэзія і час».

З моманту ўтварэння і больш за дваццаць гадоў кафедру тэорыі літаратуры, адзіную ў рэспубліцы, узначальваў Вячаслаў Пятровіч Рагойша.

Асоба В. П. Рагойшы – з'ява выключная ў сучаснай беларускай культуры. Цяжка назваць накірунак у літаратуразнаўстве, які быў бы па-за ўвагай Вячаслава Пятровіча. Па колькасці навуковых прац В. П. Рагойша трымае бяспрэчнае першае месца сярод літаратуразнаўцаў – больш за 1000!

Сярод навуковых манаграфій (аднаасобных і ў суаўтарстве) сваімі адкрыццямі і надзвычай высокім узроўнем вылучаюцца: «Сяргей Палуян. Лісты ў будучыню», «Слядамі знічкі», «Стары Улас. Год беларуса», «Янка Купала. Жыве Беларусь», «Кантакты», «І нясе яна дар...», «Напісана рукой Купалы», «Паэтыка Максіма Танка», «Пераклаў Якуб Колас...», «І адгукнецца слова ў словес...», «Вяршыні. З невядомага і забытага пра Янку Купалу, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча».

В. П. Рагойша – лепшы сярод навукоўцаў знаўца беларускай і сусветнай паэзіі, аўтар унікальнага энцыклапедычнага выдання, якое не раз перавыдавалася, – «Паэтычнага слоўніка». Ён стварыў шмат тэарэтычных прац, манаграфій і падручнікаў для школьнікаў і студэнтаў.

В. П. Рагойша – лепшы ў беларускім навуковым дыскурсе тэарэтык перакладу і сам перакладчык-практык.

В. П. Рагойша разам са сваёй жонкай Таццянай Вячаславаўнай Кабржыцкай найбольш поўна ў беларускай навуцы і літаратуры даследаваў сувязі беларускай культуры і ўкраінскай, а таксама сувязі беларускай літаратуры з іншымі славянскімі літаратурамі.

З моманту ўзнікнення кафедры тэорыі літаратуры загадчык зрабіў яе ў многім, так бы мовіць, акадэмічнай, узяў курс на арганічнае зліццё адукацыі і навукі. На кафедры пад кіраўніцтвам Рагойшы праводзілася вялікая навукова-даследчая праца, у якой актыўна ўдзельнічалі не толькі выкладчыкі, але і аспіранты, магістранты, студэнты. Ні адна кафедра на філфаку, апроч Рагойшавай, не выйгравала столькі студэнцкіх грантаў на распрацоўку навуковых тэм.

Пры кафедры створана В. П. Рагойшам і актыўна працуе і сёння (хоць кафедра ўжо называецца інакш) зноў-такі адзіная ў вышэйшых установах Беларусі лабараторыя беларускага фальклору, якая таксама праводзіць значную навукова-даследчую работу.

У Вячаслава Пятровіча шмат вучняў і паслядоўнікаў – былыя студэнты, магістранты, аспіранты, дактаранты. Ёсць вучні нават у Грузіі, Кітаі. Да тых, каго ён выправіў у навуковую дарогу, у каго непасрэдна кіраваў напісаннем дыпломных і дысертацыйных прац, можна дадаць шматлікіх дактароў і кандыдатаў навук, чые інтарэсы ён адстойваў не менш як дзесяць гадоў у ВАКу, а таксама тых, хто абараняўся да 2022 года ў дысертацыйным савеце пад яго ж старшынствам.

Створана В. П. Рагойшам асобна і ў суаўтарстве каля 30 падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў для студэнтаў і школьнікаў. З іх найбольш значныя: «Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя», «Паэтычны слоўнік» (чатыры выданні), «Тэорыя літаратуры ў тэрмінах», «Украінская літаратура і ўкраінска-беларускія літаратурныя ўзаема сувязі» (у трох частках), «Тэксталогія» і інш.

В. П. Рагойша, як, можа, ніхто з беларускіх выдатных дзеячаў XX–XXI стст., знітаны са сваёй малой радзімай – Ракаўшчынай (Мінская вобласць) – і прысвяціў ёй шматлікія даследаванні, мемуарныя нататкі, вершы.

З 2023 г. В. П. Рагойша на пенсіі, але працягвае цікавіцца працай кафедры і факультэта.

З 1996 г. і да моманту зліцця з кафедрай тэорыі літаратуры кафедру славянскіх літаратур (утворана ў 1993 г.) узначальваў доктар філалагічных навук, прафесар Іван Аляксеевіч Чарота, адзін з самых вядомых у рэспубліцы і за яе межамі знаўца славянскіх літаратур і перакладчык. Іван Аляксеевіч сабраў на кафедры выдатных спецыялістаў па ўкраінскай літаратуры, польскай, чэшскай, балгарскай і іншых. «Напрамкі навуковых даследаванняў кафедры: гісторыя славянскіх літаратур і культур; міжславянскія літаратурныя сувязі і ўзаемадзеянне славянскіх літаратур і культур; перакладнаўства» [3, с. 42]. Чыталіся і працягваюць чытацца адпаведныя дысцыпліны.

Усе названыя ў артыкуле выкладчыкі-навукоўцы ўзнагароджаны за сваю працу шматлікімі медалямі і ордэнамі (М. Р. Ларчанка, І. Я. Навуменка, С. Х. Александровіч – таксама і ваеннымі), маюць прэміі, ганаровыя званні. Але званні і ўзнагароды І. А. Чароты неабходна назваць асобна. І. А. Чарота – акадэмік Сербскай акадэміі навук і мастацтваў, акадэмік Міжнароднай славянскай акадэміі навукі, адукацыі, культуры і мастацтва. Узнагароджаны вышэйшым ордэнам Сербіі – Святога Савы, іншымі знакамі пашаны Сербіі, двойчы (!) адзначаны беларускай прэміяй «За духоўнае адраджэнне».

Філалагічны факультэт БДУ з’яўляецца цэнтрам беларусістыкі не толькі Беларусі, але і ўсёй Еўропы і нават свету. У той жа час гэта – цэнтр славістыкі ў рэспубліцы і ў цэлым літаратуразнаўства. Сапраўды, па колькасці дактароў і кандыдатаў навук, па колькасці распрацаваных лекцыйных курсаў, выдадзеных падручнікаў і навуковых манаграфій філфак БДУ не мае аналагаў у свеце. Факультэт не проста дае моладзі адпаведныя веды, вучыць перакладчыцкай, рэдактарскай дзейнасці і г.д., але і ўвогуле павышае градус духоўнасці ў краіне. І пры гэтым будзем памятаць, што асновы літаратуразнаўства на філфаку заклалі нашы папярэднікі – выдатныя вучоныя, прафесары, даследчыкі літаратуры і фальклору. З вышыні часу відавочна, што плеяда даследчыкаў, названых у артыкуле, – гэта ўзлёт літаратуразнаўства ў краіне, імі створаны фундаментальныя працы, закладзены трывалы падмурак адукацыі па ўсіх літаратуразнаўчых і культуралагічных дысцыплінах. Сапраўды, карыфеі!

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя. У 4 т. – Мінск : Беларус. навука, 2002. – Т. 4. Кн. 1. – 928 с.
2. Сінькова, Л. Д. Літаратуразнаўца з характарам. Да 95-годдзя Дзмітрыя Бугаёва / Л. Д. Сінькова // Роднае слова. – 2024. – № 1. – С. 34–37.
3. Філалагічны факультэт. 75 гадоў / рэд. савет: І. С. Роўда (старш.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2014. – 67 с.

СОДЕРЖАНИЕ

Віншавальнае слова дэкана філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта Сяргея Аляксандравіча Важніка.....	3
--	---

ФИЛОЛОГИЯ

А. А. Акушевич, О. В. Проскалович, И. В. Таяновская Инновации в преподавании филологических дисциплин (к истории кафедры риторики и методики преподавания языка и литературы Белорусского государственного университета)	4
Г. М. Бутырчик Кафедра замежнай літаратуры: гісторыя і сучаснасць.....	13
С. А. Важнік Цётка: моўная асоба – сінтаксіс	21
С. Я. Гончарова-Грабовская Русская и белорусская драматургия рубежа XX–XXI вв. (герой и социум)	36
М. С. Гутовская Традиции кафедры английского языкознания филологического факультета Белорусского государственного университета.....	46
В. С. Дзянісенка Лабараторыя беларускага фальклору філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта на сучасным этапе	53
А. М. Калюта Русский язык в XXI веке: по пути пиджинизации и аналитизма.....	59
А. В. Кириченко Классическая филология в Белорусском государственном университете: становление и современное состояние.....	71

Знаковые биографии

И. В. Казакова Не просто работа, а жизнь и судьба (Маргарита Борисовна Ефимова).....	76
Г. М. Мятліцкая Рупная працаўніца на філалагічнай ніве (Вольга Васільеўна Казлова)	81

М. І. Свістунова, М. Р. Прыгодзіч, А. А. Радзевіч

Да гісторыі кафедры беларускага мовазнаўства:

па старонках ваеннага летапісу (М. І. Жыркевіч, М. А. Жыдовіч, Л. М. Шакун) 87

Л. Д. Синькова

Верность призванию: научная и преподавательская деятельность

Дмитрия Бугаёва в Белорусском государственном университете 100

Т. І. Шамякіна

Нашы карыфеі 106